

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DESCARTES'İN BİLGİ KURAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EBRU AKTEL

ANABİLİM DALI : FELSEFE
PROGRAMI : FELSEFE

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. AFŞAR TİMUÇİN

KOCAELİ, 2006

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DESCARTES'İN BİLGİ KURAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EBRU AKTEL

ANABİLİM DALI : FELSEFE
PROGRAMI : FELSEFE

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. AFŞAR TİMUÇİN

KOCAELİ, 2006

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DESCARTES'İN BİLGİ KURAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Ebru Aktel
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Tarih ve No:

PROF. DR. AFŞAR TİMUÇİN

PROF. DR. SİNAN ÖZBEK

DOÇ.DR. ATILLA ERDEMLİ

KOCAELİ, 2006

SUNUŞ

Bu çalışmanın amacı Descartes'çı bilgi kuramını temel özellikleriyle incelemektir. Descartes'ın bilgi kuramını nasıl oluşturduğu incelenirken yaşadığı yüzyıl olan XVII. yüzyılın yapısına da değinip filozof ve ağı arasındaki bağ üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda, Descartes dizgesini Skolastik felsefeye tepki olarak oluşturmayı amaçladığı için bu felsefenin yapısı da ele alınmıştır.

Descartes'ı çalışmak istememdeki en büyük etken onun yeni düşünceyi başlangıç koşullarının oluşumunda büyük katkısı olan bir filozof olduğunu düşünmemdi. Modern düşünceyi anlayabilmek Descartes'ın bilinmesiyle olasıydı. Ayrıca Descartes köktenci tutumuyla, kuşkudan taviz vermeyen anlayışıyla gözümde yücelen bir düşünce adamıydı. 'Ben'i temele alan felsefesiyle bana, birey doğrultusunda gelişen ağdaş felsefelere açılan bir kapı olarak görünüyordu. Çalışmama ilk önce Descartes'ın büyük tepki duyduğu Skolastik felsefenin nasıl bir felsefe olduğunu araştırmakla başladım. Sonra birincil kaynakları okudum. Sanırım çalışmamın en zor yeri burasıydı. Çünkü filozofun kitaplarında dağınık bir biçimde işlediği bilgi kuramını bir bütün halinde görebilmek gerekiyordu. Çalışmamın en zevkli tarafı filozofla çağını karşılaştırmak, ikisinin birbirlerini nasıl etkilediğini fark etmek oldu. Böylece Descartes'ın bilgi kuramı soyut bir düşünceler zinciri olmaktan çıkıp ete kemiğe büründü.

Tüm berraklığına karşı zaman zaman karmaşıklaşan ve beni çelişkili düşüncelere iten Descartes'ı daha iyi anlamamda bana yardımcı olan ve çalışmamı nasıl yürüteceğim konusunda kılavuzluk eden Prof. Dr. Afşar Timuçin'e çok şey borçluyum. Aynı zamanda kaynak araştırmamda yardımcı olana Lütfü şimşek'e ve felsefe grubundan arkadaşlarım Nuray Parlak'a, Gülhan Dikme'ye, Eray Yılmaz'a, İsmet Alıcı'ya, Dilek Poyraz'a teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....1-13

BİRİNCİ BÖLÜM

DESCARTES'İN YAŞAMI VE
YAPITLARI.....14-23

İKİNCİ BÖLÜM

DESCARTES FELSEFESİNDE YÖNTEM SORUNU

DescartesFelsefesineBaşlarken.....24-27
YöntemliKuşkuÖncesi.....27-29
YöntemliDüşünce.....30-42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DESCARTES FELSEFESİNDE BİLGİ SORUNU

ÖzneninKendiniKavrayışı.....43-52
BilgilerimizinKaynağıOlarakTanrı.....52-64
ŞeylerinBilgisi.....65-68
BilgiBiçimlerineveZihninişlevleri.....69-76

SONUÇ.....77-86

ÖZET

Descartes'çı bilgi kuramının temeli kuşkudur. Her şey kuşkudan yola çıkarak kanıtlar kendini. Kuşkusuzluğun olmadığı yerde bilgi de yoktur. Aristoteles'in deneyin bilgisinden, sanatın bilgisine sonra da en üst bilgi olan felsefenin bilgisine yükselen sıradüzenli bilgi anlayışını eleştirir filozof. Birbirinden daha yüksek bilgi alanları yoktur onun için. Onun felsefesi bir karmaşa alanı olarak gördüğü eski felsefeye özellikle felsefeyi yinelemeler içine hapsetmiş Skolastik felsefeye tepkidir. Felsefe alanındaki bu gelişigüzeleğe karşı o kesinliğe ulaşma çabasında olacaktır. Bu yüzden herkesin hemfikir olacağı kesinliği arar. Gelişigüzelelikten kurtuluş ancak, bilginin alanına yöntemli yönelişle olur. Bu yüzden Descartes'ın bilgi kuramının dayandığı ayaklardan biri kuşkuysa öbürü yöntemdir diyebiliriz. Descartes usun insanlar arasında eşit paylaştırıldığı ama herkesin bu yetiyi etkin kullanmadığı düşüncesindedir. Us her şeyi tüm boyutlarıyla bilebilecek sihirli bir güç olmadığına göre yöntem zorunludur. Descartes'ın yöntem anlayışı her şeyi en baştan belirleyen bir buyurganlığı değil, usu etkin ve tutumlu kullanmayı önerir. Her çalışmanın belli kalıplar içine sokulabileceği gibi bir gerçekdışılığa düşmez, yöntemli olmanın evrensel kurallarını ortaya koyar.

Descartes bilgi kuramına kuşkuyla başlar demiştik. Kendi varlığı dahil her şeyden kuşkulanan filozof sonunda aradığı kesinliğe ulaşır: düşünen, kuşkulanan bir töz olduğuna. Kuşku kumu atıp kile ulaşmasını sağlamıştır. 'Ben' in varlığına ulaştıktan sonra Descartes'ın bilgi kuramı öznenen yola çıkarak Tanrı'nın ve şeyler dünyasının varlığını kabul edecektir. Bilgi kuramını 'ben'e dayandırmak yeni düşüncenin bilgiye yönelişindeki değişimin bir göstergesi, gelişmeye başlayan bireyci anlayışın felsefedeki yansımasıdır. Evrensel kuşkuyla kile ulaşmanın bir anlamı da bilgiyi muğlaklaştıran karmaşık düşüncelerden kurtulup basiti temele koymaktır. Descartes Aristoteles'ten miras kalan soyutun, kendini herkese kolayca sunmayanın gerçek bilgi olduğu düşüncesine karşıdır. Bilgi bundan sonra belli bir grubun malı olmayacaktır. Bu anlamda okumuşların zihnini okumamışlardan daha karmaşık olduğunu düşünür filozof. Bu basite dayanış yeni düşüncenin yapısını sezdirenen bir diğer

gelişmedir. Bilgi sınıflar arası ayırım gözetmeyen us sayesinde, verilen yetiyi iyi kullanabilen herkesin ulaşabileceği bir konuma getirilmiştir.

Descartes'da bilgiye ulaşmanın üç yolu vardır: sezgi, tümdengelim ve tümevarım. Sezgiyle elde edilen bilgi birdenbire oluşan, kendini doğrudan sunan bilgidir. İnsanın kendini düşünsel bir töz olarak bilişi sezgisel bir bilgidir. Sezgi daha basite götürmenin olası olmadığı açık ve seçik bilgidir ve bu özelliğiyle öbür bilgilerimizin kaynağını oluşturur. Sezgiden sonra filozofun en çok önem verdiği bilgi elde etme yolu tümdengelimdir, diğer bir deyişle çıkarıştır. Tümdengelimle bildiğimiz de kuşkusuzdur ama sezgiden farklı olarak ona bir seferde ulaşılmaz. Şeyler arasındaki ilişkileri araştırıp bağlantılar kurarak gidimli düşünce yoluyla ulaşmak gerekir. Tümdengelimde başvurmak ussallığımızın zorunlu bir koşuludur. Çünkü her şeyi sezginin çabukluğunda bilemeyiz. Sezgi basit ve temel olanı tümdengelim karmaşık olanı ama araştırma sonucu kendisini kesin olarak bize sunanı bilmemizi sağlar. Descartes son olarak tümevarım(sayma) üzerinde durur ama tümevarım onda farklı bir anlam kazanır. Descartes'ta tümevarım şeyler arasındaki ilişkileri araştırdığımız uzun düşünme süreçlerinde belleğimizin zayıflığı nedeniyle düşebileceğimiz yanlışlardan kaçınma yoludur. İncelediğimiz konulara geri dönüp bağlantıları kontrol etmek, yanlış yapmamak için tekrarlarla belleği sürekli diri tutmak anlamına gelir.

Filozof bilgi biçimlerini üçe ayırdığı gibi zihnin işlevlerini de anlık, duyum ve imgelem olmak üzere üçe ayırır. Sezgisel ve tümdengelimsel bilgilerimiz doğuştandır ve anlıkta bulunurlar. Sezgi ve tümdengelim anlığın işidir. Anlık aslında tek başına gerçeği kavrayabilir ama şeyler dünyasına açılırken duyumdan edindiğimiz fikirlere yönelir. Üçüncü tür fikirlerimiz ise imgelemsel olanlardır. Doğuştan olmayan, edinilmiş ve imgelemsel fikirler bizi yanıltabilir, bu yüzden anlık tarafından düzeltilirler. Son karar yeri anlığımızdır. Descartes bu düşüncesiyle usa ağırlık veren ama şeyler dünyasını da hiçe saymayan bir tutum alır. Somuttan kopmayarak usçuluğunu dengelemeye çalışır. Ama onun şeyler dünyasına yönelişi her zaman çekinik bir yöneliş olacaktır. Çünkü filozof edindiğimiz fikirlerin bizi yanıltabildiği görüşündedir. Bu durumda Aristoteles'teki, nesnelliği olduğu gibi bilebildiğimiz görüşü ortadan kalkar. Bilgimiz görecelidir. Özne kendi bilme koşullarına göre gerçekliğe ulaşabilir. Böylece insan her şeyi bilebildiğine dair temelsiz inancından uzaklaşmış,

kendi koşullarını daha gerçekçi bir biçimde değerlendirmiş olur. Bunun yanında, Descartes'taki gorecelik kavramı onun öznelci bir filozof olduğunu göstermez. O her zaman genel ve kesin olana ulaşmaya çalışmıştır. Şeyler dünyasında bulamadığı kesinliğe deneyin sunduğunu usla dzelterek ulaşmaya alışır.

ABSTRACT

The foundation of the epistemology of Descartes is doubt. Everything is proved itself through doubt. As long as we do not know something without doubt, we could not talk about knowledge. Descartes criticizes Aristoteles' hierarchical epistemology which begins with the knowledge of experimentations and rises up to the highest knowledge: the knowledge of philosophy. According to Descartes, there is no knowledge which is higher than the other. His philosophy is a reaction to the old philosophy which Descartes sees it as an area of complexity and it is especially a reaction to scholastic philosophy. He thinks that scolastizm has limited philosophy to repetitions. Despite the complexity in the area of philosophy, he tries to reach clearness and exactness. This would be possible if only we have a method. That's why, it could be said that the principles of Descartes' epistemology are both doubt and method. He thinks that reason is shared equally among people. However, everyone could not use it effectively. Since reason is not a magical power that could know the reality totally, method is a necessity. Descartes' method does not determinate everything from the beginning, it proposes to use our reason effectively and economically. His method is not unlogical and it does not try to determinate every individual study. It just exposes the universal rules of being methodical.

We have said that Descartes begins his epistemology with doubt. He doubts everything including his own being. However, he reaches the exactness that he is looking for in the end. He is sure when he says that he is a substance who thinks and doubts. After being sure about his self-being, he proves the reality of God and matter. His epistemology endures this self-being; in other terms, subject. This point of view is new and it is one of the indicators of the changes of new way of thinking. It is the reflection of uprising individualizm in philosophy. In addition, it is far from complicated thoughts and sets up from the simple and clear. Descartes rejects the Aristoteles' point of view which says that the real knowledge is abstract and it could not be reached with easy. From now on, knowledge is not something that reachable only in certain parts of communitiy. In this sense, the philosopher thinks that educated people may have more complicated minds than non-educated ones. Begining with simple and clear is another change which reflects the new way of thinking. Because of the reason which

is shared equally among people from every class, knowledge is reachable for anyone who could use this faculty effectively.

There are three ways to reach knowledge in Descartes' philosophy: Intuition, deduction and induction. Intuitional knowledge is sudden and exposes itself directly. Knowing self-being as a thinking subject is an intuitional knowledge. Intuitional knowledge is so clear and distinct that is not possible to make it more simple. Due to this, it is the foundation of other kinds of knowledge. Deduction is the second way of reaching knowledge besides intuition. Deductional knowledge is also doubtless but it differs from intuitional knowledge in not reaching it directly. It needs to search the relations of things and it needs to make connections among them. On the other hand, deduction is the necessity of our mind. Since, we could not know everything with intuition. Intuition gives us the basic and simple. Nevertheless, we know the complex one through deduction. Despite that deduction is not sudden, it gives us the exactness in the end of our research. Finally, Descartes points to induction. However, he gives a different meaning to it. Induction is a way of escaping from mistakes which could be done in the long processes of thinking when we search the relations among things. Induction is to revive the memory with revisions and to go through the previous parts of our research to control the process.

Similar with determining the types of knowledge, the philosopher states three ways of functions of intellect: Understanding, experiment and imagination. Intuitional and deductional knowledge are innate. They are in understanding. In fact, understanding alone could reach the reality. However, it needs help of experimental ideas when we perceive the world of matter. The third kind of ideas are imaginal ones. The experimental and imaginal ideas could mislead us. Due to this, it is corrected by understanding. It is our understanding which gives the last decision. In conclusion, we could say that Descartes gives priority to reason but on the other hand, he never lays aside from the world of matter. He is not far from concrete world. By doing this, he tries to balance his rationalism. Despite this, he is always in reluctance about the world outside. Since, the philosopher thinks that the experimental world could mislead us. It means that we know the reality according to our conditions. In other terms, our knowledge is relative. In this sense, in Descartes' philosophy we could not

say that we know the reality exactly as it is to be in Aristoteles' philosophy. With this major change of thinking, we could see our conditions more rationally and we could be far from the mistaken belief of knowing everything totally. On contrast to that, the concept of relativity does not mean that Descartes is a subjectivist. He always tries to reach the exact and general one by correcting the mistakes that come from experiment with reason.

GİRİŞ

Felsefe tarihinin köşe başlarında duran filozoflar vardır. Onlar hakkında çok şey söylenmiş, çok şey yazılmıştır. Bu filozoflar kendi çağlarının iyi birer yansıtıcısı oldukları gibi kendilerinden sonraki çağlara da ışık tutarlar. Onlardan sonraki filozoflar üzerinde büyük etkileri vardır. İzleyicileri oldukları gibi karşıtları da çoktur bu filozofların. Ama etkileri o kadar derindir ki karşıtları bile felsefelerini kurarken onların kavramlarını kullanmaktan geri kalmazlar. İşte Descartes da böyle bir filozoftur. Kurduğu dizgeyi, getirdiklerini, felsefesindeki her şeyi tartışabiliriz ama düşünce tarihindeki önemini yadsıyabilir miyiz? En bilindik deyimle, modern çağın başlatıcısıdır o. Büyük yüzyıl denilen XVII. yüzyılın köktenci ve dizgeci filozofudur. Hegel'in yorumuna kulak verelim: *“Burada diyebiliriz ki artık evimizdeyiz ve fırtınalı bir denizde uzun bir yolculuktan sonra bir denizcinin yapması gerektiği gibi, görünen sahili selamlamalıyız; Descartes ile modern çağların kültürü, modern felsefe düşüncesi bugüne bizi getiren uzun ve dolambaçlı bir yolculuktan sonra gerçekten kendini göstermeye başlar.”*¹ Önce Hegel'in söz ettiği bu yolculuğun XVII. yüzyılda geldiği noktaya bir göz atalım.

Avrupa'nın bütünü için kesin bir tarih vermek pek mümkün gözükmesine de XIV. ve XV. yüzyıllarla birlikte kıtanın toplumsal ve iktisadi yaşamında büyük bir değişimin gerçekleşmeye başladığını söyleyebiliriz. Özellikle XVI. yüzyıl ile birlikte yüzyıllardır etkinliğini sürdüren feodal düzen gelişen ticaret nedeniyle sarsılmış; yeni yükselmeye başlayan burjuvazi toplumda girişim ruhunu doğurmuştu. XVI. yüzyılda iyice hızlanan sermaye birikimi XVII. yüzyılda da artarak devam etti. Sermaye birikimindeki artış insan gücüne duyulan ihtiyacı artırıyordu. Bu ise köylünün senyöründen ayrılarak şehre akın etmesine yol açıyordu. Kilise etkinliğini sürdürse bile artık tartışılmazlık kürsüsünden inmiş, güç kaybetmişti. Kilisenin desteklediği soyluluk düzeni bu gelişmelerden oldukça yara almıştı. Ortaçağ'da görülen siyasi erk bölünmüşlüğü yerini daha merkezî yönetimlere bırakmaya başlamıştı. Kentlerin özerklikleri, soyluların hakları ve ayrıcalıkları büyük oranda sınırlandırılıyordu. Mutlak yönetim reform akımının yol açtığı şiddet ve kan dökme eylemlerinin ortasında burjuvazinin de desteğini alarak yetkisini adım adım genişletiyordu. Siyasi erkteki bu merkezleşme ticaretin daha güvenli bir ortamda, sınırlamalardan uzak bir şekilde yapılması için gerekiyordu. Ayrıca

¹ Bumin Tülin, *Tartışılan Modernlik*, 2.b., İstanbul: YKY, 2003, s.9.

askerlik teknolojilerindeki gelişmeler büyük bir gücün tek elden yönetimini gerekli kılıyordu. Ortaçağ'ın bir at ve bir zırhla donanan şövalyesi yerini ancak merkezi bir örgütün üstesinden gelebileceği büyük paralarla oluşturulabilen büyük ordulara bırakmıştı. Askeri örgütlenmedeki bu karmaşıklıkla nedeniyle siyasi erk madencilikle uğraşan zanaatçılara, ordunun gereksindiği parayı karşılayacak kapitalistlere, gerekli hammaddeyi getirecek girişimcilere ihtiyaç duyuyordu.* Soylu sınıfa karşı elini güçlendirmeye çalışan burjuvazi ile mutlak yönetim arasında böylece bir çıkar birliği sağlanmış oluyordu. Bu çıkar birliği çok hassas bir denge üzerinde durmaktaydı. Aslında feodalliği ortadan kaldırmaya kararlı olan ve bu yüzden burjuvazinin desteğini kazanmaya çalışan mutlak yönetim, feodal düzeni ayakta tutmaya çalışan soylular sınıfı ve onun destekçisi din adamları, çıkarları doğrultusunda, bir mutlak yönetimin bir halkın yanında yer alan burjuvazi birbirleriyle mücadele içindeydiler.

Mutlak yönetimin tam olarak güçlenmesi Descartes'ın yaşadığı yıllara Louis XIII'ün tahtta olduğu döneme raslar. Bu yıllar ülkeyi kasıp kavuran Otuz Yıl savaşlarının gölgesinde geçti. Mutlak yönetimin güçlenmesi için uğraşan Başbakan Richelieu savaşların maliyetini halktan toplanan ağır vergilerle çıkarmaya çalışırken bir yandan da ağır iktisadi şartlar nedeniyle çıkan köylü ayaklanmalarını acımasızca bastırıyordu.

Descartes'ın Paris'ten uzaklaşıp Hollanda'ya çekilmesine neden olan böyle bir ortamdı. Bu yönelimi ile Descartes siyasal çalkantılardan uzak, felsefesini kurmak için inzivaya çekilmiş bir filozof gibi gözükse de çağının izlerini taşımaktan geri kalmaz. “*XVII. yüzyılın ikinci yarısına doğru sanatta klasiklik, felsefede akılcılık, yönetimde merkezîyetçilik olmak üzere yeni bir sentez dönemine ulaşıldığı söylenebilir.*”² Siyasal alandaki merkezileşme Descartes'daki felsefeyi temellendirme çabasıyla paraleldir. Rönesans'ın getirdiği arayış dönemi ve reformun getirdiği belirsizlik XVII. yüzyılda yerini hem siyasette hem de felsefede birliğe yönelen bir değişime bıraktı. Uzun yıllar süren din savaşlarından, yeni bir çağa geçmenin yarattığı doğum sancularından sonra siyasi alanda yaratılmaya çalışılan denge Descartes felsefesinde bütünlüklü bir yapı kurma çabası olarak kendini duyurur. “*XVI. yüzyılın uzun süren kanlı karışıklıklarından sonra, Fransa barış ve huzur*

* bakınız: McNeil H. William, Dünya Tarihi, 10.b., çev: Alaaddin Şenel, Ankara:İmge Yayınevi, 2005, s. 477-487.

² Guérard Albert, France Short History, New York:W. W. Norton Company Inc., 1946, s.139.

özleyişi içindeydi. Bu özleyiş, politik alanda onun mutlak monarşiye olan sempatisinde; düşünce alanında da, bir miktar dini müsamahada ve daha yeni bitmiş iç savaşı hatırlatacak çekişmeli meselelerden kaçınmak arzusunda ifadesini buluyordu. Bu meselelere dokunmamak için iman alanı ile aklın alanını sınırlandırmak lazımdı... Descartes'ın işi bu oldu.”³ Descartes ve çağdaşları çok sancılı geçen birkaç yüzyılın kalıtçıları, karmaşadan ve belirsizlikten kurtulmaya çalışan yeni bir dönemin kurucuları oldular. Bu kuruluş da en az kendinden önceki yüzyıllar kadar sancılıydı. “Bununla birlikte, geçirdikleri deneyimin böylesine sert olması, daha önce görülmedik çapta insan dehasının ve bireysel çabanın ortaya konmasını gerektirmişti. Yalnızca büyüklerini sayacak olursak, Columbus ve Cortez, Luther ve Loyola, Leonardo da Vinci ve Descartes, Copernicus ve Galileo gibi adamlar, çağımızın dünyasını yaratan kişiler oldular.”⁴

Toplumsal ve iktisadi yaşamdaki gelişmeler böyle bir seyir izlerken fikirler de değişiyor, Rönesans ile birlikte daha özgür düşünen, bilinci bu dünyaya dönük bir insan tipi oluşmaya başlıyordu. Yüzyıllardır Hıristiyan dininin dogmaları altında ezilen insan kendinin ve yaşadığı dünyanın değerini yavaş yavaş anlamaya başlamıştı. Yüzyıllardır terk edilmiş olan merak duygusu ve öğrenme isteği yeniden canlanıyordu. İnsan ve doğa sevgisi insancılığı müjdeliyordu.

Ortaçağ'ın değersiz gördüğü doğa Rönesans ile birlikte keşfedilmek istenen gizemli bir sonsuzluklar alanı olmuştu. Maddeye duyulan uzaklık yerini doğaya duyulan hayranlığa bırakmıştı. Bundan sonra insan, bilmeye duyduğu büyük gereksinimi doğaya yönelerek gidermeye çalışacaktır. Bilmeye duyulan gereksinim zamanla bilmekten doğan güce dönüşecek ve insan kendini artık doğanın içinde, onun gizlerini çözmeye çalışan meraklı bir çocuk gibi duymayacak; doğaya yönelik ona egemen olmaya dönüşecektir. Tapılası doğanın insan hizmetinde bir nesneye dönüşmesi XVII. yüzyılın mekanikçi anlayışında anlatımını bulur. Doğa bundan böyle yeni bir anlayışla ele alınıp değerlendirilecektir. Doğa insanın kendi yararına kullandığı bir araç gibi algılanacaktır. Descartes'ın mekanikçi doğası gizemli ya da bilinemez bir doğa değil; kendini insana açan bir doğadır. *Novum Organum*'da Bacon

³ Plehanov G. V., Marksist Düşüncenin Temel Meseleleri, çev: S. Hilav, E. Buri, N. Burhan, S. Mimoğlu, Sosyal Yayınları, 1964, s.261.

⁴ McNeil H. William, Dünya Tarihi, 10.b., çev: Alaaddin Şenel, Ankara: İmge Yayınevi, 2005, s.502.

dünyayı dikkatli bir biçimde araştırmaktan ve ayrıştırmaktan söz eder. Bilimlerin gerçek hedefinin yeni keşifler ve zenginliklerle insan yaşamını donatmak olduğunu söyler. Bir başka deyişle, doğaya yöneleceğiz, onu büyük bir tutkuyla araştıracağız ama araştırmamızı eskilerin yaptığı gibi salt bir bilgiseverlikle ya da meraktan değil doğayı kendi yararımıza kullanmak için yapacağız. Bacon yeni bilimin yararcı yönelişini şöyle belirler: “*Tabiat yalnızca kendisine boyun eğilerek idare edilmektedir.*”⁵

Descartes’ın özne nesne anlayışı içinde doğa öznenin ya da insan ruhunun niteliklerinden daha değişik niteliklere sahiptir. Bu ayrılık ne kendini doğayla bir duyan Rönesans insanında ne de özne nesne ayrımını belirgin bir biçimde koymayan eski Yunan düşüncesinde vardır. Descartes ile birlikte nesneyi öznenin koşullarında bilebileceğimiz fikri doğar. Yüzyıllardır egemen olan Tanrı’nın en yukarıda olduğu sıradüzenli anlayış yerini ‘ben’ den yola çıkan anlayışa bırakır. Felsefe tarihinde büyük bir değişimdir bu.

XVII. yüzyıl düşüncesinde doğa çocuksu bir merakla yönelenecek bir sonsuzluk, korku ve hayranlık uyandıran bir gizemlilik değil; yasalarla açıklanabilecek bir çeşitlilikler alanıdır. Kendi içindeki uyumuyla, renkleriyle, çeşitliliğiyle insanı büyüleyen doğa, renksiz ve soğuk maddeye indirgenir. Böyle bir doğa insanın kendi yararına kullanabileceği bir doğadır. XVII. yüzyılla birlikte doğa gizemliliğinden sıyrılarak matematik ile açıklanan belirlenimci bir yapıya bürünür. Doğa bilimi bu koşullarda olasıdır.

Rönesans’la başlayan ve XVII. yüzyıl ile doruk noktasına ulaşan büyük atılım insanın doğayı bilebileceği konusunda kendine büyük bir güven duymasını sağlamıştı. Buna göre her şey yasalara göre işlemektedir, gizemli bir yan yoktur. Doğa yasalarına, daha doğru bir deyişle Tanrı’nın koyduğu mekanik yasalara göre işleyen maddeler dünyası matematiğin ve deneyin varlığıyla kesin bir biçimde bilenebilir. Tabii mekanikçi düşünceyi bu çağdaki her düşünürün benimsediğini söyleyemeyiz ama bu düşüncenin egemen olduğundan rahatlıkla söz edebiliriz. Descartes da madde ve ruhu iki ayrı töz olarak belirleyip maddeler dünyasının sadece mekanik yasalara göre işlediğini belirtirken mekanik dünya anlayışına öncülük etmiştir. Mekanik

⁵ Bacon Francis, *Novum Organum*, 1.b., çev: Sema Önal Akkaş, Ankara: Doruk Yayınları, 1999, s. 94.

dünya anlayışı Descartes'dan birkaç on yıl sonra Newton ile başarısının doruğuna ulaşacaktır.

XVII. yüzyıl mekanikçi doğa anlayışıyla olduğu kadar tutarlı, bütünlüklü yapısıyla da kendinden önceki iki yüzyıldan ayrılır. Rönesans düşüncesi yeniyi bulma telaşında oturmamış, dağınık bir düşünceydi. *“On yedinci yüzyıl ise Rönesans'ın elde ettiği kazançları derleyip düzenleyen, bunlara dayanarak birliği olan bir dünya görüşüne varmayı deneyen bir yüzyıldır.”*⁶ Rönesans'ın eskiye duyduğu olgunlaşmamış tepki XVII. yüzyıl ile meyvelerini vermeye başlar. Skolastiğin tasım yöntemlerine, Aristoteles'in mantığına karşı yeni bir yöntem anlayışı gelişir ve yeni bir mantığın ilk adımları atılır. Dünyaya başka bir yerden bakan modern düşünce elbette kendi yöntemini de oluşturacaktır. Bu nedenle XVII. yüzyılda yöntem sorununun felsefenin ana konularından biri olduğunu söyleyebiliriz. Galileo Galilei ve Francis Bacon yöntem sorununa büyük önem vermişler; Descartes ise yöntem konusunu felsefesinin temel sorunu durumuna getirmiştir.

XVII. yüzyıl değişimin çok hızlı yaşandığı, insanlığı büyük oranda etkilemiş bilim adamları ve filozofların ardı ardına yetiştiği verimli bir yüzyıldır. Bir XVII. yüzyıl filozofu olan Descartes da çağının önemini çok iyi kavrar ve büyük umutlar veren bir çağda yaşamaktan onur duyar. XVII. yüzyıl bir geçiş dönemi olduğu kadar bir durulma dönemidir. Rönesans'la kendini duyuran yeni değerler ve uzun yüzyıllardan kopup gelen eski değerler bu yüzyılda iç içedir. Bu gerçeği XVII. yüzyıl filozoflarında, belki de en başta Descartes'da görürüz. Skolastiğe büyük bir tepki duyan, yeni bir felsefe kurma savındaki Descartes da zaman zaman eskinin etkisinden kurtulamamıştır. Tümdengelim temel önemi vermesini, doğuştan fikirlerin varlığından söz etmesini başka nasıl açıklayabiliriz? Yeni ve eskinin beraberliği çok doğal görünür bize. Yaşamda hiçbir şeyde bir durumdan öbürüne geçiş bir bıçakla keser gibi birden olmuyor. Hele hele insanın düşünce yapısındaki değişim söz konusuysa bu çok daha zor ve zaman alıcı.

XVII. yüzyılın bir başka özelliği deneye ve bu çerçevede insanın algılamasını geliştiren aletlere yönelişin büyük bir ivme kazanmasıdır. Madem ki doğa bizim zayıf algılama gücümüzle bilemeyeceğimiz kadar

⁶ Gökberk Macit, Felsefe Tarihi, 8.b., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996, s.249.

karmaşıktır öyleyse biz ona uyum sağlamalıyız. Onu daha iyi araştırmamızı sağlayacak aletler geliştirerek duyularımızı keskinleştirmeliyiz. Bu yüzyılda Galileo Galilei'nin daha yetkin bir teleskop geliştirmesi, G. Fahrenheit'ın ilk termometreyi yapması insan-alet birlikteliğine verilebilecek örneklerdendir.

XVII. yüzyıl sadece deneysel yönelişi değil aynı zamanda usçuluğu da getirmiştir. Usçuluk kuşkusuz Descartes'da en baskın bir biçimde kendini duyurur. Descartes'ın usa verdiği önemi bilgi kuramını ele alırken ayrıntılarıyla göreceğiz. Burada belirtmek istediğimiz, bilim adamlarında da usa güvenişin gücünü, deneyle usun birlikteliğini gördüğümüzdür. Copernicus'un dünyanın kendi eksenindeki ve güneş çevresindeki dönüşünü açıklaması, Newton'un evrensel çekim yasasını bulması, Galileo Galilei ile güneş lekelerinin, hareket eden bir cismin sürtünme kuvveti veya başka bir kuvvet karşı gelmedikçe hareketine devam edeceğinin bulunması deneyin yardımındaki aklın, gücünü kat kat artırdığının bir kanıtıydı. Newton ile birlikte bilimin yolu en kesin bir biçimde çizilmiştir: bilgi matematiğin fizikle kesiştiği yerde olacaktır.

Bilimsel alan metafizikten beslenir, metafizik bilimselden kopuk değildir. Kendi ulaşılmaz dünyasına kapanan bir metafizik boş konuşmaktan başka bir şey anlatmaz. Bu yüzden yeni bilim anlayışı deneyin bilgisini küçümseyen bir metafiziğe gömülmez; aynı zamanda salt veri toplayıcılığı anlamına gelen bir deneycilik yapmaz. Deneyden toplayabildiği verileri bir başlangıç olarak alır; sonra bu veriler arasındaki bağları, matematiksel ilişkileri düşünür; yasaya varmaya çalışır. Ya da varsayımlardan yola çıkar, doğanın nasıl işliyor olabileceği üzerine düşünür, çalışmasını kafasındaki belli bir düşünceye göre sürdürür, yapacağı deneyi buna göre yönlendirir. Böylelikle doğayı belli bir doğrultuda soruşturmuş olur. Deneyin verileriyle düşüncesindeki yasaya ulaşmaya çalışır. *“Galilei'ye göre, yapılacak şey: araştırılacak olaydan bağımsız olarak bir ana önerme kurmak, sonra bir varsayım olarak ortaya konmuş bu önermenin tek tek hallerde gerçekleşip gerçekleşmediğini gözlemlerle ve deneyle kontrol etmektir.”*⁷ Böylelikle deney sonuçlarıyla matematik birleşecek, bilgi akılla doğa arasındaki uzlaşmadan doğacaktır. Galileo Galilei şöyle diyordu: *“Felsefe gözlerimiz önünde açık duran “evren” dediğimiz o görkemli kitapta yazılıdır. Ancak yazıldığı dili ve alfabetini*

---

⁷a.g.e., s.240.

öğrenmedikçe bu kitabı okuyamayız. Kitabın yazıldığı dil matematiğin dilidir; harfleri üçgen, daire ve diğer geometrik şekillerdir."⁸ Sanırız Descartes matematiği yöntemine ulaşmada temel bir yere koyarken Galileo Galilei'nin anlayışını sürdürüyordu.

Yeni bilimsel ve felsefi anlayışın yönü kuşkusuz Bacon'da açıkça ortaya çıkar: "*Empristler karıncaya benzerler, yalnızca yığarlar ve stoklarını kullanırlar. Dogmatikler, örümcekler gibi kendi ağlarını örerler. Arı, her ikisinin arasındadır.... felsefenin gerçek işi arıninkine benzer, çünkü o ne tamamen ne de yalnızca zihnin gücüne güvenir; ne de kendi doğal hali içinde doğa tarih ve mekaniğin deneyleri aracılığıyla verilmiş konuyu bellekte tutar. Fakat anlık onu değiştirir, işletir.*"⁹ Bu yeni düşünce Descartes dizgesinde de temel bir öneme sahiptir. Bilgi anlayışında göreceğimiz gibi Descartes her ne kadar usçu bir filozof olsa da deneyin, tümevarımın önemini hiçe saymaz.

Bacon ve Descartes öncülüğünde biçimlenen modern düşünce ne maddeler dünyasının belirlediği edilgin bir insan modelinden gidecek ne de salt algının öznelinde varlığını bulan bir dış dünya anlayışını benimseyecektir. Bilginin insan aklının işleyiş koşullarıyla doğa yasalarının uzlaşımında ortaya çıktığı görüşünü savunacaktır.

XVII. yüzyılın bir başka özelliği bilim adamlarının filozof, filozoflarının bilim adamı oluşudur. Newton'un yapıtlarında salt bir bilim adamının titiz çalışmasını değil, bir düşünürün derinliğini buluruz. Descartes'a gelince o, bilim adamı-filozof tipinin en iyi örneklerinden biridir. Yaşamının ilk yıllarında bilim adamı tutumu ağır basar, yaşı ilerledikçe felsefeye daha çok yönelir ama hiçbir zaman ne salt felsefe adamı ne de salt bilim adamıdır. Geometriyle, optikle, anatomiyle ve fizikle ilgilenen Descartes aynı zamanda yeni bir bilgi anlayışı getirmeye çalışan bir bilgi filozofudur. Onun için insan düşüncesi bir bütündür. Bütün bilimler birbirlerine öyle bağlıdır ki onları ayırarak incelemek hepsini birden öğrenmekten zordur. Descartes'ın kendi diliyle söylersek tüm felsefe bir ağaç gibidir: kökleri metafizik, gövdesi fizik, dalları da öbür bilimlerdir.

⁸ Yıldırım Cemal, Bilimin Öncüleri, 15.b., Ankara: Tübitak, 2001, s.84.

⁹ Bacon Francis, Novum Organum, 1.b., çev: Sema Önal Akkaş, Ankara: Doruk Yayınları, 1999, s.66.

Filozofun bütüncül bakışının bilimin daha sonraki yıllarda gösterdiği uzmanlaşmacı tutumla bağdaşmadığını görüyoruz. Bunu neye bağlayabiliriz? İlk olarak, XVII. yüzyılda bilimsel ve felsefi çalışmaların henüz parçalanmaya gidecek kadar gelişmediği ileri sürülebilir. İkinci olarak da insanın her şeyi bilebileceğine olan inancın etkisinden söz edilebilir. Sebep ne olursa olsun, Descartes'ın bilimin ilerlediği çizginin dışında tutum aldığını söyleyebiliriz.

Öyleyse Descartes'ı nereye koyacağız? Karl Jaspers, Descartes Galileo Galilei'den çok geridedir der. Ona göre Descartes yeni bilimi kavramıştır; deneyi benimser. Fakat açık ve kesin bilgilerin yalnızca doğuştan geldiği ve bu bilgilerle deneyin getirdiği yanılgıların önüne geçebileceğimizi söyleyerek modern bilimin çizgisinin uzağına düşer. *“Doğa araştırmaları, özele yönelik olarak yapılırlar. Bu özel istediği kadar geniş çaplı olsun...hiçbir zaman bütüne yönelik olmazlar. Oysa Descartes'ın anlayışına göre, doğanın bütününe yönelik idraki, nihai bir idraktır...Descartes, gerçekliğin bütününe prensipler bazında da olsa, bir tek düşünsel hamleyle idrak etmek ister. Bu durumda Descartes, araştırma yapmak yerine, çoğunlukla sadece düşünsel nitelikli olan, bir gerçeklik kaybına maruz kalır. Ve neticede ortaya koyduğu temelsiz iddialar, tecrübe ve aşinalığa ters düşer. .. Demek ki, Descartes'ın doğa sistemi, düşünülerek ortaya konmuştu. Deneyimlere dayanmıyordu ve kesin bir hipotezin yaptığı gibi araştırmaları yönlendirmiyordu.”*¹⁰ Karl Jaspers bu nedenlerle Descartes'ın modern bilime matematik alanı dışında bir yenilik getirmediğini hatta onu geriletmediğini düşünüyordu.

Descartes'ın Galilei Galileo'dan farkını kabul etmekle birlikte onu modern bilimin önünde bir engel olarak görmek abartılıdır. Her ikisinin durduğu yerler farklıdır. Galileo Galilei bir bilim adamı olarak nedenle değil nasılla ilgilenir. Filozof Descartes ise nedenlere inmeden edemez. Sormazsa Galileo Galilei'den ne farkı kalır? Böyle demekle Galileo Galilei'nin önemini yadsıdığımız sanılmasın. Yalnızca filozof ve bilim adamının bilgiye yönelişindeki farka dikkat çekmek amacındayız. Descartes'ı gerçeklikten kopuk salt düşünsellikte kapanıp kalmakla eleştirmek ne kadar doğrudur? Filozof kuşkusuz ilkelere ya da ilkeye yönelecektir. Önemli olan filozofun ülkücülükle gerçekçilik arasında nerede durduğunu iyi kavramaktır. Descartes'ı bu açıdan incelediğimizde doğuştan fikirlere verdiği öncelikle

¹⁰ Jaspers Karl, Descartes ve Felsefe, 1.b., çev: Akın Kanat, İzmir:İlya yayınevi, 2005, s. 77-78.

skolastik düşünceye yanaşsa da dizgesinde deneye verdiği yerle ülkücülükle gerçekçilik arasındaki çizgide ortanın biraz solunda ülkücülüğe yakın tarafta durduğunu söyleyebiliriz. Böyle olunca Descartes'ı yeni bilimin olmasa bile yeni düşüncenin kurucularından saymamak haksızlık olur. Ayrıca bilimlerin bütünlüğü görüşüyle de Descartes gerici değil ilericidir. Felsefenin güdümünden çıkmak kuşkusuz özel bilimlerin gelişmesine yarar sağlasa da bugün vardığımız nokta olan uzmanlaşmayı ilerleme olarak değerlendirebilir miyiz? Bilgiye temelsiz, bütünsellikten uzak, gelişigüzel bir yönelim uçsuz bucaksız bilgi yığınları arasında kaybolmayı doğurmuyor mu? Bu yüzden Descartes bilginin bütünlüğünü savunurken haklıydı. Çünkü felsefi temelden yoksun bir bilim, bilim olma özelliğini yitirirdi.

Çağlar birbirlerini doğururlar. Nasıl ki Rönesans XVII. yüzyılın oluşum koşullarını belirlemişse XVII. yüzyıl da kendinden sonraki zamanları etkilemiştir. Aydınlanma düşüncesinde XVII. yüzyılın izlerinin olmadığını söyleyebilir miyiz? Newton'un evrensel çekim yasası deneysel çalışmalarla usun uyumunu göstermiş, evrenin ussal bir açıklamasını sunmuştur. Ussal düşünce bir sonraki yüzyılda hatta birkaç yüzyıl boyunca Batı dünyasını etkisi altına alacak ve Batının son birkaç yüzyıldaki büyük atılımında temel bir rol oynayacaktır.

Çağlar ve insanlar birbirlerini belirlerler. Nasıl XVII. yüzyıl Descartes'ı belirlemişse Descartes da yüzyılına damgasını vurmuştur. Descartes'ın felsefesiyle ne yapmak istediğini, ne getirdiğini anlayabilmek için ana çizgileriyle Skolastik felsefeyi hatırlamak zorundayız. Çünkü Descartes düşüncesi ve genel anlamıyla XVII. yüzyıl Skolastik düşünceye duyulan tepkiyle belirgindir.

Skolastik düşünce din düşünürlerinin elinde değişime uğramış bir Aristoteles'in ve kilise babalarının mutlak yetkesi altında, bilinen doğrulardan sonuçlar çıkarmak amacıyla teknik tartışmaların yapıldığı bir yapı sergiler; özellikle metafizik nitelikler taşır. Skolastik dünya Tanrı'nın en yukarda olduğu sıradüzenli bir dünyadır. Amaç Aristoteles felsefesinden yararlanarak Hıristiyan dininin doğrularına ulaşmaktır. Böyle bir felsefe özgür düşünce alanı olmaktan çıkmış, dinin hizmetine girmiştir. Ortaçağ düşünürleri Aristoteles'in tasım yöntemlerini kullanırken bilinenleri yinelemekten öte bir şey yapmış olmazlar. Aristoteles'ten miras kalan dairesel devinim fikrini

savunurlar. Bunu savunmak her şeyin dönüp dolaşıp aynı yere geldiğini, yeniliğin, değişimin olamayacağını savunmaktır. Her şeyin başladığı yere varacağı fikrinde olan bir düşünce elbette yeniyi üretemez, yinelemelerde sınırlanır.

Skolastik düşünce oluşla değil varlıkla ilgilenir. Bilimin sorusu olan nasıl'ı değil niçin'i sorar. Niçin sorusu nedene ve sonuca, nasıl sorusu sürece yönelir. İlk nedenlere inmek insanın kaçınmadığı bir yönelişi olsa da niçin sorusu kesin yanıt veremeyeceğimiz bir sorudur. Bu yanıtsızlık ya da Skolastik düşüncenin yaptığı gibi kabul edilmiş, bilinen yanıtları yinelemek düşüncüyü verimsizleştirir.* Ortaçağ insanı yüzyıllar boyunca Aristoteles'in ilk neden anlayışına, niçin sorusuna bağlı kaldı. *"Avrupa insanının Aristoteles'e Aristoteles'ten on altı yüzyıl sonra vermiş olduğu bu önem insanlığın uzun bir süre hiç değilse düşünce dünyasında ama büyük bir olasılıkla her alanda devrim sayılabilecek çok önemli değişimler yaratamamış olduğunu göstermek bakımından önemlidir."*¹¹

Modern çağ verimsiz niçin sorusuna takılmaktansa nasıl sorusunu sorarak doğanın gizini çözemese bile işleyişi üzerine çok şey öğrenmiştir. Rönesans'la birlikte insanı yeniyi götürmeyen, kısır bir düşünce olan Skolastik düşünce eleştirilmeye başlandı. İnsan Aristoteles'ten on altı yüzyıl sonra ilk kez oluşu sorguluyordu. Yeniçağ'ın yeniyi istekli insanı Skolastik düşüncenin katı bir şekilde belirlenmiş sınırları içine giremezdi. Yeniyi arayan insan her geçen gün Skolastik ilkelerle çatışan bir şeyler buluyor; Skolastiğe tepki duymakla kalmıyor, kendine yeni bir dünya kurmak yolunda ilerliyordu. Skolastik düşüncenin evren ve dünya üzerine söyledikleri gelişen astronominin bulgularıyla bir bir çürütülüyordu. Galileo Galilei teleskopuyla ayda dünyadaki gibi tepeler, çukurlar olduğunu gözlemlemişti, güneşteki lekeleri görmüştü. Bu, skolastiğin kusursuz ayüstü dünya anlayışıyla çelişiyordu. Dünyanın evrenin merkezi olmadığını, bir yıldızın etrafında döndüğünün benimsenmesi Skolastiğe vurulan ağır darbelerdi.

Descartes bilimsel alanda Kepler'le, Copernicus'la, Galileo Galilei ile çürütülen Skolastik düşünceyle felsefi alanda savaşıyordu. Onun felsefesi

* Düşüncemiz Skolastik dönemi tamamıyla verimsiz bir dönem olarak nitelendirmek değildir. Ortaçağın Tanrı'yı us yoluyla bilme çabası elbette önemlidir. Fakat burada amacımız skolastik düşüncüyü enine boyuna irdelemek olmadığı için ona tepki duyulmasının nedenleri üzerinde durduk.

¹¹ Tımuçın Afşar, Descartes Felsefesine Giriş, 2.b., İstanbul: Bulut Yayınları, 1999, s. 26.

Skolastik düşünceye duyulan tepkiyle başlar. Her şeyi silip yeni baştan başlamak, açık ve kesin olana, kendini doğrudan sunana ulaşmak amacındadır Descartes. Skolastiğin zor olanı önemli sayan anlayışının tersine bir tutum almaktır bu. Skolastik düşüncede olduğu gibi bilginin dereceleri yoktur. Yalnız apaçık ve kesin olana bilgi diyebiliriz. Bilgi uzun bir eğitim, zorlu tartışma süreçleri boyunca ulaşılabilecek çok az bir kesime nasip olan bir ayrıcalık olamaz. Felsefe birtakım okullu insanlar arasına hapsedilerek yaşamdan kopartılmamalıdır. Bu yüzden herkese ulaşabilen bir felsefe kurar Descartes, felsefesini Skolastik terimlerle örmez. Tanrı'ya 'ben' den yola çıkarak ulaşmasıyla, 'ben'i merkeze almasıyla da Skolastiğin karşısında durur. Ortaçağ'ın değersiz insanıyla Descartes'ın insanı çok farklı yerlerde. Onda insan belirleyicidir, etkindir. Dünyayı anlayabilecek ve dönüştürebilecek güçtedir.

Yalnız şunu belirtmeliyiz: Descartes'ın Skolastik düşünceye olan karşıtlığı bu düşüncenin tümdengelim anlayışına karşıt olduğu anlamına gelmiyor. Uşçu Descartes açık ve kesin olanı, zihnine yerleştirilmiş ilkelerden başka yerde bulmaz. Felsefesinde tümevarıma yer verse de tümdengelim birincil önemdedir. Onun eleştirdiği, tümdengelim yönteminden çok Skolastiğin tümdengelimi eğitimde kullanım biçimidir. Amacı bilgimizi genişletmek değil de tartışma kazanmak olan tartışmaları eleştirir o. Zihin açıklığıyla değil de tartışmadaki ustalığıyla, haksız da olsa ikna etmedeki gücüyle zafere ulaşmayı doğru bulan düşünceyi eleştirir.

Descartes'a göre Skolastik felsefe, olasılıklar üzerine konuşur. Daha bilgisiz olanı kendine hayran bırakmaya yarar. Bu felsefenin verimsizliği yüzyıllardır en eğitilmiş kafaların elinde işlenmesine karşın kuşku uyandırmayan ve tartışılmayacak hiçbir şey üretememesinde yatar. Aynı konu üzerinde izlenecek tek bir doğru olması gerekirken neredeyse felsefeyle uğraşanların sayısı kadar doğru olmasını nasıl açıklayabiliriz? Descartes felsefe alanındaki bu kargaşaya bir son vermeyi kendine görev bilir. Bunun için yeni bir felsefenin temellerini atma peşindedir. *Discours de la Méthode*'da (*Yöntem Üzerine Konuşma*) böyle bir felsefenin temellerini keşfetmeye başladığını duyurur.

Yeni oluşturulma yolunda çok kere eskinin etkisinden kurtulmasa da Descartes'ın çabası oldukça önemlidir. Belki de hiçbir filozof onun kadar

geçmişten kopup yeni bir dünya yaratmak isteğinde olmamıştır. Yeniye yönelişindeki büyük istekten, çağını yansıtmadaki becerisinden olsa gerek Descartes felsefesi yüzyılın sonlarına doğru bütün Avrupa'da sesini duyurmuş, kendinden sonraki birkaç yüzyılda felsefenin belirleyicisi olmuştur. Şimdi modern çağı etkileyen Descartes'ın yaşamını ve felsefesini daha yakından inceleyelim.

BİRİNCİ BÖLÜM

DESCARTES'İN YAŞAMI VE YAPITLARI

René Descartes 31 Mart 1596'da La Haye'de doğdu. Doğduğu yer bugün Descartes diye anılır, doğduğu ev ise müze haline getirilmiştir. Annesi Jeanne Brochard, René'yi doğurduktan kısa bir süre sonra bir akciğer hastalığından öldü. René'yi sekiz yaşına kadar dadısı ve büyükannesi büyüttü. Babası Joachim Descartes avukattı. Ayrıca Bretanya parlamentosu üyesiydi. Bu nedenle Descartes Bretanya soylusu unvanı aldı. Varlıklı, köklü bir ailenin çocuğu olan Descartes'a ailesinden mülkler ve Perron adında bir çiftlik kalmıştı. Onun için hayatını kazanmak diye bir sorun olmadı. Kendini çalışmalarına, çıktığı gezilerle dünyayı ve insanları tanımaya adayabildi.

René Descartes zayıf bünyeli bir çocuktur. Annesinden “kuru bir öksürük ile hafif bir ateş ” miras kalan René ailesinin yanında kaldığı yıllarda özel bir ilgiyle bakıldı. Bu özen yaşamı boyunca kendisinin de bağlı kalacağı bir alışkanlık olacaktır. Yirmisine doğru güçlenip serpilmesine karşın filozof her zaman sağlıklı yaşamaya özen göstermiştir. Düzenli uyur ve az yerd. Egzersiz yapmayı da boşlamazdı. Beden sağlığına gösterdiği bu özen sanırım hekimlik konusundaki bilgisiyle de ilgilidir. Hekim bir dedenin torunu olan Descartes'ın -kendisini asla hekim saymasa da- bu konudaki bilgisini ve deneyimini herkes biliyordu. Yıllarca ölü hayvan bedenleri üzerinde incelemeler yaptı Descartes. Dolaşımın nasıl olduğunu, omurilik soğanını inceledi ve dolaşım ile ilgili bulgularını *Yöntem Üzerine Konuşma*'da açıkladı.

1604'te sekiz yaşındayken René IV. Henry'nin kurduğu, ünü bütün Avrupa'ya yayılmış bir Cizvit okulu olan La Fléche'e gönderildi. Burada iyi bir eğitim aldı. La Fléche'de Skolastik eğitim veriliyordu. Daha sonraki yıllarda Descartes Skolastik düşünceyi çokça eleştirmiş olsa da, kolejin eğitim kalitesini kabul etmekten geri kalmamıştır. Hatta oğlunun eğitimi için kendisine danışan bir tanıdığı kendi okulunu önermekten çekinmemiştir. Rodis-Lewis'in *Descartes'in Yaşamı ve Felsefesinin Gelişmesi*'nde belirttiğine göre filozof 12 Eylül 1638 tarihli mektubunda Cizvitlerin öğrencilerine eşit davrandıklarından, yoksul ve varlıklı olanlar arasında fark

gözetmediklerinden söz eder.* Okuluna bağlılığını *Konuşma* yayınlandığında bir kopyayı o zaman La Fléche'de müdürlük yapan Peder Etienne Noel'e göndermekle de gösterir.

Filozof pek çok yapıtını yazmakta kullandığı Latince'yi ve retoriji burada öğrenmiştir. Matematiğe, şiire ilgi duymaya burada başlamıştır. İlk yıllarda verilen edebiyat ağırlıklı bir eğitimden sonra felsefe eğitimine geçilirdi La Fléche'de. "*Felsefe eğitimi, başta Aristoteles ve Aquino'lu Thomas'a dayanan belirli bir eğitim programı çerçevesinde, günde iki kez gerçekleştirilen, her biri iki saatlik derslerden oluşmaktaydı. Descartes'ın öğrencilik yıllarında, eğitim programının ilk yılı mantık ve ahlaka ayrılmıştı ve Porphyry'nin Isagoge adlı yapıtı ile Aristoteles'in Kategoriler, Yorumlama Üstüne, İlk Analitikler, Topikler, İkinci Analitikler ve Nikomakhos Ahlakı'na dayanan soru ve yorumlardan oluşmaktaydı. İkinci yıl ise fizik ve metafiziğe ayrılmıştı ve öncelikle Aristoteles'in Fizik, De Caelo, On Generation and Corruption (kitap 1) ile Metafizik adlı yapıtına dayanmaktaydı. Felsefe eğitiminin üçüncü yılı ise matematiğe ayrılmıştı.*"¹² La Fléche disiplinli bir okul olmasına karşın René zayıf bünyeli bir çocuk olduğundan olsa gerek sabahları geç kalkmasına, yatağında dinlenmesine izin veriliyordu. Bu boş zamanlar onun için bulunmaz anlar olmuş olmalı. Bu sayede ilgilendiği pek çok konuda okuma olanağını bulmuş oluyordu. Sabah geç saatlere kadar dinlenmek, uzun saatler boyunca uyumak yaşam boyu sürdüreceği bir alışkanlık olarak kalacaktır.

La Fléche'den 1612 – 1614 arasında ayrıldığı sanılıyor. Bundan sonraki iki yıl içinde Poitiers Üniversitesi'nde hukuk eğitimini tamamlar. Hukuk eğitimi almasının nedenini aile geleneğinde arasak sanırız yanlış olmaz. Kendisi de bir hukukçu olan baba Descartes büyük oğlu Pierre'in ve ikinci evliliğinden olan oğlu Joachim'in bu mesleğe girmesinde etkili olmuştu. Belki Descartes üzerinde de böyle bir etkiden söz edilebilir. Babasının Descartes için "*dana derisinden ciltlere kapanmaktan başka bir işe yaramaz*"¹³ dediği söylenir. Tabi böyle bir şey deyip demediğini ya da bunu istediği yolda ilerlemeyen bir oğula duyulan bir sitemle mi yoksa babacan bir gülümseyişle mi söylediğini kesin olarak bilmiyoruz. Kesin olan şey genç filozofun üniversiteden sonra daha çok, dünyayı tanımakla ve askerlikle ilgilendiğidir. Yirmi iki yaşında

* bakınız: Cogito, Öyleyse Descartes, sayı:10, Ariew Roger, Descartes ve Skolastisizm:Descartes'ın Düşünsel Arka Planı, 3.b., çev: Alp Tümertekin, , İstanbul:YKY, 1997, s.42.

¹²a.g.e., s.43.

¹³ Charles Adam, Descartes Hayatı ve Eserleri, çev: Mehmet Karasan, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1952, s.7.

Fransa'dan ayrılarak yıllar sürecektir gezilerine başlar. İlk olarak 1618'de Hollanda'ya gider. Maurice de Nassau'nun ordusunda gönüllü olur. Hollanda yolculuğu, yaşamında önemli bir sayfa açar Descartes'a. Burada hem ünlü bir tıp doktoru hem de önemli bir matematikçi olan Isaac Beeckman ile tanışma olanağını bulur. Kendisinden sekiz yaş büyük olan Beeckman asker Descartes'ın en yakın dostu olmuştur. Beeckman iyi bir dost olmasının yanında kurmak istediği evrensel matematik konusunda onun ufkunu genişleten insan olmuştur. "*Descartes 10 Kasım 1618'de Beeckman'la karşılaşmasında ona kendisini avarelikten kurtardığı ve parlıtlı düşlerle kamaşmış aklını ciddi düşüncelere çektiği için teşekkür etmişti.*"¹⁴ Filozof 1618'de yazdığı ilk çalışması *Compendium Musicae*'yi (Müzik Özeti) dostuna adamıştır.

Descartes'ın yaşamında önemli bir yer edinen diğer bir kişi de Mersenne'dir. Kendisiyle aynı okuldan mezun ama ondan birkaç yaş büyük olan Mersenne; Descartes'ın mektuplaştığı, açıklamaktan çekindiği düşüncelerini paylaştığı sadık bir dosttur. Aynı zamanda, Descartes Hollanda'da herkesten uzak yaşarken onun Paris'le ve yayın dünyasıyla bağına sağlayan kişi Mersenne olmuştur.

Hollanda'dan sonra Danimarka'ya, Almanya'ya gider Descartes. İmparator Ferdinand'ın taç giyme törenine katılır. Bu kez de Bavyera dükünün katolik ordusuna gönüllü olarak yazılır fakat ordunun amacının Ferdinand'ı tahtan indirmek olduğunu anlayınca görevinden çekilir. Onun askerlik hevesinin savaş sanatındaki ustalığından çok dünyayı ve insanları tanımak konusundaki arzusundan kaynaklandığı söylenir.* "Dünya kitabı" nı okumak için nerelere gitmemiştir ki Descartes. Hollanda'dan başka Moravia, Silesia, Baltık kıyıları, İtalya, Innsbruck, Venedik ve sayamadığımız daha pek çok yer.

Ordudan ayrılan Descartes kışı Ulm'e yakın bir yerde bir soba başında geçirmiştir. 11 Kasım 1619 gecesini gördüğü üç düşünce hakkında kendisinin ve başkalarının yaptığı yorumlar felsefesindeki bazı noktaları simgeler

¹⁴ Cogito, Öyleyse Descartes, Sayı: 10, Geneviève Rodis-Lewis, Descartes'ın Yaşamı ve Felsefesinin Gelişmesi, 3.b., çev: Alp Tümertekin, İstanbul:YKY, 1997, s.24.

* Rodis-Lewis *Descartes'ın Yaşamı ve Felsefesinin Gelişmesi* isimli yazısında genç Descartes'ın kendisini askerliğe çeken ateşli mizacından ve babasının bir asker ve soylu olduğundan ve genç adamın aile bağı nedeniyle askerlik mesleğine girerek Kral'a ve Devlet'e hizmetini yerine getirdiğinden söz eder.

niteliktedir. Düşlerden özellikle üçüncüsü bizim için önemlidir. Descartes bir ansiklopedi görür düşünde. Bunu bilginin bütünlüğü olarak yorumlar. Düşünde gördüğü ikinci kitap bir şiir antolojisidir. Açık duran sayfada Descartes Ausonius'un "*Yaşamda hangi yolu izlemeliyim?*" dizesini okur ve yabancı bir adam kendisine bir başka dize uzatır. Dizede "*Evet ya da Hayır*" sözleri filozofun gözüne ilişir. Hangi yolu izlemeliyim sorusuna Descartes gerçeğin ardından gitmek yanıtını verecektir. *Evet ya da Hayır* sözleri filozofun bilgi kuramındaki köktencilik simgeleri. Onun için bilgi ya vardır ya da yoktur. Bilgi alanında belkiden, olasıdan söz edilemez.

Filozof 1619-1620 arasında yöntemini geliştirmek konusuna odaklanmıştı. *Regulae ad Directionem Ingenii (Usun Yönetimi İçin Kurallar)* üzerine yıllarca çalıştığını ama kuralların dört kural biçimine indirgenmesinin çok daha ileri bir zamanda gerçekleştiğini biliyoruz. Descartes 1620'lerin ortalarında Avrupa'nın çeşitli yerlerine geziler yapar, bu arada İtalya'ya da uğradığı öne sürülür. Ama bu konuda bir kesinlik yoktur. Kesin olan tek şey İtalya'ya gitmiş olsa bile Galileo Galilei ile görüşmediğidir. 1626-1627 arasında Ferrier ile birlikte gözlük camları üzerine çalışmalar yapar. Bu çalışmaları *Dioptrik*'de yayımlanır.

1628'den sonra Hollanda'ya yerleştiğini ve 1649'a kadar sık sık yer değiştirse de orada kaldığını biliyoruz. Otuz yaşındaki filozof Hollanda'da metafiziğini oluşturmak ve araştırmalarıyla ilgilenmek için aradığı dingin ortamı bulacaktır. Hollanda Paris'in karmaşasından uzak, تنها olmasıyla; kırsal yerleri ve serin iklimiyle Descartes için biçilmiş kaftandır. Filozof felsefi ve bilimsel çalışmalarını rahatça sürdürebilmek için Protestan Hollanda'nın kısmen daha hoşgörülü ikliminden medet ummuş olmalı. Hollanda'da kaldığı uzun yıllar boyunca pek çok kez adres değiştirir; kaldığı yer belli olmasın diye mektuplarını başka başka yerlerden atar. Onun tanınmama isteği eleştiriler üzerine çekmek endişesinden, bir de günlük işlerin içinde boğulup çalışmalarına yeterli zamanı ayıramamak korkusundan kaynaklanır. "*Onun (Dünya adlı kitabını kastediyor) yayımlanmasına; hatta yaşadığım süre boyunca, fiziğimin temellerini oluşturan bu çalışmanın tek bir sayfasının bile okunmasına izin vermemeye karar verdim.*"¹⁵ Sonuçsuz tartışmalardan, sorunlardan uzak yaşamak filozofun genel bir isteği olsa da bu pek olası

¹⁵ Descartes René, *Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind)*, Discourse on Method, 12.b., Indianapolis: Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s.48.

olmamıştır. Sağlığında basılan yapıtları pek çok eleştiri alır ve filozof bu eleştirileri yanıtlamak için oldukça emek harcar. Aslında yapıtlarının eleştirilmesini isteyen özellikle kendisidir. Üstelik bazılarının eleştirilmediğinden yakınır ama bazı eleştiriler de demek istediklerinin hiç anlaşılmadığını kanıtlar ona. Bunlara yanıt vermek zaman kaybıdır.

1628'de ilk büyük yapıtını *Usun Yönetimi İçin Kurallar*'ı yazar. Fakat bu kitap onun yaşam süresi boyunca basılmadığı gibi sonra bitirilmek üzere yarım bıraktığı ama bitiremediği bir yapıt olur. *Usun Yönetimi İçin Kurallar* filozofun yöntem anlayışı oluşturmak adına giriştiği ilk denemedir. “*Bu kitapta yöntem ile ilgili pek çok sorun ele alınır ama yalnızca yöntemin uygulamalı yönüyle ilgilenilir. Köklü bir yöntem araştırmasına yönelinmez.*”¹⁶

Daha sonraki yıllarda, yöntem arayışında izlenecek kurallar dörde indirgenerek *Yöntem Üzerine Konuşma* adlı kitabın ikinci bölümünü oluşturacaktır. Aslında bu yapıt Fransız ve Hollandalı yetkili kişilerin izni alındıktan sonra 1637'de *Yöntem Üzerine Konuşma* ve *Bu Yöntemin Denemeleri* adıyla basılmıştı. Yapıt tüm dünyada *Yöntem Üzerine Konuşma* adıyla tanınsa da aslında *Dioptrik*, *Geometri* ve *Meteorlar*'la birlikte dört kitaptan oluşmaktadır. Büyük ün yapmış *Konuşma* adlı giriş altı bölümden oluşur. “*İlk bölümde, bilimlere üzerine çeşitli düşünceler; ikinci bölümde, yazarın kullandığı yöntemin başlıca kuralları; üçüncü bölümde, yönteminden çıkardığı ahlak kurallarından birkaçı; dördüncü bölümde, metafiziğinin temeli olan, Tanrı ile insan ruhunun varlığının kanıtları; beşinci bölümde, yazarın araştırdığı fizik sorunlarının bazıları, özellikle kalbin hareketiyle hekimliğe ait başka bazı güçlüklerin açıklaması, ayrıca ruhumuzla hayvanların ruhu arasındaki ayırım; son bölümde de, doğayı araştırmada şimdikinden daha ileri gitmek için gerektiğini sandığı şeyler ve bu konuşmayı yazmasının nedenleri bulunacaktır.*”¹⁷ Descartes yapıtının birer kopyasını Kral Louis XIII ile Kardinal Richelieu'ye göndermeyi ihmal etmez.

Filozof Mersenne'e yazdığı bir mektupta amacının yöntemini öğretmek değil onun üzerine konuşmak olduğunu yazmıştır. Bu nedenle kitabının adı *Discours de la Méthode*'dur. Kitap geleneksel bir bilimsel veya felsefi yapıtın alışılacağı tarzının dışındadır. Descartes gerçeğe ulaşmak için öne

¹⁶ Timuçin Afşar, Descartes Felsefesine Giriş, 2.b., İstanbul:Bulut Yayınları, 1999, s.54.

¹⁷ Descartes René, Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind), Discourse on Method, 12.b., Indianapolis:Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s.3.

sürdüğü yöntemi salt kısıtlı bilimsel çevreler okusun istemez; sağduyulu her sıradan insana ulaşabilmelidir yapıtı. Bu nedenle olsa gerek dili basit ve açıktır.

1630'lu yıllarda cebir, anatomi, geometri ve optik üzerine çalışır. 1633'te fiziksel dünyanın yapısı ve kökeni üzerine olan kitabı *Traité du Monde ou de la Lumière*'i (*Dünya ya da Işık İncelemesi*) basıma hazır hale geldiği halde, Galileo Galilei'nin engizisyon tarafından aforoz edildiğini duyunca kitabı yayımlamaktan vazgeçtiği gibi yakmayı bile düşünmüştür. Çünkü kitap ünlü bilim adamının dediği gibi dünyanın güneş çevresinde döndüğü tezine dayanıyordu. Filozof Galileo Galilei'nin başına gelenlerden dolayı büyük şaşkınlığa uğramış ve onun söyledikleri yanlışsa benim fiziğim de tamamıyla yanlış diye düşünerek en azından kitabını gizlemeye karar vermiştir. *Dünya ya da Işık İncelemesi* ancak ölümünden sonra 1664'te yayımlanabilmiştir. Kitap ışığın doğası, gezegenler, yıldızlar, dünya ve yeryüzü cisimlerini içeren geniş bir yelpazeden oluşacaktı ama bize ulaşan kitabın çok az bir bölümüdür. 1637'de çeşitli makinelerin betimlendiği bir incelemeyi tamamlar. Bu yapıt ölümünden sonra 1668 yılında *Mekanik* adıyla yayımlanır.

Descartes felsefesiyle yeni bir dönem başlatmış olmasına karşın gözüpek değildir. Kilisenin görüşüne açıktan açığa karşı çıkabilecek bir atılganlığı yoktur. Bu yüzden yaşamı boyunca fazla tepki çekmemeye çalışan ama doğru bildiğinden de ödün vermeyen bir tutum aldığını görüyoruz. "*Mümkün olduğunca yenilikçi görünmekten kaçındı ama kelimenin tam anlamıyla bir yenilikçiydi o.*"¹⁸

XVII. yüzyılın bir geçiş dönemi olduğundan söz etmiştik. Yeni iyiden iyiye varlığını duyursa bile eskinin gücünün hala yerinde olduğu bir yüzyıldı bu. Kilise hala etkiliydi düşünce dünyası üzerinde. Kuşkusuz Descartes kişilik özelliğinin yanında bu baskı ortamı nedeniyle kendini kenarda tutmak zorunda kalmıştır. Fakat böyle bir çağda oldukça temkinli hatta çekinik Descartes bile tepkiyle karşılanmaktan kurtulamamıştır. Hollanda'da bile aradığı huzurlu, özgür çalışma ortamını pek bulamamıştır. Utrecht Üniversitesi'nce tanrıtanımlılıkla suçlanır filozof. Dinine bağlılığını pek çok

¹⁸ Veitch John, *The method, Meditations and Selections from the Principles of Descartes*, 14.b., Edinburgh and London: William Blackwood and Sons, 1907, s.13.

yerde dile getirmiş bir filozofun tanrıtanımazlıkla suçlanma nedeni ilginçtir. Descartes Tanrı'nın varlığını Tanrı düşüncesinden yola çıkarak kanıtlıyordu. Özneden yola çıkmak pekala herkeste böyle bir fikrin olmayabileceği düşüncesine varabilirdi. Descartes bu eleştiriye yanıt verirken Sokrates'in Menon'a doğurtma yöntemiyle bir matematik problemini çözdürdüğünü anımsatır. Nasıl ki kölede aslında var olan bilginin çıkartılması gerekiyorsa Tanrı'nın varlığı fikri de bizde vardır ama çıkartılması gerekir.* Bu yanıt yeterli olmamış olsa gerek ki üniversite geleneksel düşünce yapısıyla uzlaşmadığı, gençleri gerçek felsefeden uzaklaştıracağı için Descartes felsefesinin reddedilmesi gerektiği görüşündeydi. Gençlerin onun felsefesine alışması demek okullarda okutulan felsefenin teknik terimlerinden uzaklaşmaları demektir.

Felsefi başyapıtı *Meditationes de Prima Philosophia (İlk Felsefe Üzerine Düşünceler)* Latince olarak 1641'de çıktı. Filozof bu kitapta ilk olarak kendi varlığına, sonra Tanrı'nın varlığına ve sonunda maddeler dünyasının varlığına nasıl ulaştığını anlatır. Ayrı tözler olan madde ve ruhun aralarındaki ilişkiyi belirtir. Descartes özellikle ilk baskının Latince olmasını istemiştir, böylelikle Fransızca olan ikinci baskı gelen eleştirilerle birlikte yayımlanabilecekti. Pek çok eleştiri almıştır bu yapıt. Eleştiri yapanlar sırasıyla şöyledir: Hollandalı Papaz Caterus, Mersenne, Hobbes, Antoine Arnauld, Gassendi, Fermat. Filozof bu eleştirileri ve eleştirilere yanıtlarını düşündüğü gibi 1642 yılında yapılan ikinci baskıda yayımlayabilmiştir.

1644'te *Les Principes de la Philosophie (Felsefenin İlkeleri)* yayımlanır. Bu yapıt Descartes felsefesine yeni bir açılım getirmekten öte önceki çalışmaları açıklayıcı, toparlayıcı niteliktedir. İlk bölümde filozof metafizik sorunlar üzerinde durur, ikinci ve üçüncü bölümde fiziğini anlatır. "*İlkelerin amacı, dünyanın hareket ettiği gerçeğinde ayak dirediği için Galileo Galilei'nin mahkum edilmesini engellemektir.*"¹⁹ Yapıtı Descartes İmparator Frederick'in kızı Prenses Elizabeth'e adar. Prenses kendisinin iyi bir okuyucusu ve mektup arkadaşıdır. Descartes felsefeyi anlayabilecek bir zihin açıklığına sahip olduğundan genç Prenses'e saygı duyar. Bu arada

* bakınız: Cogito, Öyleyse Descartes, Sayı: 10, Geneviève Rodis-Lewis, Descartes'ın Yaşamı ve Felsefesinin Gelişmesi, 3.b., çev: Alp Tümertekin, İstanbul:YKY, 1997, s.35.

¹⁹ Cogito, Öyleyse Descartes, Sayı: 10, Geneviève Rodis-Lewis, Descartes'ın Yaşamı ve Felsefesinin Gelişmesi, 3.b., çev: Alp Tümertekin, İstanbul:YKY, 1997, s.36.

filozof kimi zaman Hollanda'da kimi zaman Fransa'da kalmaktadır. Hollanda'da üniversite yönetimiyle başı derttedir. Fransa ise o dönemde patlayan isyanlarla ve karışıklıklarla aradığı dinginlikten uzaktır. Descartes'ın Fransa'da düşünemediğinden yakındığı söylenir. Bu yüzden Hollanda'nın kuzey illerinde Paris'in göbeğinden daha fazla güvende hisseder kendini. 1644'te Paris'te İsveç büyükelçisi Chanut ile tanışır. Elçi Descartes'a İsveç kraliçesi Kristina'nın bilim ve felsefe adamlarına, sanatkarlara verdiği önemden söz eder. Kraliçenin kendisini sarayında görme isteğini iletir. 1649'da *Les Passions de l'ame (Ruhun Tutkuları)* çıkar. Descartes kitabını ilk haliyle İsveç Kraliçesi Kristina'ya yollar. Bu yapıtında öbürlerinden farklı olarak ahlak konularına ve ruhun yapısına eğilir.

İsveç'e gitmek konusunda isteksizdir aslında Descartes ama sonunda öneriyi kabul eder. Bu kez de İsveç yollarına düşer. Ne yazık ki bu onun son yolculuğu olacaktır. Stockholm'e 1649'da varır. Rodis-Lewis'in belirttiğine göre Descartes 9 Ekim 1649 tarihli mektubunda Hollanda'daki yalnızlığını ve bu yalnızlığın gerçeği arama yolunda sunduğu olanakları özlediğini yazar.²⁰ Kraliçeyi bir yandan över bir yandan da onun için Yunanca çalışmayı keşke bu kadar saplantı durumuna getirmeseydi der. Bir yıl geçmeden 11 Şubat 1650'de akciğer hastalığı nedeniyle Stokholm'de ölür Descartes. Ölümüyle ilgili çok şey söylenmiştir. Kimileri zayıf bünyesinin İsveç'in sert iklimine uyum sağlayamadığını öne sürerken, kimileri yaşamı boyunca -La Fléche'de bile- aksatmadığı sabah uykusunun burada kesintiye uğradığını ve kraliçenin isteği üzerine sabah beşte verilen felsefe derslerinin yaşlı filozofu yorduğunu söyler. Tüm bu sözler, bir filozof için olgunluk çağı denilebilecek bir dönemde yaşamını kaybetmiş Descartes'a duyulan üzüntünün bir anlatımı gibi gelir bize. Annesinden kalan akciğer hastalığı yine de ona annesine davrandığından daha insafli davranmış; doktorların yaşamaz dediği çocuk, elli dört yaşını görebilmiştir.

"Filozof 1650'de İsveç'te öldüğü zaman, henüz yayımlanmamış eserlerinin müsveddesini bırakmıştı. Bunların arasında La Recherche De La Vérité Par La Lumière Naturelle (Tabiat Işığı İle Hakikati Arama) adlı bir diyalog vardı.... Bu bir diyalogtur, yazarın tasarısına göre iki kitap olacaktır. O bununla çocukluğunda verilen eğitimin eksiklerini düzeltecek; duyularımızın

---

²⁰a.g.e., s.40.

acizliği ile hocalarımızın otoritesinin bu yaşta muhayyilemize doldurduğu bütün yanlış fikirleri doğrultacaktı. Bu kitapta vaadettiği biricik şey, bizi, kitaplara başvurmak zorunda kalmaksızın, gerçekten bilgin kılmaktı."²¹ ölümünden sonra *Dünya ya da Işık İncelemesi* dışında çıkan kitapları şunlardır: 1657'de *Lettres de M. Descartes (Descartes'in Mektupları)*, 1662'de *Trait de l'homme (İnsan İncelemesi)*, 1664'te *Trait de la Formation de Foetus (Cenin Oluşumu zerine bir İnceleme)*. *Usun Yönetimi İçin Kurallar* ise, ilk yazdığı ama en son yayımlanan büyük yapıtı olur. Kitabın el yazmaları ne yazık ki kaybolmuştur. 1684'de yapılan ilk baskısı bir kopyaya dayanır.

---

²¹ Descartes Ren, *Tabiat Işığı İle Hakikati Arama*, Mehmet Karasan'ın nsz, 1.b., ev: Mehmet Karasan, İstanbul:M.E.B. Yayınları, 1998, s. 1 ve 38.

İKİNCİ BÖLÜM

DESCARTES'DA YÖNTEM SORUNU

Descartes Felsefesine Başlarken

Her felsefenin üzerinde yoğunlaştığı, onu o yapan temel kavramlar vardır. Descartes için böyle bir kavram belirlemesi yapmaya kalkarsak ilk aklımıza gelen kuşku ve yöntem kavramları olacaktır. Descartes yöntem anlayışını felsefesinin temel sorunu durumuna getirir. Ondan önce düşünce tarihinde pek çok kuşkucu filozofla karşılaştık da kuşkuyu kesinliğin zorunlu koşulu olarak gören Descartes'dır. Daha önce Bacon da bu konuya eğilmişti. Yöntemli kuşku kavramını felsefeye getiren yine Descartes olmuştur. Öyleyse yöntemli kuşkuyu anlayabilmek için ilk yapmamız gereken, kuşkuculuğun düşünce tarihindeki izleğini vermek olmalı.

Kuşkuculuk M.Ö. V. yüzyılın sonlarında dizgeci felsefelerle bir tepki olarak doğdu. Tarihin ilk kuşkucuları diyebileceğimiz Sofistler her şeyin insana göre değiştiği görüşündeydiler. İnsanın şimdiye kadarki felsefi çabasından bu çıkmamış mıydı? Filozoflar ilkeyi bulacağız diye birbiriyle çelişen sözler söylüyorlardı. Öyleyse evrenselliğe ulaşmak olanaksızdı. Bu aynı zamanda felsefi düşüncenin olanaksızlığı demektir. Gerçek herkese göre değişiyorsa karşımızdaki insana söyleyecek ne kalır? Protagoras her şey üzerine birbirine karşıt görüşler ileri sürülebilir diyor ve düşünce alanında insanı umutsuzluğa mahkum ediyordu. Kuşkuculuk Sofistlerden sonra Sokratesçi Okullar vasıtasıyla etkinliğini sürdürdü. Bu dönemin kuşkucu filozofları arasında Eukleides, Antisthenes, Diogenes ve Aristippos sayılabilir. Genel olarak bu filozoflar bilimsel bilginin olamayacağını ve bir şey hakkında genel bir yargı vermenin olanaksızlığını savundular. İki büyük dizge filozofunun köklü felsefelerine karşı evrenselliği yadsıyan, bireyselliğe dönük bir felsefe geliştirdiler.

Milattan önce I. yüzyılda kuşkuculuğun baş temsilcisi olarak Pyrrhon'u görüyoruz. Pyrrhon kuşkuculuğunda o kadar ileri gitti ki eylemsizliği önermeye kadar vardı. O, kişi her şeyden kuşku duyabildiğine göre yargıda ve eylemde bulunmaktan kaçınmalı, kendini edilgenliğe bırakmalıdır diye

düşünüyordu. Bir şeyleri bildiğini sanıp peşinden gitmek insanı mutsuz kılar. Mutluluk taraf tutmamakta, karar vermemektedir onun için. Bu bakış açısı insanın dünyadaki yerini en aza indirgeyen bir eylemsizliği getiriyordu. “Yaşamımızın yönlendirilmesine ilişkin şeylerde çoğu zaman ancak doğruya yakın kanılara göre hareket etmek zorundayız.”²² diyordu Descartes. Yaşamak için kötü de olsa yollardan birini seçmeli ve o yoldan gitmeliyiz. Yaşam bizi beklemez diye düşünen Descartes bu bakımdan Pyrrhon’dan ayrılır. Eylemsizlik önermez. Düşünce alanında gösterdiği kılı kırk yarmacı tutumu eylem alanında göstermez. En azından kendine sağlam temeller bulana kadar doğru bulduğu ya da gelenekleşmiş kuralları izlemeyi uygun görür. Düşünce alanında ise kuşkusunu her şeyden kuşkulanmak noktasına kadar götürse de umutsuzluğa varmaz. Tersine kuşkusu ona her şeyi dayandırabileceği güvenli temeli sağlayacaktır.

Her şeyden kuşkulanılabilir yargısından yola çıkıp da Descartes’ı evrensel bilgiye Sofistleri bilgiye duyulan inançsızlığa götüren nedir? Elbette eskiçağ filozoflarının kuşkuculuğu yalnız düşünce alanındaki karşıt görüşlere duyulan tepkiyle açıklanamaz. O dönemin toplumsal ve iktisadi koşullarını da bilmek gerekir. Tabi biz burada bir nedenler araştırmasına girecek değiliz. Zaten böyle bir araştırma tezimizin sınırları dışındadır. Yalnız, çok genel geçer olmasına karşın çağlar ve düşünceler hakkında şu yargıya varmak sanırız yanlış olmaz: Düşüncenin umutsuzlaştığı dönemler insanın kendine ve geleceğe umutsuz baktığı dönemlerdir. Düşüncenin parlaklaştığı dönemler ise insanın kendine inanmasıyla ve geleceğe umutla bakmasıyla belirgindir. Komşularıyla sürekli mücadele eden bu arada kendi içindeki karışıklıklarla uğraşan eski Yunan’da kuşkuculuk büyük dizgeler biçiminde ortaya çıkan Platon ve Aristoteles’e karşı durabilmenin bir yoluydu. Devleti korumaya çalışan dizge felsefelerine karşı toplumdaki çatışkılarının anlatımıydı. Bilgiyi savunan iki büyük dizge filozofuna karşı kesin bilginin olamayacağını savunmuştu eskiçağ kuşkucuları. Ama Descartes için kuşkuculuk böyle bir anlam taşıyamazdı. Descartes kuşkuyu kesinliğe ulaşmak için kullanacaktır. Kuşku sayesinde eskiden ve yanlış saydığı düşüncelerden uzaklaşacak, usu duyuların etkisinden kurtaracaktır.* Descartes’ın bu olumlu kuşkuculuğunun bir benzerini Montaigne’de görüyoruz. Montaigne’de de kuşkuculuk

²² Descartes René, Felsefenin İlkeleri, 4.b., çev: Mesut Akın, İstanbul: Say Yayınları, 1995, s. 53.

* bakınız: Hatfield Gary, Descartes and the Meditations, London and New York: Routledge Philosophy Guide Book, 2003, s.84.

umutsuzluğa açılmaz. O en bilindir doğruları bile tartışmaya açıp Descartes gibi kuşkuyu temele koymuştur. Onun da amacı evrensele ulaşmaktır. Felsefesi ilk bakışta sadece kendini sorgulayan bir bireycilik gibi gözükse de bireyciliğin içinde kalmaz. Bireyden yola çıkarak insana ulaşmaya çalışır.

Descartes'ın çağı insanın bilgi alanında süregelen karmaşaya çözüm arama dönemidir. Rönesansla kendine ve dünyaya dönen, yaşama bağlanan insan kendine güvenmektedir. Rönesans temelinde olgunlaşan XVII. yüzyıl düşüncesinin kendini çaresiz sayması için bir neden yoktur. XVII. yüzyıl sonlarında yaşamış olan Bacon şöyle diyordu: "*Bizim yöntemimiz Septiklerin yöntemiyle, başlangıçta bazı yönlerden uyuşur, fakat, birbirlerinden çok önemli farklarla ayrılırlar; nihayet sonuçlarında birbirleriyle tamamen zıtlaşırlar. Çünkü Septikler, açıkça, hiçbir şeyin bilinemeyeceğini iddia ederler; biz ise, bilinen yöntemlerle ancak tabiatın küçük bir bölümünün anlaşılabilirliğini iddia ederiz. Bununla birlikte biz, duyuları ve anlığı yardımcıları ile yeniden vücuda getirip donatırken, Septikler sonraki adımlarında duyuların ve anlığın otoritesini yıkarlar... Biz ... kesin ilkeler koymayı yasaklarız ve böylece yargıyı askıda bırakıp belirsizliğe yol açarız. Fakat amacımız belirsiz olanı değil, belirli olanı saptamaktır.*"²³ Böylece Bacon ve genel anlamda XVII. yüzyıl düşüncesi usu, bilimin ilerlemesiyle güçlendirip insanı doğaya egemen kılmaya yönelecektir.

Yöntemli Kuşku Öncesi

Kuşkuyu kesinliğe ulaşmada olmazsa olmaz bir koşul olarak öne süren Descartes bu bağlamda Bacon'dan uzak değildir. *Yöntem Üzerine Konuşma* adlı yapıtında yöntem kavrayışına nasıl ulaştığını bir roman akıcılığıyla anlatır. Bunu tuttuğu yolun en doğru yol olduğunu düşünen bir insanın gururuyla değil, belki birkaç insana faydalı olmayı düşleyebilecek bir alçakgönüllülükle yapar. Belki de temel bir felsefe kitabı olan *Yöntem Üzerine Konuşma*'nın hikaye üslubuyla yazılmasının nedeni budur.

²³ Bacon Francis, *Novum Organum*, 1.b., çev: Sema Önal Akkaş, Ankara:Doruk Yayınları, 1999, s.15-19.

O dönem Avrupa'sının en iyi okullarından birinde okuduğunu düşünür Descartes. Matematikten felsefeye, din bilimden şiire pek çok alanla ilgilenir. Yine de hep bir şeylerden eksik duyar kendini. Şiiri çok sevse de matematiğin basitliğine hayran olsa da onu tatmin etmeyen bir şey vardır: Her alanda birbiriyle çelişen görüşlerin ileri sürülebilir oluşu. Bilimlerin temeli olan felsefeye bir göz atmak evrensel bilgiye olan inancımızı zedelemeye yeter. "...öteki bilimlere gelince, ilkelerini felsefeden aldıklarına göre bu kadar sallantılı bir temel üzerine sağlam hiçbir şey kurulmuş olamayacağı..."²⁴ ortadadır.

Felsefeyi bütün çelişkileriyle bir kenara bırakalım. Kendi yöntemini kurarken örnek alacağı, kanıtlarının kesinliğiyle Descartes'ı büyüleyen matematik bile umut vermez. Çünkü aradığı, teknik hesaplamalar içinde boğuşan bir matematik değildir. Öbürlerine gelince, sözgelimi edebiyat ruhu inceltir. Tartışma sanatında usta olmak söz savaşlarında bizi egemen kılar. Ama bunlar kesinliğin bilgisi yanında nedir ki? Okullu olmanın en büyük faydası şudur: Eskilerin düştüğü yanlışlardan ders almayı öğrenmek. Bu da harcanılan emek ve kaybedilen zaman düşünüldüğünde faydadan çok zarar gibi gözükebilir. Sırf yanlış olduğu sonucuna varılacaksa bu kadar bilgi yüklenmek yerine hiç okullu olmayıp duru, açık bir zihinle gerçeğe yönelmek daha mantıklı olurdu. Ne yazık ki, çocukken yaşamımızı yönlendirecek yetkinlikten yoksun olduğumuza göre yapabileceğimiz tek şey zihnimizi bu bilgiççe yüklenmeden kurtarmak ve adeta silkinerek doğruyu başka yerde aramaktır.

Yine de okullu olmayı tam anlamıyla bir zaman kaybı olarak değerlendirmez Descartes. "*Okullarda rağbette olan belli okutma metodunu yermeyi ne aklıma getirdim, ne de hiçbir zaman getirebilirim; zira pek az bildiğim şeyi ona borçluyum; okullarda öğretilen bütün şeylerin pekinsizliğini tanımak için de onun yardımından faydalandım. Bunun için, hocalarımdan pek bir şey öğrenmesem de, bununla beraber, madem ki bunun farkına varmayı onlardan öğrendim onlara teşekkür etmek borcumdur; ve bugün onlara, öğrettikleri bütün şeylerin akla uygun olmasından çok pek şüpheli olmasından dolayı da muhakkak daha da minnettarım.*"²⁵ Okullu olmak bize

²⁴ Descartes René, Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind), Discourse on Method, 12.b., Indianapolis: Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s.8.

²⁵ Descartes René, Tabiat Işığı İle Hakikati Arama, 1.b., çev: Mehmet Karasan, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1998, s. 22.

yanlışı gösterse de aradığımız yere yanlış yoldan ulaşmaya çalışmak, yolu uzatmak ve dolambaçlı duruma getirmek, hatta zıt yöne gitmektir ona göre. Bu yüzden yanlış yolda ilerlemiş biri yerine hiçbir yola sapmamış biri sağduyuya daha çok sahip olacaktır. Filozof *Tabiat Işığı İle Hakikati Arama* adlı yapıtında bu yüzden eğitimsiz ama akıllı olan Poliandre'nin gerçeği daha kolay kavrayabileceğini söyler, gelmiş geçmiş tüm bilgi birikimini edinmiş Epistemon'un değil.

Descartes okullu olmaktan vazgeçer. Kendini –kendi deyimiyle- dünya kitabını araştırmaya adar. Seyahatler, insanlar, gelenekler, yaşamla ilgili her şey onu ilgilendirir. Bilginlerin yanında bulamadığını sıradan insanlar arasında arayacaktır. Odasında oturup düşünce üretmektense yaşamın içinde gerçeğe daha çok yaklaşabileceğini umar. Fakat birkaç yıllık bir oyalanmadan sonra yaşamın kitaplar kadar hatta onlardan daha karmaşık olduğu sonucuna varır. Descartes'ın burada demek istediği öğrendiğimiz bilgilerin hiçbir işe yaramadığı değildir. Kuşkusuz deneyimlerimiz, aldığımız eğitim bize bir şeyler katar. Ama Descartes'ın aradığı gerçeğe ulaşmak başkalarının izinden gitmekle olacak iş değildir. Eğer usumuz bir matematik problemini çözebilecek güçte değilse başkasının çözüm yolunu ezberlemekle matematikçi olamayız. Filozofların dizgelerini çok iyi bilmek bizi filozof yapmaz. Descartes ne başkalarının düşündüğünü hemen kabul etmeyi ne de sadece sandığımız şeyleri bilgi diye almayı doğru bulur, o açık olarak görebildiğimizden yola çıkmayı savunur. Ona göre bilim ancak bu şekilde olur.

Arayışlar her ne kadar sonuçsuz gözükse de yararsız değildir. İnsan olmak aramak, yolda olmak demektir. Bazen her bir kapının yüzümüze kapanması hiç tahmin edemeyeceğimiz bir başka yolu açar önümüze. Yanı başımızda olanı ama başka şeylere dikkatimizi vermekten göremediğimiz gerçeği görmemizi sağlar. Descartes için de böyle olmuş gibi gelir bize. Kesinliğin ne bilgiç laflarda, süslenmiş, temelsiz düşüncelerde ne de somut yaşamda olduğu sonucuna varır. Çok daha yakında, kendi benliğindedir o. Descartes'ın kendisine kulak verelim: *“Fakat birkaç yılımı deneyim kazanmakla ve dünya kitabını öğrenmeye çalışmakla geçirdikten sonra sonunda kendim üzerinde çalışmalar yapmaya ve tüm yeteneklerimi doğru*

---

yolu seçmek için kullanmaya karar verdim. Sanırım bu, kitaplarımla ve ülkemle sınırlı kalmaktan çok daha iyi sonuçlar verdi.”²⁶

Descartes’ın kendi zihnine yönelişini raslantısal bir buluş ya da hiçbir yere tutunamamanın getirdiği bir zorunluluk olarak değerlendirmemeli. Deneyimlerinin ve edindiği bilgi birikiminin kendisini aradığı gerçeğe ulaştırmadığını gören Descartes kendine yönelecek, önce yöntemine sonra da bilgi kuramının temeli olan ‘ben’ e ulaşacaktır. Böylelikle sonraki yüzyılları oldukça etkileyecek öznelci bakış açısının öncülüğünü yapacaktır.

Yöntemli Düşünce

Descartes’ın kendime yönelmek dediği şey cesaret gerektiren zor bir işti. Çoğu insan ya böyle bir cesareten yoksun olup başkasının doğrusundan gider ya da aşırı bir atılganlıkla kendisini olduğundan daha çok bir şey sanır. Birinciler değerlerini abartmadıkları için daha akli başında sayılabilir ama kendi yollarını çizemezler. İkincilerin ise çizdikleri çıkmaz bir yoldur. Çünkü yöntemini oluşturmak aceleye gelmeyecek, hafife alınmayacak zor bir iştir.

Descartes *Yöntem Üzerine Konuşma* adlı yapıtına şöyle başlıyordu: *“Sağduyu dünyada en iyi dağıtılmış şeydir.”* Bir başka deyişle, insanın diğerine oranla doğuştan getirdiği çok büyük üstünlükleri yoktur. Her insan, -özen gösterirse- zihnini doğru bir şekilde çalıştırabilir; doğruyu yanlıştan ayırabilir. Fakat yanlış bilgi diye benimseyen eğitilmişlerin önce zihinlerini bu yanlışlardan arındırmaları gerektiği için işleri daha zordur. İnsan sağduyuyla *“Yalnız kendiliğinden hareket ettiği zaman, sanat ve tembelliğinin onu olgunlaştırmaktan çok bozmak için kullandığı binbir çeşit kurala korka korka uymaya çalıştığı zamankinden daha az yanılmaya...”²⁷* uğrar.

Descartes’da sağduyu doğru karar verme yetisidir, bir başka deyişle ustur. Descartes’ı okuduğumuzda kimi zaman eşit paylaştırılmış us görüşüyle çelişir görünen bölümlere raslarız. Gerçeğe büyük bir kalabalıktan ziyade az sayıda insanın ulaşabilir olmasını daha büyük olasılık olarak

²⁶ Descartes René, *Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind)*, Discourse on Method, 12.b., Indianapolis: Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s. 9.

²⁷ Descartes René, *Tabiat Işığı İle Hakikati Arama*, 1.b., çev: Mehmet Karasan, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1998, s. 29.

görürken Descartes insanlar arasında bir ayırım yapıyor gibidir. Bu ayırımı insanlar arasındaki doğal bir eşitsizlik olarak değil de koşulların getirdiği bir eşitsizlik olarak değerlendirmelidir. Herkesin usunu iyi kullanabilecek gizil gücü vardır ama içinde bulunduğu koşullar yüzünden bu gücün farkına bile varmayabilir. Yaşamı çetin koşullarla savaşım içinde geçen bir insanın var olan bu gücü geliştirebileceğini düşünemeyiz. Üstelik yaşam koşulları iyi olsa bile insan tembelliğinden, aceleciliğinden ya da önyargıları yüzünden usunu yanlış yönlendirebilir.

Günümüzden bakınca sağduyunun eşit paylaştırıldığını söylemek oldukça yetersiz bir düşünce gibi görünür. Hele hele dünyada bu kadar farklı düzeyde insan varken ve pek çok insan daha doğuştan zihinsel açıdan geri düzeydeyken. Günümüzden bakınca usu paylaştırılmış bir şey olarak değil de insanın bilinç koşullarında bebeklikten başlayarak dış dünyanın ve öznenin belirleyiciliğinde oluşan bir süreç olarak değerlendiriyoruz. Ama XVII. yüzyıldaki Descartes bizden farklı düşünüyor. Afşar Timuçin'in *Descartes Felsefesine Giriş*'te belirttiğine göre bunun nedeni o dönemde ruhbilim çalışmalarının henüz başlamamış olması, Descartes ve çağdaşları için zeka sorunu diye bir sorunun olmamasıdır.²⁸

Descartes'daki eşit paylaştırılmış us düşüncesine günümüzden değil de çok daha eskiden, insanın yüzyıllarca Hıristiyanlık düşüncesi altında hiçleştiği gerçeğinden bakarsak durum farklılaşmaz mı? İnsanlar arasında ussal yetenekler anlamında bir fark görmemek soyluyla soylu olmayanı bir kefeye koymak değil de nedir? Yüzyıllardır egemen olan gerçek bilgi herkesin ulaşamayacağı bir yüksekliktedir görüşüyle zıtlaşmak değil midir bu? Sağduyudan eşit pay almış insan böylece hiçleşmekten kurtulur. Yalnız insan olduğu için en az başkaları kadar değerli hale gelir.

Öyleyse varsın Descartes bizim bilgilerimize göre yanlış bir şey söylemiş olsun. Bu o kadar önemli değil. Esas önemli olan onun egemen düşünceye karşı aldığı tutumdur. Biz bugün insanlara hiçbir şeyin doğuştan verilmediğini biliyoruz. Yalnız hepimizde iyi ya da kötü bir us ve beden var. Onları nasıl geliştirdiğimiz ya da körelttiğimiz bize ve yaşam koşullarımıza bağlı. Zaten Descartes da bu noktada bizim görüşümüzle uyuşur. Benzer ussal yeteneklere sahip olsak da bu her şeyin garantisi değildir. Bazıları

²⁸ Timuçin Afşar, *Descartes Felsefesine Giriş*, 2.b., İstanbul:Bulut Yayınları, 1999, s. 59.

önyargılarla acele karar verip usunu yanlış yönlendirir. Bazıları ise Descartes'ın salık verdiği gibi yöntemli olmayı kendisine kılavuz yapar. Verilen yeteneği en iyi biçimde kullanır. Usa sahip olmak yetmez, onu iyi kullanmayı bilmek gerekir. Bu yüzden yöntem görüşünün Descartes felsefesinde temel bir önemi vardır.

Yöntem Descartes düşüncesi için bir zorunluluktur. Gerçeğe yöntemsiz yönelmeyi karanlıklar içinde yürümeye benzetir filozof. Düzensiz çalışmalar, kesin olmayan düşünceler, yanlış temellere oturtulmuş bilgi birikimi zihnimizi köreltir. Yanlış fikir edinmek hiç fikri olmamaktan daha kötüdür. Bu nedenle kitapları yutmuş alimlere göre sıradan insan daha doğru düşünebilir. Yöntemsiz olmaksızın gerçeği hiç aramamak daha doğrudur.

Descartes yönteminin kurallarını açıklamadan önce ne kadar köktenci bir filozof olduğunu duyurur bize. Sağduyudan herkes kadar pay almış bir Descartes, felsefesinde kendi temellerini oluşturacak kadar özgüvenli ve bundan böbürlenmeyecek kadar akli başındadır. *“Tek bir mimar tarafından düşünülmüş ve tamamlanmış binaların eski yapıyı onarmaya çalışan birkaç kişinin çıkardığı işten daha iyi olduğu ortadadır.”*²⁹ diye düşünür. Tamamıyla onun olan bir toprak üzerine bina kurmak amacındadır. Bugüne kadar elde edilen bütün bilgiyi sağlam temelleri olmayan bir eve benzetir ve onu yıkmak ister. Yıkıp yeniden yapmak onarmaktan daha akıllıcadır. Ben diye düşünür *“...kendilerini yenisini yapacak güçte görmedikleri için ancak eski eserleri tamirle uğraşan küçük sanatkarlar gibi olmak istemiyorum.”*³⁰ Böylelikle bireysel dünyasında bir devrim yapar Descartes. Kendi benzetmesiyle, meyve sepetindeki çürükleri sağlamlardan ayırmak için nasıl sepetin tamamını döküyorsak düşünce dünyamızda da aynısını yapıp kendimizi köhnemiş bilgilerden arındıracağız ve başkasına öykünmeden kendi temellerimiz üzerinde yükseleceğiz. Biraz önce değindiğimiz gibi Descartes'ın yaptığı tek kişilik bir devrimdir. O, kendi dünyasında yaptığını toplumsallığa taşıyacak kadar atılgan ve gözüpük bir filozof değildir.

Salt kendi kendimiz için olsa da Descartes'ın yaptığını bugün yapmak olası mı? Bilgi birikimi bu kadar artmış ve uzmanlaşma alıp başını gitmişken.

²⁹ Descartes René, Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind), Discourse on Method, 12.b., Indianapolis: Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s.10-12.

³⁰ a.g.e., s. 10-12.

Bu, hem gereksiz hem de pek zor sanırız. İlk olarak, gereksiz çünkü biz dünyaya kendini Skolastik düşünce içinde hapsolmuş duyan Descartes'ın duyarlılığıyla bakmıyoruz. Skolastik düşüncenin üzerinden yüzyıllar geçti ve biz onu şimdi daha sakin bir kafayla, daha nesnel bir biçimde değerlendirebiliyoruz. Skolastik düşüncenin egemenliğinden kurtulmak için onu hiçe saymamız gerekmiyor. Ama Descartes için öyle değil. O büyük bir tepki duyuyor; her şeyi silip yeniden başlamak istiyor. Bunu yapmakta çok haklı ve bu yüzden köktenci.

Üstelik Descartes ilk ilkelere ulaşmak hedefinde. O bilim tarihinde bir taşın üzerine yeni bir taş koymak telaşında değil. İnsan başkasının deneylerinden yararlanıp bir bilgiyi geliştirebilir ama ilk ilkeleri ararken tek yardımcısı kendi usu olmak zorundadır. Ayrıca Descartes'ın yaptığını yapmak pek olası da değil sanırız. Bizim yadsımamız gereken Descartes'dan kat kat fazla bir düşünce birikimi var. Her şeyin üzerine çıkıp yepyeni şeyler söyleyebilecek miyiz? Belki de bunu yapanlar çıkacaktır. Kuşkusuz onlar gelecek yüzyılların köktenci filozofları olacaklardır.

Gerçeği aramayı yaşamının amacı durumuna getiren filozof öncelikle doğru sandığımız her şeyden kuşkulananlıkla işe başlar. Duyulur nesnelere gerçekliğinden kuşku duymalıyım diye düşünür. Madem ki duyularımız bizi zaman zaman aldatmaktadır onların her zaman aldatmadığına nasıl inanabiliriz? Ayrıca düşümezdeki yaşantılarımız neredeyse uyanık olduğumuz zamanlardaki kadar canlıdır. Öyleyse her zaman düştü olmadığımızı nasıl inanabiliriz? Buradan duyulara güvenemeyeceğimiz sonucu çıkar. Matematiğin kanıtlarına gelelim. Descartes onların var olmak için maddeselliğe bağlı olmadıklarını, kendiliklerinden açık olduklarını düşünür. Öyleyse matematik kanıtların Descartes için daha güvenilir olması beklenir. Öyle ya iki kere iki ben uyanıkken de uyurken de dört eder. Matematiksel önermelerin gerçekliği konusunda kuşku duymak için bir neden yoktur. Ama filozof onları da kuşku süzgecinden geçirmeyi uygun görür. Bu, Descartes'ın kuşkusunun evrenselliği için zorunludur. Gerçekliklerinin kesin olduğu matematik kanıtlardan bile hiçbir şeyin dışarıda bırakılmaması adına kuşku duyulmalıdır. Matematiği kuşku dışında bırakmamak için Descartes şöyle bir neden öne sürer: Çoğu insan matematik üzerine usavurmalar yaparken yanılmıştır. Bu elbette matematiğin kendisindeki bir muğlaklıktan kaynaklanmaz ama insan aldanmış olabilir. Öyleyse onları da sağlam bir

temele ulaşana kadar kuşku duyulur olanlar tarafında tutmak en akıllıca olanıdır. Bu durumda “*Ancak özellikle bizi yaratan Tanrı'nın hoşuna giden her şeyi yapabildiğini duyduğumuz ve bizi belki de en iyi bildiğimizi sandığımız şeyler üzerinde bile her zaman aldanacak biçimde yaratıp yaratmadığını da bu ana kadar bilemediğimiz için, tüm bu şeylerden kuşkulanacağız.*”³¹ Eksikli insan Tanrı'nın kendisini aldatıp aldatmadığı konusuna akıl erdiremez. *Felsefenin İlkeleri*'nde böyle konuşan Descartes *Metafizik Düşünceler*'de bize pek gerçekçi olmayan bir neden ileri sürer. Tanrı'nın değil de güçlü olduğu kadar kurnaz olan bir kötü cinin aldaticılığından söz eder. Bu cin belki de beni kesin olarak bildiğimi düşündüğüm önermelerde bile aldatmaktadır. Tanrı'nın varlığına inanan filozof, yetkin Tanrı düşüncesiyle aldaticılığın bağdaşmayacağından yola çıkarak yanılmamızın kötü bir cinden kaynaklandığı sonucuna varır.

Descartes kuşkusunda Tanrı'nın varlığından kuşkulanıp kuşkulandığını doğrudan belirtmiyor olsa da onun varlığını kuşkudan kesinliğe ulaşmanın başlangıç noktası olarak koymaz. Başlangıç noktası kendi 'ben' inden başkası olmayacaktır. Bu konuyu bilgi kuramını anlatırken ayrıntılı olarak incelemek üzere şimdilik bir kenara bırakıyoruz.

Laberthonière *Descartes Üzerine Tetkikler* isimli yapıtında Descartes'ın yöntemli şüphesinde bir dogmatizmin varlığından söz eder. “*Şüpheyi formüle ediş tarzı ile şüpheyi doğuran nedenleri anlatış tarzında, şüpheyi, sistemini kurduktan sonra tasarladığı görülüyor. Bu şüphe onun için, geçtiği bir imtihan...değildi.*”³² Descartes sağlam bir temele ulaşana kadar geçici olarak kuşku duyuyordu. Kuşkunun bir yere kadar olması kimilerince onun gerçek bir kuşku olmadığı yalnızca amaca ulaşmak için kullanılan bir araç olduğu şeklinde yorumlanıyordu. Burada filozof aslında kafasında belli bir plan olmasına ve ulaşmak istediği hedef belli olmasına karşın sanki yokmuş gibi sıfırdan, bir başka deyişle kuşkudan başlamış olmakla eleştiriliyor. Gerçekten filozof kuşkudan giderek mi 'ben' e varmıştır yoksa öznelci bakış açısına sahip bir filozof olarak kuşkuyu merkeze alıp tüm dünyaya düşüncelerinin doğruluğunu mu kanıtlamak istemiştir? Aslında böyle bir soru sormak yersiz görünebilir. Çünkü hangimiz bir konuda düşünce öne sürerken dünya görüşümüzü işin içine katmadan konuşabiliyoruz? Elbette yazdıklarımız

³¹ Descartes René, *Felsefenin İlkeleri*, 4.b., çev: Mesut Akın, İstanbul:Say Yayınları, 1995, s. 55.

³² Laberthonière, *Descartes Üzerine Tetkikler*, çev: Mehmet Karasan, Ankara:M.E.B. Yayınları, 1959, s.76.

düşündüklerimizi kanıtlayan şeyler olacaktır. Bu durum düşünceleri için kanıtlar öne süren herhangi bir başka filozofta sorun olmayabilir ama Descartes gibi ilklerden söz eden bir filozofta sorun olabiliyor. Bugüne kadar öğrendiğim her şeyi sağlam temeller bulmak için çöpe atıyorum demek inandırıcı görünmeyebiliyor. Bu konudaki bir diğer sorun da filozofun kitaplarında birkaç sayfaya sığdırdığı kuşkudan kesinliğe ulaşma serüveniyle yetinmek zorunda olmamızdır. Filozofun düşünce süreçlerini bilebilmemiz olası değil. Kuşkusunda ne kadar içten olduğuna karar vermek zor görünüyor. Descartes'tan kesinlikle çıkarabileceğimiz şey şudur: filozof felsefeyi baştan, yeniden ele almayı önermektedir. Bu durumda açık ve kesin olana ulaşmak için tüm görüşlerini sırasıyla irdeleyecektir. İrdelerken her şeyden sıyrılıp düşünebilmiş midir? Bu, düşünmenin kendisiyle uyuşmayan bir şey olduğu için insanüstü bir şeydir. Burada yapılmak istenen şeyin yapılıp bir şey olup olmadığını sorgulamanın yanında asıl önemli olan yapılmak istenenin değerinin bilinmesi olmalıdır. Tüm bir felsefeyi baştan yazmaya çalışmak, o güne kadar kabul görmüş yetkeye baş kaldırmak bizce bırakın üstesinden gelmeyi herkesin kalkışamayacağı bir iştir. Descartes zaman zaman eleştirdiği Skolastik düşüncenin kalıplarıyla konuşmuştur, doğrudur. Ama yine de bu, Descartes'ın felsefe tarihinde açtığı kapıyı kapatmaya yetmiyor.

Kendi temelleri üzerinde yükselip, her şeyi kuşku süzgecinden geçiren Descartes sonunda dayanacağı temel noktayı bulacaktır. Fakat o temele ulaşmadan önce usunu iyi yönetmesini sağlayacak kurallar belirler. *Yöntem Üzerine Konuşma*'da bu kuralları dörde indirir. Böylelikle, felsefesinin temel noktasına ulaşmadan önce yolunu belirlemiş olur. Bir başka deyişle, biraz tersten gitmiş gibidir. Neyi aradığımızı bilmeden kurallarımızı belirlemek ters değil mi? Descartes her şeyden kuşku duyduğu bir zamanda kurallar belirlemeyi yolunu kaybetmemek adına yapmış olsa gerek. Bu yüzden herkesin uzlaşabileceği birkaç genel kural belirliyor. Yalnız genel derken bu kuralları her bireysel çalışma için geçerli temel belirleyiciler olarak görmeyelim. Descartes'ın kurallar dediği ister felsefi ister bilimsel olsun her türlü çalışmanın doğru bir şekilde işleyebilmesi için filozofun kendi deneyimlerinden çıkardığı sonuçlardır; eskiden felsefede yapılagelmiş yanlışları tekrarlamamak için aldığı önlemlerdir. Descartes en yalın olandan başlayıp basamak basamak gitmeliyiz derken eskinin anlayışına yani zor olan bilgi kendisine bilgi denmeyi hak eder düşüncesine karşı çıkıyordu.

Eskinin yanlışımdan kurtulup yeni bilimi başka bir kulvarda ilerletmek amacındaydı. Bazı yorumcular Descartes'ı bizden farklı anlayıp onun kendi yöntemini tek yöntem olarak öne sürdüğü yargısına varırlar. Copleston *Felsefe Tarihi*'nin Descartes bölümünde filozofun bilimlerin bütünlüğü görüşünden yola çıkarak şöyle der: "*Yalnızca bir türlü bilgi, pekin ve açık bilgi vardır. Ve en sonunda tek bir bilim vardır...bu yüzden tek bir bilimsel yöntem olabilir.*"³³ Karl Jaspers Descartes'taki bütün bilimlerin sağduyudan başka bir şey olmadığı ve bu sağduyunun her zaman aynı kaldığı görüşünden yola çıkarak Descartes'da "*Her türlü idrak ayındır. O halde yalnızca bir tek yöntem, yani evrensel yöntem vardır. Denilebilir ki bir tek bilim dalı, bütün bilgileri araştırmalıdır.*"³⁴ sonucuna varır. Gerçekten Descartes'taki bazı satırlar sözgelimi kurallarını sağlam bir biçimde izleyen kişinin hiçbir zaman yanılmayacağını belirttiği bölüm "Ben gerçeği biliyorum ve herkes buna uysun" şeklinde yorumlanabilecek niteliktedir. Ama aynı Descartes *Yöntem Üzerine Konuşma*'da kimseye zararı olmaksızın bazılarına faydalı olmayı umacak kadar alçakgönüllüdür. Bizce Descartes öğüt veren bir bilgiç durumuna düşmemeye özen göstererek en azından kendisi özgün bir kurallar bütünlüğü koyamayan herkesin söylediklerine dikkat etmesini istiyordu. Çünkü hiçbir bilimsel çalışmanın rasgele bir yerden başlayarak ve sıra gütmeyerek başarılı olabileceğine inanmıyordu, -buna biz inanabilir miyiz?- felsefenin yüzyıllardır süregelen karmaşıklığından sıyrılabilmesi için yöntem dayanağı gerektiği görüşündeydi. Ona göre böyle bir yöntem gerekliliği daha önce sorun edilmemişti. Kendisini felsefi ve bilimsel çalışmalara öncülük eden bir yöntem bulmakla görevli sayıyordu. Ama bu tutumu onu tek tek her bilimsel çalışmanın yönünün belirlenebileceğini düşündüğü fikrine varmamız için yeterli mi? Yalın olandan yola çıkmak, sıra gütmek olsa olsa bilimsel çalışmanın çerçevesi olabilir, yoksa her çalışmayı kendi özgünlüğünde diğerlerinden ayıran nitelikleri elbette olacaktır. Bu nedenle filozof kuralların birkaç temel ilkeyle sınırlanmasını istemiştir. Kural bolluğu yarardan çok zarar getirir. Her şeyi en ince ayrıntısına kadar belirlemeye çalışmak çalışmayı verimsizleştirir, onu kuralların içine gömer. Çalışmanın özgünlüğünü ortadan kaldırır.

³³ Copleston, *Felsefe Tarihi- Çağdaş Felsefe/Cilt 4 Bölüm A, 2.b.*, çev: Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 1997, s. 75.

³⁴ Jaspers Karl, *Descartes ve Felsefe, 1.b.*, çev: Akın Kanat, İzmir:İlya yayınevi, 2005, s. 63.

Tüm bilimlerin tek bir yöneme indirgendiği düşüncesi sanırım matematiğin o dönemde oynadığı rolle ilişkilidir. Matematikle fiziğin birleştiği düşüncesi bir başka deyişle doğanın matematiksel ifade edilmesi bilimlerin birbirine bağlı olduğunu gösteriyor ve bu görüş Descartes'ın ağaç benzetmesinde de anlatımını buluyordu. Ama Descartes'taki bilimlerin birliği görüşü onun tek bir yöntemi özellikle de kendi yöntemini savunduğu ya da dayattığı anlamına gelmez. Yöntem konusundaki tutumunu filozofun kendisi en kesin bir biçimde özetliyor bize: *“Ben hiç bir zaman kimseye hakikati aramada güdülecek metodu göstermek iddiasında bulunmadım. Fakat sadece kullandığım metodu bildirmek istedim. Böylece onu kötü görenler, bırakabilir; tersine, iyi ve faydalı bulanlar da kullanabilir; herkes onu kabul veya redde tamamıyla serbesttir.”*³⁵

Yukarıda saydığımız nedenlerden ötürü, Descartes'ın bize kurallardan söz ederken hepimizin bu kurallara uyarak gerçeğe ulaşabileceğimiz fikrinde olduğunu düşünmüyoruz. Bize o kendi yolunu gösteriyor, örnek sunuyor. Siz ister bu örnekten yararlanırsınız, ister kendi kurallarınızı oluşturursunuz. Yeter ki eskilerin düştüğü yanlışlara düşmeyelim, yöntemli olmanın önemini anlayalım. *“Descartes yöntemi ve yöntemliliği ortaya koymak için yola çıktı ve kendi deneylerinden giderek bize yöntem konusunda temel bir anlayış kazandırmak istedi. Onun çabası herkesin kendi usunu iyi yönetebilmesine ya da iyi kullanabilmesine yardımcı olmak üzere bir yöntem ortaya koymak değildi, tersine kendi usunu yönetmek için nasıl bir çaba gösterdiğini ortaya koymaktı.”*³⁶

Descartes'ın yöntem anlayışını açıklarken değinmemiz gereken bir diğer nokta matematiğin yöntem kavrayışındaki yeridir. Descartes hiçbir alanda bulamadığı kesinliği matematik alanında bulduğunu düşünür. Amacı matematiği gündelik hesaplamaların sığığından kurtarıp ona hak ettiği evrenselliği kazandırmaktır. Analitik geometriyle bunu başardığını söyleyebiliriz. Evrensel matematiğin önceliğinde diğer alanlarda da evrensel olana ulaşmayı amaçlar. Matematik düşünme tarzı bize diğer alanlarda da yol gösterecektir. Fakat buradan yöntemin matematik yöntem olduğu sonucu çıkarılması doğru olmaz. Matematik, yöneme ulaşmada rehberlik etmesine karşın felsefi yöntemi güdümlayici değildir. Felsefi yöntem matematiği örnek

³⁵ Descartes René, Tabiat İşığı İle Hakikati Arama, 1.b., çev: Mehmet Karasan, İstanbul:M.E.B. Yayınları, 1998, s. 35.

³⁶ Timuçin Afşar, Descartes Felsefesine Giriş, 2.b., İstanbul:Bulut Yayınları, 1999, s.57.

alır, onun gibi kesin ve basit olmayı amaçlar. Matematiğin üstünlüğü kavramlarının herkesçe kabul görür oluşudur. Oysa felsefe alanında en temel kavramlarda bile uzlaşma sağlanamamıştır. Felsefi kanıtlar matematiksel kanıtların kesinlik ve ikna ediciliğine ulaştığı zaman felsefe gerçek bir felsefe olacaktır. Öyleyse matematikten öğreneceğimiz çok şey var.

Descartes'ın, felsefesinin temelini kurmadan kendine kurallar belirlediğinden söz etmiştik. Bu kuralları şöyle anlatır filozof: *“Birincisi, doğruluğunu apaçık bilmediğim hiçbir şeyi doğru diye almamak, yani acele karar vermekten ve önyargılara sapanmaktan özenle kaçınarak, ancak şüphe edilemeyecek kadar açık ve seçik olarak kavradığım şeyleri bilgi diye almaktı. İkincisi, inceleyeceğim güçlüklerden her birini olabildiğince parçalamak ve daha iyi çözümlenmesini sağlamaktı. Üçüncüsü, en yalın ve bilinmesi en kolay şeylerden başlayıp, tıpkı basamak basamak bir merdivenden çıkar gibi daha karmaşık olanın bilgisine ulaşmak ve doğaları gereğince birbiri ardınca sıralanmayan şeyler arasında bile sıra bulunduğunu varsayarak, düşüncelerimi bir sıraya göre yürütmektir. Sonuncusu da, gözden geçirme ve araştırma sırasında hiçbir şeyi ihmal etmediğimden emin olmak için düzenli sayış ve tekrarlar yapmaktır.”³⁷*

Şimdi bu kuralları biraz açalım. Descartes kurallarına aceleden ve önyargılardan uzak durmak gerektiğini salık vererek başlıyor. Acelecilik ve önyargılı olmak usumuzu iyi kullanmamızı engeller. İnsanların pek çoğu sabır göstermediği için yanlışa düşer; önyargıları yüzünden apaçık gerçeği göremez. Öyleyse ilk iş yavaş ama sağlam adımlarla ilerlemeyi, kalıplaşmış düşüncelerden kurtulmayı öğrenmek olmalı. Descartes birinci kuralda yalnız apaçık olana bilgi diyebileceğimizi belirtiyor. Bu duruşuyla Platon'un, Aristoteles'in sıradüzenli bilgi anlayışının karşısında yer alıyor. Bilgi ancak kesin bir biçimde bildiğimizdir. Olasının bilgisi olamaz. Felsefede edineceğimiz bilgi de matematikteki kadar kesin olmalıdır. Felsefi yöntem matematik yöntem değildir ama ondan çok şey alacaktır. Felsefenin içinde bulunduğu bulanıklıktan kurtulması için bu zorunludur.

Matematiğin Descartes'ın dünyasındaki yerini *Usun Yönetimi İçin Kurallar* adlı yapıtın ikinci kuralında açıkça görüyoruz: *“Bundan dolayı*

³⁷ Descartes René, *Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind)*, Discourse on Method, 12.b., Indianapolis: Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s. 15.

*aritmetik ve geometrinin neden diğer disiplinlerden daha kesin olduğu kolayca anlaşılıyor. Çünkü yalnız bu ikisi deneyimin belirsiz kıldığı hiçbir şeyi kabul etmeyecek kadar saf ve basit şeylerle uğraşıyorlar ve tamamıyla usavurmalarla varılan sonuçları içeriyorlar. Bu yüzden onlar bütün bilimlerin en kolay ve en açığıdır. Dikkatsizlik dışında onlarda yanlış yapma olasılığı yoktur. Bu da tam bizim istediğimiz şeydir.*³⁸

Bu düşünceler daha sonra dörde indirgediği kurallardan üçüncüsünün özünü oluşturacaktır. Matematikte en basit öncüllerden yola çıkılır. Gidimli düşünce yoluyla uzun düşünce süreçleri sonunda karmaşık kanıtlara ulaşılır. Gerçeğin yolundan gideceksek felsefede de bunu yapmalıyız. Bilemeyeceğimiz, karmaşık, bulanık şeylerden değil; basit, apaçık olandan yola başlamalıyız. Basit olan bize güvenli temeli verecektir. Sonra, usavurmalarla basitten karmaşığa doğru sırayla giderek sonuca ulaşmalıyız. Descartes matematik basitliğinde ve kuşkusuzluğunda bir felsefi yöntem oluşturmak istiyor. Onun gözünde kesinliğe en çok gereksinim duyan alan felsefedir çünkü.

Sırayla gitmek usumuzun bir işleyiş koşuludur. Bir başka koşul da ikinci kuralda anlatılır. Us bütünsel göremediği ölçüde karmaşık bir şeyi parçalayarak, ayrıştırarak anlar; parçadan bütüne gider. Bu yüzden, incelediğimiz şeyin doğasında bir bölümlenme olmasa bile parçalara ayırmak işimizi kolaylaştırır. Bütünde gözümüzden kaçanı görmemizi sağlar. Ama şunu unutmayalım: parçalamak bütüne ulaşmak için yapılır, analizden senteze geçilir.

Us ayrıştırırken pek çok önermeyle uğraşır. Bu önermeleri birbirinden farklarıyla değerlendirmek zorunda olduğu gibi tek tek hepsinin birbiriyle ve bütünlü ilişkisini de gözden kaçırmamalıdır. Yoksa, birbiriyle ilgisiz bir yığın önerme arasında bocalayıp durur. Bu hiç istenmeyen bir şey olsa da usun zaman zaman düştüğü bir durumdur. Hiçbir şeyi gözden kaçırmamak bile uzun düşünce süreçleri sonunda vardığımız noktaya nereden başlayarak ve hangi yollardan giderek vardığımızı aklımızda tutamayabiliriz. Çünkü belleğimiz zayıftır; tekrarlarla, gözden geçirmelerle desteklenmek zorundadır. Descartes dördüncü kuralında usun bu işlemine sayış(tümevarım) diyor. Sayış sayesinde belleğimizin zayıflığının, dalgınlığımızın, aceleciliğimizin

---

³⁸a.g.e, s.152.

üzerine çıkabiliyoruz. Elbette sayışın çok dikkatli, sıralı ve sürekli olması koşuluyla. Sayış sezgi ve tümdengelimden sonraki tek güvencemizdir. Gidimli düşünce yoluyla geçtiğimiz süreçlerden sayış yardımıyla emin olamıyorsak o zaman rahatça onun usumuzun sınırları ötesinde olduğunu ve bu yüzden bilinemediğini söyleyebiliriz. Çünkü sezginin dışında olup da sayışın yardımıyla bilemeyeceğimiz bir şey yoktur.

Descartes bulduğu yöntemden o kadar memnundur ki daha önce karşılaşmış da çözemediği birçok sorunu yöntemli yönelişle yavaş yavaş çözdüğünü görmekten büyük mutluluk duyar. *“... şimdiye değin, gelecek nesillere hangi konuda yararlı olduğumun görülebilmesi için, ilkelerimden çıkarılabilecek meyvelerin neler olduğunu burada belirtmeliyim. Birincisi, şimdiye kadar bilinmeyen gerçekleri onda bulma mutluluğudur...”* Elbette yöntemin bilgi alanındaki tüm sorunları bir çırpıda çözebilecek sihirli bir değneği yoktur. Ama yöntemin kurallarından olan sırayla ve yavaş gitmenin kendisine çok şey kazandırdığını görür filozof. Böylece karmaşık birçok sorunla birden uğraşmaktansa önce çözebildiklerini ele alıp onlardan edindiği ilkelerle daha karmaşık sorunlara yönelerek gerçeğe biraz daha yaklaşır. Çalışma alanını iki şekilde sınırlar. İlk sınırlama bilemeyeceğimiz konularda fikir yürütmemektir. Güç şeylerle uğraşmaktansa onlara hiç kafa yormamak ve kuşkudan uzak şeylerden başlamak temel olmalıdır. İkincisi ise bütün bilimlerdeki sorunlarla uğraşarak zihnimizi dağıtıp gücünü azaltmak yerine her şeyin temeli olan felsefeden başlamaktır. Felsefede kesinliğe ulaştığımızda diğer bilimlerde işimiz kolaylaşacaktır. Yöntemin ikinci meyvesi *“...bu ilkeleri inceledikçe karşımıza çıkan tüm nesnelere ilişkin yavaş yavaş daha iyi yargıda bulunmak ve böylelikle bilge olmaya alışmaktır...”* Yöntemin kuralları filozofun ‘bayağı felsefe’ dediği Skolastik felsefeden farklı olarak *“...her türlü tartışma nedenini ortadan kaldıracak ve böylece skolastiğin çatışmalarının tersine, ruhları tatlılığa ve anlaşmaya hazırlayacaklardır...”* Descartes yönteminin son meyvesini gelecek yüzyıllara ışık tutan gücünde görür. *“...Onları işleyerek benim açıklayamadığım daha pek çok şey bulunabilir. Ve böylece yavaş yavaş bilinenlerden bilinmeyenlere geçerek, zamanla, tüm felsefenin bilgisi kazanılabileceği gibi, bilgeliğin en yüksek aşamasına da çıkılabilecektir.”*³⁹

³⁹ Descartes René, Felsefenin İlkeleri, 4.b., çev: Mesut Akın, İstanbul:Say Yayınları, 1995, s. 47-48.

Descartes'ın koyduğu kurallarla özelikle felsefeye yöntemli olma anlayışını getirmesiyle çok önemli bir yerde durduğu kuşkusuzdur. Fakat şimdi olmasa bile zamanla gerçeğin tamamıyla elde edileceğini düşünmek bize gerçekçi görünmüyor. Descartes'ın da dediği gibi insan her defasında daha çok bilgi edinerek gerçeğe biraz daha yaklaşacaktır ama gerçek her zaman bir yönüyle bize kapalı olacak, bu yüzden de merak uyandırıcı olmayı sürdürecektir. Zaten her şeyi bilmek demek aranacak bir şeyin kalmaması demek değil mi? O zaman insan, yaşamını yönlendiren temel eğilimden; keşfetmek isteğinden yoksun kalır. Bu ise insan olmanın temel koşulu olan hep aramayı, yolda olmayı yitirmek demektir.

Descartes'ın gelecek nesillere yüklediği görev pek olası gözükmese de filozofun yöntemini izleyerek neyin bilgisine vardığını incelemek gerekiyor. İşte bu bölümde Descartes'ın neye bilgi dediğini, ana özellikleriyle bilgi kuramını inceleyeceğiz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DESCARTES FELSEFESİNDE BİLGİ SORUNU

Öznenin Kendini Kavrayışı

Descartes okuldan ayrıldıktan sonra yıllarca düşünsel anlamda bir belirsizlik içinde yaşamış, kendine kılavuz yaptığı birkaç kuralla en azından yanlışla düşmekten sakınmaya çalışmıştı. Yaşam ise tüm hızıyla devam ediyordu. Yaşamda düşüncelerimizi askıya almak gibi bir şansımız yoktu. İnsan her şeyden kuşku duyup düşünsel alandaki sorunları ileride çözülmek üzere bekletebilirdi ama toplumda yaşayan bir birey olarak o toplumun kurallarına uymakla yükümlüydü. Descartes da bundan başka bir şey yapmamıştır. Felsefesini kuracağı temeli henüz bulamadığına göre bu ilkelerden çıkarılabilecek bir ahlak öğretisi geliştirmesi olanaksızdır. Öyleyse benimsenen değerlere bağlanmak, toplumla çatışmamak en mantıklı davranış olacaktır. Böylelikle geçici bir ahlak edinen ve yöntemini sorunlara uygulamada epey ilerleme kaydettiğini söyleyen Descartes için artık işin köküne inme zamanı gelir. Deneyimsizliğinden yanlışla düşmekten çekinen, yıllarca sessiz kalan filozof kendi deyimiyle 'olgun bir yaşa' geldikten sonra o güne kadar bildiği her şeyi yıkmaya ve metafiziğini kurmaya karar verir. *"... bilimlerde sağlam ve sabit bir temele ulaşmak istiyorsam eskiden beri kabuledegeldiğim fikirlerimi silip atmalı ve en baştan başlamalıyım. Fakat böyle bir işe kalkışmak pek de öyle kolay bir şey olmadığından öyle olgun bir yaşa gelmeyi bekledim ki daha geç bir dönemde bu işi daha iyi yapabilecek bir yaşa gelmek diye bir şey söz konusu olmasın."*⁴⁰ Descartes metafiziğini yazmaya başladığı sırada Hollanda'nın ücra bir köşesinde inzivaya çekilmiş, her türlü kafa dağıtıcı sorunlardan, arkadaşlıklardan uzakta kendini düşünceleriyle baş başa bırakmıştı. *"Şu an isteğime ulaşmak için çok uygun bir zaman. Kendimi her türlü kaygıdan ve arzudan uzaklaştırdım. Yalnızlığında huzuru buldum. Böylelikle tüm eski düşüncelerimi yıkmak için gerçek bir denemeye kalkışabilirim."*⁴¹

⁴⁰ Descartes René, Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind), Meditations, 12.b., Indianapolis:Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s. 75.

⁴¹a.g.e., s. 75.

Eskiye yıkmaq teker teker her bir düşünceyi ele alıp yanlışlığını kanıtlamak ve onun yerine doğrusunu ortaya koymak demek değildir. Bu bitmek tükenmek bilmeyen bir iş olurdu. Sağlam yapılmayan bir binanın temelinin zarar görmesi tüm yapıyı yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığı gibi Descartes da her şeye değil yalnız ilkelere saldıracaktır. İlkelerin temelsiz olduğunu gösterdikten sonra o ilkelerden çıkarılan düşüncelerin sağlam olmadığını söylemeye gerek kalır mı? Descartes ilk olarak bilgilerimizi duyulur dünyadan edinmeye başladığımız düşüncesine karşı çıkar. *“Aristoteles için ya da daha çok Aristoteles’çiler için ilkin bir tabula rasa in qua nihil est scriptum (üstünde hiçbir şey yazılı olmayan düz bir yüzey) olan zihin bir arı edilginliktir, bilgiyi duyu organları aracılığıyla duyulur dünyadan imge (phantasma) olarak derler, sonra da etkin anlıkla (intellect agent) imgeyi düşünülür kılar.”*⁴² Descartes’a göre duyularımızla edindiğimiz izlenimler bilgilerimizin temeli olamaz. Biz görebildiğimiz ve dokunabildiğimiz şeyleri en somut şeyler sanıyor ve bu yüzden onların bilgisine gerçek bilgi diyoruz. Aslında duyularımız pek de öyle güvenilir değildir. O pek güvendiğimiz gözlerimiz tepedeki güneşi bir tabak büyüklüğünde gösterirken bizi yanıltmamış mıdır? Alışverişte bizi bir kere aldatan birine bir daha güvenemezken gözlerimizin bizi başka şeylerde de yanıltmadığını kim ileri sürebilir? Belki bu güne kadar gördüğümüzü sandığımız hiçbir şey gerçekte yok ve biz uykudayız.

Bu kuşkulardan kurtulamayan Descartes tam bir belirsizlik içindedir. Duyularımızın yanıltabildiğini söyleyerek yüzyıllarca egemen olmuş Aristoteles’çi bilgi anlayışının karşısında durmuş ama henüz kendini kuşkulandırmaktan kurtaramamıştır. Zaten amacı da kurtarmak değil kuşkuyu en ileri noktaya kadar götürüp sağlam toprağa kendi deyimiyle kile ulaşmaktır. Kile ulaşmak için yalnız duyularımızla edindiğimiz izlenimlerin değil, duyularla hiçbir bağlantısı olmayan matematik kanıtların da varlığından kuşkulandırmak gerekir. Her ne kadar matematik kanıtlar duyularımızdan edindiğimiz izlenimler yanında çok daha güvenilir olsa da her şeye gücü yeten bir Tanrı bizim bu kanıtları öyle görmemizi istemiş olmasın? *“Buna karşın uzun zamandır her şeye gücü yeten bir Tanrı’nın var olduğuna ve onun tarafından ne isem o olarak yaratıldığıma inanmıştım. Fakat ne yer, gök, şekil, büyüklük ne de uzam olmadığı halde onları varmış gibi görmemi*

⁴² Timuçin Afşar, Descartes’çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi, 1.b., İstanbul: Bulut Yayınları, 2000, s. 35.

istemediğinden nasıl emin olabilirim? Şeylerin gördüğümde başka türlü olabileceğini hayal edemez miyim?”⁴³

Tanrı inancıyla yoğrulmuş bir eğitimden geçen filozof Tanrı'nın yüceliğine aldaticılık gibi bir sıfatı layık görmek istemez ama henüz ne Tanrı'nın ne de başka bir şeyin varlığından emin olmadığı için o çok güvendiği matematik kanıtların bile doğru olmayabileceklerini farz eder. Her şeye gücü yeten bir Tanrı'nın varlığına ve bu Tanrı'nın aldaticı olmayacağına inansak da kötü bir cin bizi pekala matematik kanıtların gerçekliğine inandırmış olabilir. Öyleyse her şeyden kuşkulanacağız.

Descartes her şeyden kuşkulandığı bu noktada uçurumun kenarında gibidir. Elinde hiçbir şey yoktur ve öyle bir yere gelmiştir ki bir adım daha atsa hiçliğe karışmak işten bile değildir. Eğer o adımı atsaydı Descartes'ı eski kuşkucu düşünürlerin safına koyacaktık. Ama o öyle yapmaz. Düşüncelerini sıraladığı ilk paragraflarda eski kuşkuculardan bir farkı yok gibidir. Her şeyden kuşku duyan filozof birkaç satır sonra 'gerçeğin bilgisini edinemeyiz' le noktalayacak gibidir düşüncelerini. Ancak öyle olmaz. Tam bitti denilen noktadan bir çıkış bulur Descartes. *“Düşünceleri, birçok çağdaşının düşüncelerini bitirdiği yerde başlar. Çağdaşlarına göre, şüphecilik bir hareket bir çıkış noktası değil, bir varış, bir duruş noktası idi. Descartes'a göre ise, şüphecilik bir hareket noktasıdır. O, ilkin kendini şüphecilerin sırasına koyuyor. Şüpheciliği en son sınırına kadar götürüyor. Burada gidebileceği kadar uzağa gidiyor. Ancak uçurumun kıyısına vardıktan sonra duruyor. Fakat orada birden saf değiştiriyor, az önceki arkadaşları aleyhine dönüyor ve onları bozguna uğrattıyor... Hiç kimse hiçbir zaman hasımlarına bu kadar güzel bir oyun oynamamıştır. Bütün kazanma şanslarını onlardan yana koyuyor. Ama bunu kaybedeceklerinden daha da emin olmak için yapıyor. Sonunda da kati olarak o kazanıyor.”⁴⁴*

Hiçbir duyuma sahip olmayabileceğini; cisim, şekil, uzam ve hareketin zihnin uydurmalarından başka bir şey olmayabileceğini düşünen filozof sonunda aradığını bulur: *“En sonunda ben kendim bir şey değil miyim?”*

⁴³ Descartes René, Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind), Meditations, 12.b., Indianapolis:Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s. 78.

⁴⁴ Descartes René, Metafizik Düşünceler, 3.b., çev: Mehmet Karasan, Charles Adam'ın önsözü, İstanbul:M.E.B. Yayınları, 1998, s. 82.

Duyularım ve bedenim olduğunu inkar etmişim. Tam da bu noktada bu inkarın arkasından neyin gelebileceği konusunda endişelerim var. Onlarsız var olamayacak kadar duyularıma ve bedenime bağımlı mıyım? Dünyada hiçbir şeyin ne gökyüzünün ne dünyanın ne bedenin var olduğuna inanmışım, bu kendimin de var olmadığı anlamına mı gelir? Kuşkusuz hayır. Düşünüyorsam varım. Tüm çabasını beni aldatmak için harcayan çok güçlü ve hileci bir aldaticı olduğunu varsaysak bile aldandığıma göre var olduğumdan zerre kadar kuşku duymam. İsteddiği kadar beni aldatisin. Bir şey olduğumu düşündüğüm sürece bana hiçbir şey yapamaz.”⁴⁵ Kuşkulaniyorum, bir başka deyişle düşünüyorum. Her şeyden kuşkulansam bile düşünmekte oluşumdan da kuşkulanamam ya. Böylece başkaları için bir belirsizlik kaynağı olan kuşku Descartes metafiziğinin temeli olur.

Var olduğunu kanıtlayan Descartes ‘Öyleyse ben neyim? Eskiden ne olduğumu sanmışım?’ diye sorar. Bir insan. İnsan kavramının içeriğini araştırır. Aristoteles insan akıllı bir hayvandır demişti. Daha tam olarak bilemediğimiz insan kavramını akıllı ve hayvan kavramlarıyla araştırabilir miyiz? İnsanı ararken bir de akıllı ve hayvan kavramlarıyla uğraşmamız gerekecek. Bu da işimizi zorlaştıracak. İnsanın ne olduğunu düşünürken zihnimde kendiliğinden gelen, başka bir açıklamaya gerek bırakmayan ve insan kavramına zorunlu olarak bağlı bir şey bulmalıyız. O zaman ne olduğumuzu kesinlikle bilmiş oluruz. “... şüphe nedir, düşünce nedir, öğrenmek için şüphe etmek ve düşünmekten başka bir şey lazım değildir. Var olma için de bu böyledir. Sadece bu kelimedden ne anlaşıldığını bilmek lazımdır. O zaman derhal, gerçekten, bilinmesi gereken şey, bilinebildiği kadar bilinir ve burada şeyi aydınlatmaktan çok karartmaya yarayan tanıma da hiçbir ihtiyaç yoktur.”⁴⁶ Kuşkulanan, düşünmek insanın doğallıkla ve en kesin olarak bildiği şeyler olduğundan, bunların başka kavramlarla açıklanmaya çalışılması gereksizdir.*

Şimdi biz neyiz? Uzuv ve organlara sahip, et ve kemikten yapılmışız. Yürüyor, yemek yiyor, düşünüyoruz. Bedene sahip olmak, hareket etmek

⁴⁵ Descartes René, Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind), Meditations, 12.b., Indianapolis:Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s. 82.

⁴⁶ Descartes René, Tabiat Işığı İle Hakikati Arama, 1.b., çev: Mehmet Karasan, İstanbul:M.E.B. Yayınları, 1998, s. 34.

* bakınız: Smith Norman Kemp, New Studies in the Philosophy of Descartes, 2.b., New York: Russell and Russell Inc., 1963, s.310.

beni ben yapan şeyler midir? “Yukarıda bedene ait olduğunu söylediğim özelliklerin en ufak bir parçasına sahip olduğumdan emin olabilir miyim? Bunu dikkatlice düşünüyorum. Bütün bu şeylerin hepsini birer birer zihnimden geçiriyorum. Fakat benim parçam olabilecek hiçbirini göremiyorum.”⁴⁷ Bunlar benim ne olduğumu söylemiyor. Çünkü bana zorunlu olarak bağlı değiller. Şimdiye kadar Descartes neyi bilebilmişti? Düşündüğünü ve dolayısıyla var olduğunu. Oysa bedenimiz olmadığını, tüm duyularımızın bir kurgudan ibaret olduğunu düşünmemize kim engel olabilir ki? İşte bu yüzden bedenim benim ne olduğumu söylemiyor diye düşünür filozof. Çünkü onun varlığına inansam da onun bir kurgudan başka bir şey olmadığını ileri sürsem de ben ne isem oyum. Yani düşünen bir varlığım. Öyleyse ben bedenim olsun olmasın yalnız düşünebildiğim için varım.

“Fakat şu halde ben neyim? Düşünen bir şey. Düşünen bir şey nedir? Düşünen bir şey kuşkulanan, anlayan kavrayan, onaylayan, isteyen ya da istemeyen, kurgulayan ve duyan bir şeydir... çünkü gerçekten ışığı görüyor, sesi işitiyor, sıcaklığı duyuyorum. Bana bu gördüklerimin yanlış olduğu ve benim uyumakta olduğum söylense bile ne değişir ki? Gördüğümü, işittiğimi, ısındığımı sandığımdan kuşku duyacak değilim ya.”⁴⁸ Descartes bu yorumuyla düşünmek kavramının içeriğini genişletiyor, düşünmeyi ruhun bütün işlemleri olarak anlıyor.* Filozof bu sözleriyle şu sonuca varıyor: benim dışımda hiçbir şeyin var olduğundan emin olmasam bile kendi varlığımdan kuşku duyamam. Duyularım beni her konuda yanıltıyor olsa bile bir şeyler duyduğum kesindir ve bu da var olmam için yeterlidir.

Üçüncü karşıcıklarda Hobbes filozofu şöyle eleştirir: “Fakat ‘Düşünüyorum’ önermesinin kaynağı nedir? Düşünmekten başka bir şey değil. Oysa biz her hangi bir eylemi öznesiz düşünemeyiz ki, dans etmeyi dans eden, bilmeyi bilen ya da düşünmeyi düşünen bir varlıksız düşünemediğimiz gibi...”⁴⁹ Burada yapılan eleştiride dans etmek için dans eden bir fiziksel varlığın olması gerektiği gibi düşünmek için de fiziksel bir varlığın olması gerektiği düşünülüyor. Descartes yanıtında, bir eylemin öznesiz düşünülemediği konusunda eleştiriye katılmasına karşın düşünen

⁴⁷ Descartes René, Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind), Meditations, 12.b., Indianapolis:Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s. 83.

⁴⁸ a.g.e., s. 85-86.

* bakınız: Kenny Anthony, Descartes, London: Random House Inc., 1968, s.67.

⁴⁹ Descartes René, Meditations and Other Methaphysical Writings, London:Penguin Books, 1998, s. 87.

şeyin neden fiziksel bir şey olması gerektiğini anlamadığını belirtir. Hiçbir şeye bağlı olmayan düşünen bir töz olduğu düşüncesiyle Descartes katıksız bir usçuluğun kapısını aralar. Neyse ki Descartes'ın ölçülü tutumu bu konuda da kendini duyurur ve filozof usçuluğunu aşırıya götürmeyerek nesnelere dünyasının varlığını kabul eder. Bu konuyu ileride açıklayacağız.

Descartes'ın düşüncüyü bedenden böylesine ayırması belki de metafiziğinin en anlaşılmaz yeridir. Beden olmadan nasıl düşünebiliriz? Madem ki ben zihnimle düşünüyorum ve düşünce denen şeyin beyinde gerçekleştiğini biliyorum, düşünmeyle bedeni nasıl olur da böylesine ayırabilirim? Bu sorun Descartes'ın çözemediği hatta daha da derinleştirdiği bir sorundur. Onun gözüyle bakarsak aslında düşüncüyü bedenden bağımsız kavramak şarttır. Çünkü *Metafizik Düşünceler* adlı yapıtında belirttiği gibi filozofun amacı Tanrı'nın varlığını inkar edenlere Tanrı'nın varlığını ve ruhun ölümsüzlüğünü kanıtlamaktır. İnanınız demekle olmaz diye düşünür Descartes. Kanıtlamak gerekir. Bu da us yoluyla olur. Özü düşünmekten öte bir şey olmayan bir töz olduğumuz sonucuna varmakla ruhun ölümsüzlüğünü garanti altına almış oluruz.

Descartes'ın belki kendi için belki de dini otoritelerin tepkisini çekmemek için çözdüğü bu sorun ardında yıllarca tartışılmak üzere başka bir sorunu miras bırakır: birbirinden ayrı iki töz olan beden ve ruhun nasıl olup da bir varlıkta yani insanda bir arada bulunduğu sorunu. Gerçi, ruh ve beden ayrımı Descartes ile ortaya çıkmamıştır kuşkusuz. Hıristiyan felsefesinin tamamı ruhun bedene göre daha kutsal olduğu anlayışına dayanır. İnsan ruha sahip olmakla ölümsüzdür. Beden gelip geçici bir şeydir insan için. Bu gelip geçici ruh beden birlikteliği yine de birbirinden tamamen farklı iki yapının birbiriyle ilişkisiz olduğu anlamına gelmez. Ruh ve beden arasında sıkı bir ilişki vardır. Descartes da ruh ve beden arasında sıkı bir bağ görür. “ *Doğa bana açlık, susuzluk ve acı gibi duyumlarla şunu öğretiyor: ben bir kaptanın gemisinde oturduğum gibi bedenimde oturmuyorum. Ona sıkı sıkıya bağlıyım. Onunla bir bütün olacak derecede birleşmişim. Böyle olmasaydı bedenim yaralandığı zaman sadece düşünen bir şey olan ben hiçbir acı duymayacak, kaptanın gemisinde bir şeyin kırılıp bozulduğunu görmesi gibi yaralandığımı yalnız anlayışla bilecektim.*”⁵⁰ Ama Descartes'ta ruh ve beden arasındaki ilişki

⁵⁰ Descartes René, *Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind)*, Meditations, 12.b., Indianapolis: Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s. 134.

Hıristiyan düşüncesinde olduğundan farklıdır. Descartes ruhun tek bir noktada, kozalaksı bezde bedenle iletişime geçtiğini düşünür. Oysa Hıristiyan düşüncesine göre ruh bedeninin her yerindedir. Descartes'ın ruhla beden ilişkisini küçük bir bezle sınırlaması yüzyıllardır süregelen ayrımı belirginleştirmiştir. Belki de böyle yapması onun mekanikçi bilim anlayışı açısından bir zorunluluktur. Hıristiyan düşüncesine göre ruh bedeninin her yerinde olduğu için beden kutsaldı. Kutsal sayılan bedende fizyolojik araştırmalar yapmak yasaktı. Oysa Descartes'ın beden üzerinde incelemeler yapmaya ne kadar meraklı olduğunu biliyoruz. Belki de bu yüzden filozof ruh ve beden ayrımını derinleştirmiş, ruhu bedenle çok küçük bir noktada ilişkilendirip bedeni sadece bir makine olarak görmüştür.

Descartes için bedenden ayrı olan biz düşünen bir tözüz. Doğamız düşünen tözden başka bir şey değil. Biz nesnelere onların renkleri, tatlarıyla değil niceliksel özellikleriyle biliyoruz. Filozofun verdiği örneği incelersek balmumunu ne duyularımızla ne de imgelemimizle biliyoruz. Yalnız anlığımızdır onu bilmemizi sağlayan. İster katı olsun ister erimiş olsun; isterse de rengi, şekli, tadı değişmiş olsun balmumu aynı balmumdur. Buradan Descartes iki sonuç çıkarıyor. İlki, fiziksel özellikleri değişse bile anlığımızın bize balmumunun aynı şey olduğunu bildirmesi; ikincisi, nesnelere niteliksel özellikleriyle değil uzam gibi niceliksel özellikleriyle bilebildiğimiz. Bu konuya nesneyi nasıl bilebildiğimizi incelerken döneceğiz. Şimdi özneyi, insanı araştırmaya devam edelim. “... *madem ki nesnelere duyu yoluyla ya da imgeleme değil yalnızlıkla bilinebileceği ortadadır ve onları gördüğümüz ya da dokunduğumuz için değil düşüncemizle anladığımız için biliyoruz, ruhumuzdan daha kolayca bilebileceğimiz hiçbir şeyin olmadığını açık bir biçimde görüyorum.*”⁵¹ “*Örneğin dokunduğum ya da gördüğüm için bir yer olduğu kanısına varıyorsam; salt buna dayanarak daha güçlü bir nedenle, düşüncemin var olduğuna ya da bulunduğu inanmalıyım. Çünkü dünyada hiçbir yer olmadığı halde, yere dokunuyor olduğumu sanıyor olabilirim, halbuki bu sanmaya kapıldığım anda benim, yani ruhumun, bir şey olmaması olanaksızdır.*”⁵²

Öyleyse bedenim benim için nedir? Değersiz bir şey mi? Kuşkusuz hayır. Descartes'da bedeni aşağılayış yoktur, yalnız ondan edindiğimiz bilgilere

⁵¹a.g.e., s. 90.

⁵²Descartes René, Felsefenin İlkeleri, 4.b., çev: Mesut Akın, İstanbul:Say Yayınları, 1995, s. 61.

karşı bir çekiniklik vardır. *“Ben düşünen bir şeyim. Ruhla bedenden yapılmışım. Ruhumla tanıyorum, bedenimle değil. Bedenim bu tanıma işinde bana hem bir yardımcı hem de bir engel. Ruhumu, bedenimi tanımadan tanıyabiliyorum. Ama bunun tersi olamaz, yani ruhumu tanımadan bedenimi tanıyamam.”*⁵³ Beden zaman zaman doğruya ulaşmada bana engel oluyorsa da o insanın aşağılık yanı değil. Dolayısıyla bedeni daha geniş anlamda maddeyi bilmeye çalışmak gereksiz ya da aşağılık bir şey sayılamaz. Descartes yaşamını tüm varlığıyla bilmeye adanmıştı, bilgiyle dünyaya egemen olmaya inanmıştı. O her şeyden önce bir Tanrı araştırmacısı değil bu dünyayı araştırmaya yönelmiş bir felsefe adamıydı. *“...Descartes’ın metafiziğinin, bütün görüşlerine rağmen, büsbütün başka bir konusu vardı: o da fiziğin temellerini sağlamaktı... Çünkü esaslı meşgale fizik olmalıdır. Descartes’ın düşünceleri ilk bakışta dinden başka bir şeyle ilgili görünmüyorsa da, burada bile yine ve her zaman arka düşüncesi ilimle ilgilidir.”*⁵⁴

Kendimizi yalnızca düşüncemiz sayesinde bilebildiğimizi söylemek beden ve düşünceden oluşan bütünlüğümüzü parçalamak demek olsa da bir başka yanıyla bize insanın özgürlüğünü duyurur. İnsan bir bedene sahip olmakla ve koşullanmış bir dünyanın kurallarına göre yaşamak zorunda olmakla sınırlanmıştır. Doğa yasasına uymaktan başka şansı yoktur. Aynı insan düşünen bir töz olmakla bu koşullanmışlıktan sıyrılır, daha öteye uzanır. Düşünen yanımız bu koşullanmışlıklar dünyasında özgürlüğümüzün güvencesi gibidir. İnsan düşüncesiyle kurgular, yaratır, umut eder, özgür olduğunu duyumsar. İnsanı maddenin yasalarına uymakla yükümlü bedenle sınırlarsak onun geleceği değiştirme gücünü elinden almış olur, onu salt yasaya uyan bir edilgin varlık düzeyine indirgemiş oluruz.

Belki Descartes insanı düşünen töz olarak tanımlarken özgürlüğümüzü anlatmayı amaçlamamıştı. Her nasıl olursa olsun, onun bu düşüncesi yaşadığı çağda insanın gerçekleştirdiği büyük atılımın bir yansısidir. İnsanın özgürlüğü düşüncesi çok şeyin kapısını açar: yüzyıllardır söylenegelen şekilde insanın doğa üstüne sıkı sıkıya bağımlı bir varlık olmadığıнын, güçlü olduğunun, en önemlisi var olanı değiştirebileceğinin anlatımıdır bu. XVII.

⁵³ Timuçin Afşar, Descartes’çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi, I. b., İstanbul: Bulut Yayınları, 2000, s. 129.

⁵⁴ Descartes René, Metafizik Düşünceler, çev: Mehmet Karasan, Mehmet Karasan’ın önsözü, İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1998, s.103.

yüzyıl baştan sona bir değişimin, büyük umutların yüzyılı değil midir? G. Lanson ve P. Tuffreau *Fransız Edebiyatı Tarihi* adlı yapıtlarında “*Çağının bilincidir sanki o.*” der.* Hemen her büyük filozof için bu yargıya varmak sanırız yanlış olmaz. Bazı insanlar vardır yalnız anı yaşarlar ve ufukta belireni göremezler. Bazı insanlar vardır ki yaşadıkları birkaç on yılın ötesine geçerler, kendisini duyurmaya başlayanı sezerler. İşte Descartes da böyle bir insandır bize göre. Kendisinden sonraki yüzyıllarda felsefenin ana konularından biri durumuna gelecek olan özgürlük düşüncesi Descartes felsefesinde tohum olarak vardır.

Bilgilerimizin Kaynağı Olarak Tanrı

Descartes matematik kanıtları açık ve seçik olarak bildiğinden emin olsa bile bunları da kuşku kapsamında tutmuştu. Yıllarca Tanrı'yla ilgili zihnine kazınan fikirler onun sonsuz gücüyle bizi istediği biçimde yaratabileceği dolayısıyla her şeyde yanılıyor olabileceğimiz sonucunu doğuruyordu. Her şeyde yanılıyor olabilmek onun nesnelere dünyasından, matematikten hatta Tanrı'dan kuşkulanasına neden olmuştu ama kendi varlığından kuşkulanasına yetmemişti. Ne de olsa aldanıyor oluşumuz bile varlığımızı kanıtlamıyor muydu?

Descartes artık kendi varlığından emindir ve şimdi sıra Tanrı'nın var olup olmadığını araştırmaya gelecektir. “*Fakat bunu (Tanrı'nın aldatıcı olduğu düşüncesini) tamamıyla ortadan kaldırmak için Tanrı'nın var olup olmadığını araştırmalıyım ve eğer onun varlığına kanaat getirirsem aldatıcı olup olmadığını da araştırmalıyım. Bunlardan emin olmadığım sürece hiçbir şeyi kesin olarak bilemeyeceğim.*”⁵⁵

Filozof varlığının açık seçik bilgisini edindikten sonra bir fikirler araştırmasına girer. Daha başka neleri bilebilirim sorununa yanıt bulmak zorundadır. Yoksa bu dünyada bilim yapmanın olanağı kalmayacaktır. Nesnelere edindiği fikirleri inceler. Şekil, hareket, renk, sıcaklık gibi fikirleri düşünür. Bu fikirlerde yanılıyor olabileceğini biraz önce kabul etmişti. Yalnız bunu her şeye karşın kendi varlığından kuşku duymanın olanaksızlığını

* bakınız: Timuçin Afşar, *Descartes Felsefesine Giriş*, 2.b., İstanbul:Bulut yayınları, 1999, s.5.

⁵⁵ Descartes René, *Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind)*, Meditations, 12.b., Indianapolis:Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s. 92.

kanıtlamak için yapmıştı. Şimdi ise amacı bu fikirlere özellikle eğilip, içlerinden gerçekten bilebilecekleri olup olmayacağını araştırmaktır. Nesnelere edindiğim fikirler dışımdaki bir nedenden mi kaynaklanıyor yoksa bunlar benim uydurmalarım mı? Bu soruya yanıt vermelidir filozof. Böylelikle dışımızda bir dünyanın varlığını kabul edecek ya da yadsıyacaktır. Descartes yine emin olamaz. Nesnelere edinilen fikirler o kadar karışık ve donuktur ki onların gerçek mi yoksa uydurma mı olduğuna karar vermek olanaksızdır. *“Eğer bu fikirler yanlışsa yani asla var olmayan şeyleri gösteriyorlarsa, doğal ışık bana onların yokluktan geldiğini söylüyor. Bir başka deyişle bu fikirleri doğamdaki bir eksiklik nedeniyle ediniyorum. Doğam kusursuz değil. Bu fikirler doğru olsa bile bana çok az şey gösterdiklerinden ve gösterdikleri şeyi yokluktan açıkça ayırt edemediğimden onları meydana getiren olmamak, onları kendimden getirmem için neden göremiyorum.”*⁵⁶

Descartes henüz nesnelere dünyasından emin olamamıştır ama yukarıda izlediği düşünce zinciri felsefesinde çok önemli bir yeri olan eksiklik fikrine ulaşmasını sağlar. Madem ki bu fikirlere emin olamıyorum ve bunların hepsi zihnimin bir oyunundan başka bir şey olmayabilir o zaman ben eksik bir varlığım sonucuna varır filozof. Eğer insan doğası eksikli olmasaydı yanlışla düşmezdi, kuşkulalmazdı, hiçbir zaman ulaşamayacağı şeyleri arzulamazdı. Kusursuz olmadığımız ortada. Kusursuz olmadığımız sonlu olmamızdan da anlaşılıyor. Descartes’ın düşünceleri şöyle devam eder: ben sonlu bir varlığım. Yalnız bende sonsuzluk fikri var. Bu fikri nereden getirmiş olabilirim? Bunu kendimden getirmiş olamam. Sonsuz sonludan çıkmaz ki.

Descartes’ın sözlerine kulak verelim. *“Şimdi, doğal ışığın bize gösterdiği üzere etkin nedende en azından meydana getirdiği şey kadar gerçeklik olması gerektiği açıktır. Yoksa meydana gelen şey gerçekliğini nedeninden almıyorsa başka nereden alıyor? Eğer etkin nedende gerçeklik yoksa meydana getirdiği şeyde nasıl olabilir?”*⁵⁷ Etkin neden Aristoteles’in düşünce tarihine kazandırdığı bir kavramdır. Ona göre etkin neden değişimin kaynağıdır. Bir şeyin oluşabilmesi için onu oluşturan bir nedenin olması gerekir. Hiçlikten bir şey çıkmaz. Doğal olarak meydana getiren neden meydana getirdiğinden daha çok gerçeklik taşır, oluşturduğu şey kendisine bağımlıdır. *“Açıkça görüyorum ki, sonsuz tözde sonlu tözden daha çok*

⁵⁶a.g.e., s. 100.

⁵⁷a.g.e., s. 97.

*gerçeklik vardır. Bende ki sonsuz fikri sonlu fikrinden bir başka deyişle, Tanrı fikri 'ben'den öncedir. Kendimden daha olgun bir varlığın olduğu fikri bende olmasaydı bu varlığı kendimle kıyaslayıp doğamdaki eksikliklerin farkına varmasaydım kuşkulandığımı, arzuladığımı yani bende bir eksiklik olduğunu ve kusursuz olmadığımı nasıl bilecektim?"*⁵⁸ Demek ki kuşkulanan, yanılan, sonlu olan varlığımız kusursuz ve sonsuz olan Tanrı'ya bağlı. Çünkü eksikliklerimizi onun tam olgun varlığını düşündükçe keşfediyoruz. Sonlu olmadığımıza göre kendimizin yaratıcısı olamayız, sonsuz olana bağlıyız. Her ne kadar 'Düşünüyorum, öyleyse varım' diyerek her şeyden önce kendi varlığımızın kesin bilgisine ulaşırsak da Tanrı varlığımızın kaynağıdır. "Descartes'da Tanrı kendisinin yaratıcı nedeni olarak konulur, hiçbir şey hiçlikten gelmeyeceğine göre. Önce kendisinin yaratıcı nedeni olan Tanrı sonra da benim yaratıcı nedenimdir... Düşünüyorum öyleyse varım yargısı öyleyse Tanrı tarafından yaratıldım yargısını getirir gibidir. Ben bu dünyada Tanrı'nın yaratısından başka bir şey değilim. Düşünüyorum demek Tanrı'nın varlığını söylemektir."⁵⁹

Tanrı fikrini yokluktan getirdiğimiz ya da doğamız kusursuz olmadığından bu fikrin bizde bulunduğu söylenemez. Varlığımızdan daha az yetkin olan bir şeyi kendimizden ya da yokluktan getirebilirdik. Ama tam olgun bir varlığın nedeni biz olmayız. Ancak sonsuz ve yetkin olan sonlu ve eksik olanın nedeni olabilir. Sonlu olanın sonsuzu yaratmış olduğunu düşünemeyiz bile. Bizde sonsuz fikri varsa onun kaynağı olan bir gerçekliğin de olması gerekir. Skolastik düşüncede ağırlıklı olan, bir şeyin olabilmesi için onu gerçekleştiren bir neden olmalıdır görüşü Descartes'ın da Tanrı kanıtlanmasının kaynağı olur.

Descartes'ın da etkisinde kaldığı nedensiz bir şey olmaz (ex nihilo nihil fit) görüşünün filozof için şöyle bir sakıncası vardır. Eğer Tanrı'nın varlığına bende ki fikirden yola çıkarak vardıysam başka şeylerin varlığına da fikirlerimden yola çıkarak varamaz mıyım? Salt öznenen yola çıkan böyle bir düşünce gerçeklikten gittikçe uzaklaşmama, kendi içime kapanmama yol açmaz mı? Descartes bu tehlikenin önlemını almış gibidir. Bende bir fikrin var olması onun gerçekliğini kanıtlamış olmaz elbette. O fikri pekala uydurmuş, Descartes diliyle söylersek yokluktan getirmiş olabilirim. Fakat Tanrı fikrini yokluktan getirmem olanaksızdır. Sonsuzu, ölümsüzü, kusursuzu bu sıfatlar

⁵⁸ a.g.e., s. 102.

⁵⁹ Timuçin Afşar, Descartes'çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi, 1.b., İstanbul:Bulut Yayınları, 2000, s. 120.

bende olmadığı halde nasıl olur da yoktan var ederim. Sonlu olan varlığında sonsuz fikir varsa bunu bana kuşkusuz Tanrı'nın koymuş olması gerekir. Alkmar Başpapazı Caterus'un yaptığı birinci karşıçıkışlara yanıtında filozof olası var oluşla zorunlu var oluşu birbirinden ayırmamızı salık verir. Olası var oluş açık ve seçik olarak bildiğim her fikirde bulunur. Buna karşın, zorunlu var oluş yalnızca Tanrı fikri söz konusu olduğunda geçerlidir.* Bende bir nesnenin fikrinin olması o nesnenin zorunlu olarak var olduğunun kanıtı olmasa da tam yetkin bir Tanrı fikri Tanrı'nın varlığını gerektirir. Çünkü var olmayan bir Tanrı yani yetkinliğe sahip olmayan bir yetkin varlık düşünemem.

Böylelikle Descartes tüm gerçekliği fikirlerden çıkaran bir öznelciliğin batağına saplanmaktan kendini kurtarmış oluyor ama yine de sahip olduğu fikirden yola çıkarak yaptığı Tanrı kanıtlaması doyurucu olmuyor. Aslına bakarsak bize göre Tanrı'nın var olup olmadığı sorunu insanın sınırlı varlığıyla üstesinden gelebileceği bir konu değil bir inanç sorunudur. Aslında Descartes da Sorbonne'a yazdığı mektupta bunun bir inanç sorunu olduğu düşüncesindedir. Descartes için kutsal kitapta yazılanlar yeterlidir. Fakat özellikle inanmayanlara karşı elini güçlendirmek için Tanrı'nın varlığını us yoluyla kanıtlamaya çalışır.

Descartes'ın anladığı anlamda Tanrı sonsuz, değişmez, her şeyi bilen ve her şeye gücü yeten bir tözdür. Var olan her şeyin yaratıcısı ve bilgilerimizin kaynağı odur. Descartes Tanrı'yı tam bir açıklık ve seçiklikle bilir ve ondan daha kuşkusuz başka bir fikir yoktur ona göre. Diğer yandan Tanrı açık ve seçik bilgilerimizin güvencesidir. Bu durum Descartes'ın bir kısır döngüye düştüğü eleştirisine neden olur ve genç bir din bilimci olan Arnauld'un yaptığı dördüncü karşıçıkışların konusunu oluşturur. *"Tanrı'nın varlığından yola çıkarak açık ve seçik olarak bildiğimiz şeylerin doğru olduğundan nasıl emin olabilir ve kısır döngüye düşmekten kaçınabiliriz? Tanrı'nın varlığından onu açık ve seçik olarak bildiğimiz için kuşku duymuyoruz. Bu yüzden Tanrı'nın varlığından emin olmadan önce açık ve seçik olarak bildiğimiz şeylerin doğruluğundan emin olmalıyız."*⁶⁰ Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için yetkinlik, sonsuzluk gibi fikirlerden yola çıkıyoruz. Descartes bu fikirlerin açık ve seçik olduğunu düşünür. Açık ve seçik olan bir fikirden de kuşku duymaz. Ama bu

* bakınız: Descartes René, Meditations and Other Methaphysical Writings, London:Penguin Books, 1998, s. 75.

⁶⁰ Descartes René, Meditations and Other Methaphysical Writings, London:Penguin Books, 1998, s. 90.

fikirlerin açık ve seçik olmasını garanti edecek olan Tanrı'nın varlığı kanıtlanmamıştır henüz. Tanrı, varlığı kanıtlandıktan sonra sonsuz iyiliğiyle bizi açık ve seçik fikirlerimizde yanılmaktan koruyacaktır ama ya onun varlığı kanıtlana dek bu fikirlerin güvenilirliği nasıl sağlanabilir? İşte döngüsellik burada. *“Tanrı'nın varlığını bilinceye değin açık ve seçik algılarımıza güvenemeyiz, öte yandan açık ve seçik algılarımıza başvurmadan Tanrı'nın varlığını kanıtlamayız.”*⁶¹

Descartes bu karçıkışlara yanıtında bazı önermelerin - düşünüyorum öyleyse varım gibi – hiçbir kanıtlamaya gerek bırakmadan anlığa kendini sezgisel bir kesinlikle kabul ettirdiğini söyler. Anlık bu önermelerde çelişkiye düşmeden kuşkulanamaz. Bunları doğal ışığın göstermesiyle bilir. Bunların dışındaki diğer açık ve seçik fikirlerimize gelince onların doğruluğundan ancak Tanrı'nın bizi aldatmadığını bildikten sonra emin olabiliyoruz. Descartes'ın ifadeleriyle söylersek üçgeni incelediğim zaman üç açısının iki dik açıya eşit olduğunu biliyorum. Fakat Tanrı'nın var olduğunu bilmesem düşüncem bu kanıttan uzaklaştığı zaman onu açık olarak bildiğimi anımsasam bile doğruluğundan kuşkulabilirim.* Öyleyse Tanrı bir kere açık ve seçik olarak bildiklerimizden kuşkulanamamızın garantisi oluyor. Böylelikle her defasında aynı kanıtlamaları yapmak güçlüğünden kurtuluyoruz. Tanrı aldatıcı olmadığına göre açık olarak bildiğimiz her zaman doğrudur.

Descartes'ın düşüncelerini izlemeyi sürdürelim. Tanrı'nın varlığını bilmek onu tam olarak anlamak anlamına gelmez Descartes'da. Ondan bir şeyler barındırmak ama asla onun gibi olamamak anlamına gelir. Bizde yetkinlik fikri var. Kendimize baktığımızda yetkinlikten pay aldığımızı ama hiçbir zaman tam yetkin olamayacağımızı görüyoruz. Zaten tam yetkin olsaydık kendimize Tanrı der, kendimizin yaratıcısı olurduk. Kendimizin yaratıcısı olsaydık düşünen bir töz olarak varlığımızı gelecekte de sürdürme gücümüz olurdu. Böyle bir güç elimizde yok. Varlığımızın devamının bizim dışımızdaki bir şeye bağlı olduğu çok açık. Eksikli ve sonlu varlığımızla onun yetkinliğini anlayamasak da bir yaratıcımız olduğunu fikirlerimizin en açığı olarak kavrarız. Sonlunun sonsuzu anlayamaması onun sonlu olmasının zorunlu bir

⁶¹ Cottingham John, Akılcılık, 1.b., İstanbul:Sarmal Yayınevi, 1995, s.50.

* bakınız: Descartes René, Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind), Meditations, 12.b., İstanbul:Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s.124.

sonucudur. Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için eksik bir varlık olduğumuzu ve bizdeki üstün fikirlerin ondan başkasından gelemeyeceğini bilmek yeterlidir.

Biz eksik bir varlığız. Bu kesin. Peki eksikliğimiz biz var oldukça bizle olacak bir şey midir? Bir gün kusursuza ulaşmak gibi bir şansımız hiç yok mudur? Bunu araştırır filozof. *“Fakat belki de sandığımdan daha çok bir şeyim. Belki de Tanrı'ya attığım özelliklerin nüveleri henüz etkin hale gelmemiş olsalar bile bende olanak olarak vardır. Deneyim bilgimin yavaş yavaş arttığını gösteriyor ve bu artışın gittikçe çoğalarak sonsuza uzanmaması için bir engel göremiyorum.... Buna karşın, soruna daha yakından bakınca böyle bir şeyin olanaksız olduğunu görüyorum... Bilgimin azar azar artması bilgimin kusursuz olmadığına kuşku götürmez bir kanıt değil mi? Bunun yanında bilgimin gittikçe gelişmesine karşın asla sonsuz olamayacağını anlıyorum çünkü daha yüksek bir mükemmellik derecesine hiçbir zaman varamaz... Fakat Tanrı'yı sahip olduğu olgunluğa hiçbir şey eklenemeyecek kadar yüksek bir olgunluk olarak görüyorum.”*⁶²

Descartes'da Tanrı fikri doğuştandır. Biz onu bin bir türlü kuşkudan geçerek edinmiş olsak da bu, bizdeki Tanrı fikrinin doğuştan geldiği gerçeğini değiştirmez. Fakat bu doğuştanlık bebeklerin anne karnında Tanrı fikrine sahip oldukları anlamında bir doğuştanlık değildir elbette. Tanrı fikrine anlığımızın doğal bir işleyişi sonucu onu kavrayabilecek olgunluğa geldiğimiz zaman ulaşırız.* Kendi varlığımız kadar apaçık bildiğimiz Tanrı bizi yaratırken kendi fikrini de sanki bir gizlilik olarak varlığımıza koymuştur. *“Doğrusu Tanrı'nın beni yaratırken ustanın eserine imzasını attığı gibi kendi fikrini varlığımıza koymuş olması garip karşılanmamalıdır.”*⁶³

Üçüncü karşıcılıklarda Hobbes doğuştan hiçbir fikrimizin olmadığı konusunda eleştirir filozofu. Uykumuzda düş görmediğimiz anlarda düşüncelerimize ne olmaktadır? Eğer bazı fikirlerimiz doğuştansa onların her türlü düşünceden uzaklaştığımız anlarda bile usumuzda olmaları gerekmez

⁶² Descartes René, Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind), Meditations, 12.b., Indianapolis:Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s. 103.

* bakınız: Copleston, Felsefe Tarihi - Descartes, 2.b., çev: Aziz Yardımlı, İstanbul:Idea Yayinevi, 1997, s. 106.

⁶³ Descartes René, Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind), Meditations, 12.b., Indianapolis:Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s. 107.

mi diye sorulur. Descartes bir fikrin doğuştan olduğunu söylemek için onun her zaman usumuzda olması gerektiği görüşünde değildir.

İnsan gibi eksikli bir varlığın kusursuz bir Tanrı'nın yaratısı olması bir sorun doğurur. İnsanın kusursuz bir yaradana inandığı günden beri uğraştığı bir sorundur bu: kötülüğün kaynağı sorunu. Eğer ben her şeye gücü yeten bir ustanın elinden çıkmaysan neden yanılıyorum, kötülüğe uzanıyorum? Tanrı böylesine alçalabilen insanı yaratmayı neden istesin? Bu onun üstün vasıflarına, iyiliğine, büyüklüğüne yakışmaz. Descartes'a göre Tanrı insanın küçülmesini isteyemez çünkü o kötü olamaz. Öyleyse bu kötülük sorununu nasıl çözeceğiz? Tanrı bu kadarını yapabildi diyemez Descartes. Çünkü onun gücü sonsuz. Kuşkusuz daha yetkin bir varlık olarak yaratabilirdi bizi. Ama yaratmamış. Neden öyle değil de böyle yaratıldığımızı bilemeyiz ve Tanrı'dan hesap sorma hakkımız yoktur. *“Tanrı'nın dünyayı yaratırken güttüğü amaçları incelemek için beklemeyeceğiz ve sonlu nedenleri araştırmayı felsefemizden büsbütün çıkaracağız. Çünkü Tanrı'nın bize isteklerini bildireceğini sanmak gibi boş bir övünce kapılarak kendimize değer vereceğimize yalnızca onun tüm şeylerin yaradani olduğunu göz önüne alarak, duyularımız yoluyla kavradığımız şeylerin nasıl türeyebildiğini, bize verdiği us yetisiyle bulmaya çalışacağız.”*⁶⁴ Descartes için Tanrı'nın bize daha yetkin bir us vermesi hatta bizi hiçbir zaman yanılmayacak bir biçimde yaratmış olması işten bile değildir. Neden böyle yaratmadığını sınırlı varlığımızla anlayamıyoruz. Çünkü Tanrı'nın yaptıklarının arkasındaki nedenleri anlamaya gücümüz yetmiyor. O sonsuz güçte olsa da bizi olduğumuzdan başka türlü yaratması gerektiğini gösteren bir kanıt yoktur diye düşünür Descartes. Sonsuz güce sahip diye bizi de sonsuz yapması şart değil ki. *“Tanrı beni dünyaya getirdiği zaman kusursuz şeyler arasına koymadığı için ondan şikayet etmeye hakkım yoktur... bana asla yanılmamak olgunluğunu vermemiş olsa da hiç olmazsa doğruluğunu apaçık bilmediğim şeyler karşısında yargıda bulunmamak gücü bendedir.”*⁶⁵ Böylece en büyük insani olgunluğu ele geçirmiş oluruz: Tanrı'nın bize verdiği güçleri iyi kullanıp yanlışa düşmeme olgunluğu. Zaten Descartes'ın yöntemini kurarken amacı kendi usunu iyi yönetmeyi bilmek değil miydi?

⁶⁴ Descartes René, Felsefenin İlkeleri, 4.b., çev: Mesut Akın, İstanbul:Say Yayınları, 1995, s. 73.

⁶⁵ Descartes René, Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind), Meditations, 12.b., Indianapolis:Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s. 117.

Neden eksikli yaratıldığımızı bilmesek de Tanrı'nın bizi aldatmadığını biliyoruz. Çünkü aldatmak da bir eksikliğin işaretidir. Tanrı'ya sonsuz güç, yetkinlik ve iyilik olarak kavradığımızda aldanmamızın nedenini Tanrı'da değil başka yerde aramamız gerekir. Descartes da böyle yapar. Ona göre aldanmalarımızın kaynağı kendimizden başkası değildir. *“Kendime daha yakından bakıp bendeki eksikliğin göstergesi olan yanılmalarımın nedenini araştırmaya koyduğumda onların bendeki iki yetinin anlık ve istemin birlikte çalışmasından kaynaklandığını görüyorum. Yalnız anlık bir şeyi ne kabul eder ne de reddeder. Onun yaptığı yalnızca istemin kabul ettiği ya da etmediği şeylerin fikirlerini kavramaktır.”*⁶⁶ Böylece Descartes'a göre bir şeyi anlığımızla kavradığımızda yanılma olanağı yoktur. Anlığımızın gücü sınırlıdır ama bu sınırlar içinde bir noktada yanılması olası değildir. Yanılmalarımızın nedeni isteme yetimizin anlığımızdan geniş olmasıdır. İstemimizin genişliği bizi kavrayamayacağımız şeylere yönelmeye, bilebileceğimiz alanın ötesine geçmeye zorluyor. Biz kendimizi istemin sınırsızlığına kaptırıp kapasitemizi unutup ve olası olmayanı olası kılmaya çalışıyoruz. *“Böylece Tanrı'nın bana verdiği istem ve anlık yetisinin tek başına yanılmalarımın kaynağı olmadığını görüyorum. İlki kendi başına çok geniş ve kusursuzdur. İkincisi ise, Tanrı'nın verdiği bu yeti dışında hiçbir yetiye sahip olmadığım için anlığım ile kavradığım şeyleri olması gerektiği gibi kavriyorum, bu yüzden bunda aldanmam olanaksızdır. Öyleyse yanıtlarım nereden geliyor? Yanılmamın tek nedeni istemin anlıktan geniş olmasıdır.”*⁶⁷ İstem geniş olduğundan onu anlığın sınırları içinde tutamıyoruz. Bilmeyeceğimiz alanlara da uzatıyoruz. Böylelikle kolayca yanıla düşüyor, yanışı doğru diye alıyor. Yanılmalarımızın nedeni budur: bizim tanrısal yanımızdır. Tanrısal derken yanış anlamayalım. Elbette yanılmalarımızın Tanrı ile bir ilişkisi yok. Burada anlatılmak istenen istemle Tanrı'ya yaklaştığımız düşüncesidir. Filozof insandaki anlık ve istem yetisini şöyle tanımlar: anlık küçük ve sınırlı. İstem geniş hatta neredeyse sınırsız. İstem bu yönüyle daha Tanrı'ya yakın bir şey ve isteme sahip olan biz Tanrı'nın özünden küçük bir parça almış gibiyiz. İstemimiz sayesinde Tanrı'ya daha yakınız. İstem diye bir yetimiz olmasaydı belirlenmiş sınırlar içinde doğruyu bilen ama o sınırlara mahkum bir varlık olacaktık. İstem bize tanrısalığın, özgürlüğün kapısını aralıyor. Tabi buradan bir gün gelip de insanın istem sayesinde sonsuza uzanacağı sonucunu çıkartamayız. İnsanda istem ne kadar geniş olursa olsun Tanrı'nın istemiyle

⁶⁶ a.g.e., s. 112.

⁶⁷ a.g.e., s. 114.

boy ölçüşemez. Tanrı'nın istemi sonsuzdur. İnsandaki istem o sonsuzluğa ulaşamaz ama daha ileriye gitme olanağını içinde barındırır. İnsan kendindeki bu büyük güçle yanılıp kötüye bulaştığı gibi iyiye de yükselebilir. Bilgisini genişletebilir, bu dünyayı daha yaşanılabilir kılabilir. Böylece istem hem yanılmamızın kaynağı hem de daha güzelin anahtarı olur.

Toparlarsak, yanılmamızın ne anlıktan –zaten o kendi içinde kusursuzdur- ne de istemimizden, önyargılarımız ve aceleciliğimizle istemi kötüye kullanmamızdan kaynaklandığı sonucuna varıyoruz. Usumuzu daha iyi bir şekilde kullanma alışkanlığını edinmiş olsaydık istem başımıza bu kadar sorun açmazdı. Gerçekten bilebileceğimizle sadece bilmek isteyeceğimiz ama bilemeyeceğimizi birbirinden ayırabilirdik. Hata, verilen yetileri doğru kullanamayan bizde. Tanrı'ya bizi neden bilemeyeceğimiz şeylere uzanan bir güçle donattığını soramayız. Hatta ona hiç de zorunlu olmadığı halde bize böylesine bir özgürlük ve isteme gücü bahsettiği için teşekkür borçluyuz. *“Doğrusu Tanrı'nın bana açık seçik bilgisini edinemediğim şeylerde karar verip vermeme özgürlüğünü tanıması onun açısından bir eksiklik değildir. Fakat bu özgürlüğü iyi kullanmayıp benim için açık olmayan şeylerde fazla atılgan davranmam benim için bir olgunsuzluktur.”*⁶⁸

Usumuzu iyi kullanıp açık ve seçik bilemediğimiz şeylerde karar vermekten kaçınıyorsak kesinlikle aldanmıyoruz demektir. Açık ve seçik olarak bildiğimiz şeylerde ise zaten aldanma söz konusu olamaz. Yanılma bir şeyi tam olarak bilemediğimiz ya da bilemeyeceğimiz halde ona ulaşmaya çalışmakla oluyor. Böyle durumlarda istemin atılganlığını dizginleyip usumuza kulak vermek, o şey hakkında olumlu ya da olumsuz bir sonuca varmamak gerekir. Yalnız seçim yapabilmek değil bazen kayıtsız kalmak da bir özgürlüktür. *“Hiçbir nedenin ağır basması söz konusu olmadan iki taraftan birini seçmediğim zaman duyduğum kayıtsızlık özgürlüğün en aşağı derecesidir. İstemdeki mükemmellikten çok bir bilgi eksikliğini gösterir.”*⁶⁹ Tabii kayıtsızlık Descartes'ın da belirttiği gibi seçim yapabilme özgürlüğünden daha zayıf bir özgürlüktür ama en azından doğru olmayı doğru sandığımız zaman düştüğümüz yanılmaya yeğdir. Doğruyu raslantısal olarak bulmuş

⁶⁸a.g.e., s.116.

⁶⁹a.g.e., s.113.

olsak bile aldanmaktan kurtulmuş sayılmayız. “*Ve yine o denli açıktır ki, doğru olarak bilemediğimiz bir kanıtı dayanarak yargıda bulunduğumuz her keresinde, ya aldanırız, ya da gerçeği bulsak da, onu ancak bir raslantı sonucu bulacağımız için, bulunca ondan emin olamaz ve aldanmadığımızı kesinlikle bilemeyiz.*”⁷⁰

Altıncı karşıcılıklarda birtakım matematikçi ve din bilimciler tarafından kayıtsızlığın özgürlüğün aşağı bir derecesi olduğu fikrinin Tanrı'nın özgürlüğünü sınırlamak anlamına geldiği öne sürülür. Tanrı bu dünya yerine başka bir dünyayı yaratabilirdi veya hiç yaratmayabilirdi. Bir başka deyişle kayıtsızdı. Kayıtsızlığın aşağı bir özgürlük olduğunu söylemek Tanrı'nın istediğini yapabilecek güçte olduğuyula çelişir. Descartes bu eleştiriye yanıtında Tanrı'nın özgürlüğüyle insanın özgürlüğünün çok farklı olduğuna değinir. Tanrı'nın istediğini yaratmaktaki kayıtsızlığı onun her şeye gücü yeten bir varlık olduğunun en büyük kanıtıdır. Oysa insan bir şeyin doğru olduğunu bildiği ve onu seçtiği zaman, bilmeyip seçim yapmadığı zamankinden daha özgürdür. İyinin ve gerçeğin Tanrı tarafından belirlendiği bir dünyada insan için bilmek özgürlüktür, bilmemek değil. Tanrı içinse bilmemek diye bir şey söz konusu değildir ve zorunluluk yoktur. O her şeyi yapabilmekte özgürdür.

Tanrı için zorunluluk söz konusu değilse evrenin şaşmaz bir düzende işleyişini, evrende ve canlılar dünyasında gördüğümüz mekanikliği nasıl açıklayacağız? “*Tanrı'nın sonsuz gücünü düşündüğümüzde ona bağlı olmayan hiçbir şey olmadığını açıkça görürüz. Böyle olmasaydı her şey onun istediği doğrultuda olur diyemezdik. Eğer Tanrı'nın yaratıcılığını önceleyen bir en iyi düşüncesi olsaydı yaratısı en iyi tarafından belirlenmiş olacaktı. Halbuki Tanrı ne yapılması gerektiği konusunda kendi kendini koşullar ve bu yüzden yapılan iyidir. Bir başka deyişle, yapılanın iyi olmasının nedeni Tanrı'nın onu öyle istemiş olmasıdır.*”⁷¹ Tanrı en iyiyi istediğine ve yaptığına göre değiştirmesi gereken bir şey yoktur. Koyduğu düzen kendi kendine işleyecektir.

İnsanın yanılması konusuna geri dönersek yanılmamak için Descartes şunu önerir: anlık istemden önce gelmelidir. “*Yani, anlık tam aydınlık*

⁷⁰ Descartes René, Felsefenin İlkeleri, 4.b., çev: Mesut Akın, İstanbul:Say Yayınları, 1995, s. 85.

⁷¹ Descartes René, Meditations and Other Methaphysical Writings, London:Penguin Books, 1998, s.101.

olmadan yargı anlığa yönelmemelidir.” Öyleyse apaçık bilemediğimiz şeyleri acele karar vererek bildiğimizi sanmayacak ve bu tür sadece olası sayılabilecek verilerden yola çıkıp bilim yapmaya koyulmayacağız. “İstemlerde aldanmayı göze alabilirim; yargılarda yanılmayı göze almak demek, bilgide yanlış derlemeyi göze almak demektir. İstemlerde yanıldığım zaman yaşam içinde çeşitli yanlış eylemlere girebilirim ya da girmeyebilirim. Bu iş bu kadarla kalır. Ama yanlış bilgi derlemeyi göze almak hiçliğe katılmayı göze almak demektir.”⁷²

Descartes'daki istem kavramı bizi ikili bir yoruma götürüyor. İlk önce, istemli bir varlık olduğumuz için özgürüz, seçim yapabiliyoruz, sınırlarımızı zorlayabiliyoruz. Bu, insanın geleceğe dönük olan yanını simgeliyor. Ona dünyayı değiştirebilme gücü veriyor. Dolayısıyla Descartes'daki istem kavramı modern çağla birlikte insana biçilen, dünyaya egemen olma misyonuyla örtüşüyor. Aynı zamanda Descartes istem kavramıyla daha doğrusu anlığın istemden önce gelmesi hatta onu dizginlemesi düşüncesiyle bize insanın sınırlarını bilmesi gerektiğini de duyuruyor. Bu görüş de modern çağla birlikte insana bakıştaki değişimin bir başka yüzü. Skolastik düşüncenin insanı için bilgi edinmede sınır diye bir şey söz konusu değildi ama yeşermeye başlayan yeni düşüncede insan kendini bir olanaklar genişliğinde bulurken bir de sınırlar içinde duyumsar. İnsanın ne olduğunu, dünyadaki yerini daha gerçekçi bir biçimde anlamasıdır bu. Ne hiçbir şeyi değiştiremeyecek ve tüm yapabildiği her şeyin aynı olağanlıkla tekrarlandığı bu dünyadan bir gün göçüp gitmek olan aciz bir varlıktır insan. Ne de gerçeğin sırf öyle sandığından, kendisine öyle gözüktüğünden başka türlü olamayacağını düşünecek kadar ben merkezlidir. Gerçeğin kendisine sunulandan çok farklı olabileceğini kabullenmiştir. Modern çağla birlikte gerçek artık insana kendini olduğu gibi sunmaz, insana göre bir anlam kazanır. İnsan gerçeğe tüm boyutlarıyla değil insan türünün bilme koşullarında ulaşabileceğini kavrar. Yani gerçeği bize göre, ulaşabildiğimiz kadarıyla biliyoruz. Bilgideki bu görecelik felsefi düşüncedeki büyük değişimin işaretidir. Aristotelesçilikte biz nesnel gerçekliği bilebiliyorduk.

Modern çağla birlikte bir olanaklar ve sınırlılıklar varlığı olduğunu anlayan ve dünyadaki yerini daha gerçekçi bir biçimde belirleyen insan Descartes'ın

⁷² Timuçin Afşar, Descartes'çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi, 1.b., İstanbul:Bulut Yayınları, 2000, s. 126.

ifadesiyle ne Tanrı kadar yetkin ne de hiçliktir. İkisinin ortasında bir yerdedir. İstemli bir varlık olduğu, sonsuz gibi üstün fikirleri kendinde barındırdığı için tanrısallığın bir imgesini taşıyor gibidir. Aynı zamanda yanılıyor oluşuyla, eksiklikleriyle ve yine kendinde olan yokluk, sonsuzluk gibi fikirlerle hiçliğe yaklaşır. O ne bir hiç ne de tam yetkindir. İkisinin arasında gezinen bazen yaptıklarıyla yücelen ve Tanrı'ya yaklaşan bazen de yine yaptıklarıyla büyük hatalar işleyip, kötülükler yapıp alçalan karmaşık bir yapıdır.

Sonuç olarak, Descartes'çı bilgi kuramında Tanrı, varlığı 'ben'den sonra kanıtlanırsa da öznenin ve bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi nesnelere dünyasının varlığının teminatıdır. Ben eğer düşünüyorum ve kuşkulaniyorsam ve nesnelere fikirleri bende varsa bu, Tanrı beni yarattığı ve bana bu fikirleri verdiği içindir. *"Fikirlerimizin, bilgilerimizin kaynağı Tanrı'dır, bu şeyler bunun için doğrudurlar. Demek ki Descartes'çı bilgi kuramının temelinde Tanrı fikri vardır, her şey Tanrı'dan ötürü vardır ve ondan başlayarak anlaşılır."*⁷³

Şeylerin Bilgisi

Kendi varlığından ve Tanrı'nın varlığından emin olan Descartes için artık çözülmesi gereken tek bir sorun kalmıştır: şeylerin gerçekten var olup olmadığı sorunu. Filozof ilk olarak, kendi varlığına ve Tanrı'nın varlığına ulaşırken yaptığı gibi kuşku öncesi döneminde şeyler hakkında ne bildiğini daha doğrusu ne bildiğini sandığını sorgular. Zihninde şeylerin fikirleri olduğunu, duyularıyla onlardan bir şeyler aldığını anımsar. Kuşku öncesi dönemde duyulardan edindiği bilgiden daha açık olan hiçbir bilgiye sahip olmadığı için şeylerin gerçekte var olduğuna inanmıştı. Ama evrensel kuşku ona duyularımızın dış dünyaya açılmamızı sağlayan bağlar olmalarının yanında yanılmamızın da nedeni olduklarını göstermişti. Öyleyse şeylerden duyum alıyor olmak onların gerçekliğinin bir kanıtı olamaz. Geriye şeylerin bizdeki fikirlerinin onların gerçekliğinin göstergesi olup olmadığına bakmak kalıyor. Öznede Tanrı fikrinin olması onun var olduğunun kanıtı olmuştu fakat aynı durum şeyler söz konusu olunca geçerli değildir. Bizde şeylerin fikirleri var diye onları gerçek sanmak bilgide yanlışa düşmek olur.

⁷³a.g.e., s. 123-124.

Pekala o şeyleri sırf kendimizden de getirmiş olabiliriz. İmgelemimiz sayesinde hiç olmayacak şeyleri zihnimizde canlandırabiliyoruz. Öyleyse şeylerin fikirleri bizde var diye onların gerçekte de olması bir zorunluluk değildir.

Tüm bu düşüncelerden şeylerin varlığının bir yanılsamadan ibaret olduğu sonucunu mu çıkaracağız? *“Fakat kendimi daha iyi bilmeye ve kökenimi daha iyi keşfetmeye başladığım şu anda duyulardan öğrendiğimizi sandığımız her şeyi hemen kabul etmem gerektiğini sanmıyorum. Fakat hepsinden kuşkulananmak gerektiğini de sanmıyorum.”*⁷⁴ İşte burada Descartes’ın nesnel dünya konusunda çekinik bir tutum aldığına tanık oluyoruz. Filozof bir yandan duyuma güvenemeyeceğimizi savunmakta diğer yandan da ondan vazgeçememektedir. Yine de bir açık kapı bırakır: şeylerin ne olduğunu tam olarak bilemesek de belki onlardan edindiğimiz açık ve seçik bazı bilgiler vardır. Böylece filozof şeylerden edindiğimiz fikirler üzerine odaklar düşüncelerini. *“Bunun dışında belki de bu şeyler tamamıyla duyularımızla algıladığımız gibi değildirler. Duyumdan aldığımız fikirler çoğu zaman pek karmaşık olduğuna göre. Fakat hiç olmazsa şeyler hakkında açık ve seçik olarak kavradığım bütün fikirlerin bir başka deyişle şeylerin saf matematiğin ve geometrinin alanına giren kısımlarının gerçekte onlarda bulunduğunu kabul etmek gerekir... Fakat ötekilerine gelince... sözgelimi ışık, ses, acı daha az açık ve seçik olarak anlaşılanlardır.”*⁷⁵ Öyleyse şeyler dünyası da tüm özellikleriyle olmasa bile uzam, şekil gibi özellikleriyle bizim için bilinirdir. Bu bilgimizin doğruluğundan yine Tanrı sayesinde emin oluruz. *“Tanrı’nın aldatıcı olmadığı çok açık bir gerçek olduğu için ve onun yanılsarımı düzeltebilecek bir yetiyi bana vermediği halde yanılsaya düşmeme asla izin vermeyeceğini bildiğim için bu konular hakkında gerçeği bilebileceğime dair umut besleyebileceğim, şeylerin de kesin bilgisine ulaşacağım sonucunu çıkarıyorum.”*⁷⁶

Buradan şu sonuç çıkar: bir şey biz onu sıcak ve sert duyuyoruz diye sıcak ve sert değildir. Belki de sıcaklık ve sertlik onda olmayan ama bizim ona yüklediğimiz niteliklerdir. Yine de şeylerde bazı özellikler var ki -biçim, uzam, devinim gibi- bunları oldukları gibi kavradığımızı kuşku yok. Şeyleri

⁷⁴ Descartes René, *Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind)*, Meditations, 12.b., Indianapolis: Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s.131.

⁷⁵ a.g.e., s.134.

⁷⁶ a.g.e., s.134.

her türlü niteliksel özelliklerinden arındırıp düşünsek bile uzamsız bir nesne düşünmek olanaksızdır. *“Cismin özünü uzam oluşturur.” “Cisim uzam olmadan anlaşılabilir.”*⁷⁷ Uzamlı olmak cismin zorunlu bir koşuludur. Cismin sıcaklığı, tadı, kokusu değişse bile uzamlı olduğu gerçeği hiç değişmiyor. Cisim hal değiştirip ne şekle girerse girsün yine yer kaplamaya devam ediyor ve biz onu aynı şey olarak anlıyoruz. Demek ki uzam duyularımızla ulaştığımız değil, açık ve seçik bir bilgi olarak anlığımızla kavradığımız bir şey. Zaten bu yüzden onda yanılmıyoruz. Anlığın açık ve seçik olarak ulaştığı bir şeyin bilgisinde yanılmış olması olanaksızdır.

Descartes’da şeylerin varlığından onları Tanrı yarattığı ve o asla bizi aldatmadığı için eminizdir. Şeyler niteliksel özelliklerle değil ancak niceliksel özelliklerle açık ve seçik olarak kavranabilir. Niceliksel özellikler basit doğal şeylerdir. Onları düşünürken anlığımızın yanılması söz konusu olamaz. Duyuya onlardan daha kolay giren başka bir şey yoktur. Uzamı ele alalım. Bir şeyin tadı, rengi değişse de uzamlı oluşundan bir şey kaybetmeyeceğinden söz etmiştik. *“Sözgelimi, rengin ne isterseniz o olduğunu farz ediniz bununla beraber onun uzamlı olduğunu ve sonuç olarak bir şekle sahip olduğunu inkar edemezsiniz.”*⁷⁸

Bu durumda şeylerden edindiğimiz niteliksel özelliklerin zihnimizi bulandırmaktan başka bir işe yaramadığını mı itiraf edeceğiz? Kuşkusuz hayır. *“Her ne kadar ateşe yaklaştığım zaman sıcaklık, hatta biraz fazla yaklaşıncaya acı duysam da ateşte sıcaklığa veya acıya ait bir şey bulunduğunu kanıtlayacak bir neden yoktur. Fakat sadece bir tek şeye, ateşte bende sıcaklık ve acı duyularını doğuran bir şeyler olduğuna inanabilirim.”*⁷⁹ Şeylerden edindiğimiz niteliksel özelliklerin bize doğruyu söylediğinden emin olmasak da duyularımızın dış dünyadan birtakım fikirler aldığını inkar edemeyiz. Onlara güvenemeyiz de. Çünkü doğamızın her şeyi tamamıyla bilebilecek kusursuzlukta olmadığını biliyoruz. *“İnsanın, Tanrı’nın mutlak ve yüce iyiliğine karşın beden ve ruhtan oluştuğu için zaman zaman kendini aldanmaktan kurtaramayacağı çok açıktır.”*⁸⁰

⁷⁷ Descartes René, Felsefenin İlkeleri, 4.b., çev: Mesut Akın, İstanbul: Say Yayınları, 1995, s. 111-113.

⁷⁸ Descartes René, Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind), Rules for the Direction of Mind, 12.b., Indianapolis: Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s.189.

⁷⁹ a.g.e., Meditations, s.136.

⁸⁰ a.g.e., Meditations, s.142.

Bilgilerimizin güvencesini şeylerden duyum yoluyla edindiğimiz fikirler değil anlığımızla açık ve seçik olarak kavradığımız bilgiler sağlar. Anlıkla bir şeyi tüm açıklığıyla kavradığımız zaman yanılmayız. İmgelem ve duyulara gelince bu iki yetinin bize şeylerin özünü vermediğini bildiğimiz ve onları yalnızca anlığa yardımcı öğeler olarak gördüğümüz sürece yine yanılmamıza olanak yoktur.

Şeylerden edindiğimiz fikirlerin hepsinden emin olamasak da onları dış dünyadan nasıl aldığımıza değinmekte yarar var. Bu aynı zamanda ruh ve beden ikilemine Descartes'ın verdiği yanıt olacak. *“Her ne kadar ruh bütün beden ile birleşmiş olsa da, bununla birlikte başka bölümlerden ziyade bir bölümünde özellikle fonksiyonlarını yerine getirir.”* Bu bölüm *“... dimağın iç bölümlerinden biridir; bu da pek küçük bir bezdir. Bu bez dimağ maddesinin ortasında bulunur ve dimağın ön kovuklarında bulunan can ruhları ile arka kovuklarda bulunan can ruhları arasındaki akıntıları sağlayan boru üstünde o şekilde asılı bulunur ki onda bulunan en ufak hareketler ruhların akıntısını değiştirmeye çok tesir edebildiği gibi karşılıklı olarak da ruhların akışında meydana gelen değişmeler de bu bezin hareketlerini değiştirmekte çok etkili olabilirler.”*⁸¹ Bu satırlardan Descartes'ın ruhla beden ilişkisi konusunda açık olmayan, tamamıyla kurgusal düşünceler ileri sürdüğünü çıkartabiliriz.

Duyularımız damgaya göre biçim değiştiren balmumu örneğinde olduğu gibi şeylerin biçimini alırlar. Descartes balmumunun yüzünün damgayla değişmesi gibi beden de aldığı duyumlara göre biçim değiştirdiğini düşünüyordu. Biz şeylerden duyum alırken onların sadece biçimini alıyorduk, başka bir şey değil. Buraya kadar zihnimiz edilgindir. Bu noktadan sonra kendisi bir damga gibi çalışmaya ve edindiği izlenimleri fikirlere dönüştürmeye başlar. Bu bazen duyumla alınan izlenimlerin anlık tarafından değiştirilerek kullanılması şeklinde de olabilir. *“Bu dış dünya bilgisi ya da duyu organları aracılığıyla dış dünyadan elde edilen bu bilgi gerçekte bilginin gereği ya da ilk biçimi olarak düşünülmelidir, bu gereç tam bilgi olabilmek için anlığın etkinliğine sunulmak zorundadır.”*⁸² Descartes'da bilgi dış dünyadan derlenebilir olsa da anlık tarafından biçimlendirilir ve ancak o zaman gerçekten bilgi olmaya hak kazanır.

⁸¹ Descartes René, Ruhun İhtirasları, çev: Mehmet Karasan, İstanbul:M.E.B. Yayınları, 1991, s.29.

⁸² Timuçin Afşar, Descartes'çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi, I.b., İstanbul:Bulut Yayınları, 2000, s. 104.

Bilgi Biçimleri ve Zihnin İşlevleri

Descartes *Usun Yönetimi İçin Kurallar*'da şöyle der: “Şeyler söz konusu olunca ilk olarak kendiliğinden görüneni, sonra bir başka şeyden yola çıkarak bildiğimizi ve en sonunda bundan daha başka ne çıkarılabileceğini bilmek yeterlidir. Bu bana tam ve insanın edinebileceği şeylerin hepsini kapsıyor görünüyor.”⁸³ Descartes'ın belirttiği gibi varlığını doğrudan duyuran fikirler vardır. Onları bilmek için kendilerinden başka bir şeyi düşünmek gerekmez. Bir üçgenin üç kenarlı oluşu böyle bir fikirdir. İnsan var olduğunu ve düşündüğünü bu şekilde bilir. Tartışmasız ve apaçık olan fikirlere Descartes basit doğalar der. Onların bilgisini bizdeki en güvenilir yetiyle, sezgiyle biliyoruz. Filozofun sezgi dediği şey “saf ve dikkatli bir zihnin kavrayışıdır, öyle kolay ve seçik bir kavrayıştır ki anladığımız şey üzerine hiçbir kuşku bırakmaz.”⁸⁴ Sezgiyle bildiğimiz şeyleri hem açık hem seçik olarak yani her şeyiyle önümüzde ve diğer şeylerden sıyrılmış olarak biliriz.

Descartes'ın sezgiyle bildiğini söylediği ‘Düşünüyorum öyleyse varım’ önermesinin sezgisel değil çıkarımsal bir bilgi olduğu ileri sürülmüştür. Böyle düşünülmesinin nedeni cümledeki ‘öyleyse’ sözcüğüdür. Oysa Descartes metafiziğinin ilkesi olan bu önerme çıkarım değildir. Çünkü bu önermenin ikinci bölümü birinci bölümünden yola çıkarak doğrulanmaz. İleri sürüldüğü anda hiçbir gidimli düşünceye gerek kalmadan kendini doğrular, yani ‘Düşünüyorum öyleyse varım’ önermesi varoluş açısından kendi kendini doğrulayan tipte bir önermedir. Kendimizi varolmadığımızı inandırmaya çalıştığımız zaman bile düşündüğümüzü yani var olduğumuzu söylemiş oluruz. Descartes da zaten var olduğunu kendi varlığından bile kuşku duyduğu anda kavramıştı.

Descartes fikirlerimizin bazılarının doğuştan geldiğini bazılarının sonradan edinildiğini bazılarının ise insanın imgelem gücüyle ürettiği fikirler olduğunu düşünüyordu. Sezgiyle bildiklerimiz doğuştan gelen fikirlerimizdi ve

⁸³ Descartes René, *Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind)*, Rules for the Direction of Mind, 12.b., Indianapolis.Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s.188.

⁸⁴a.g.e., s.154.

aslında bilgi olmak belki de yalnız onların hakkıydı. Çünkü bilgide Skolastik düşüncenin miras bıraktığı karmaşayı felsefeden kovmaya kararlı olan Descartes yalnızca apaçık gördüğünü bilgi olarak alıyordu. Onun için bilginin derecelendirmesi diye bir şey yoktur. Kuşku götürmeyen, apaçık olan bilgidir, bilim ve felsefe bunun üzerine kurulur. *“Biri ötekinden daha karanlıktır denecek bir bilgi yoktur. Çünkü hepsinin özü aynıdır ve hepsi kendiliğinden açık şeylerden çıkarılmıştır. Bunu çok az insan anlayabilir. Karşit fikirde olanların içinde en yüreklileri bir sanıdan başka bir şey olmayan fikirleri gerçekmiş gibi göstermeye kalkar ve aslında hiç bilmedikleri şeylerde karanlığın ardındaki bir gerçeği bulmuş gibi davranırlar. Bu sanıları alışkın oldukları ama ne dinleyicilerin ne de kendilerinin anladığı sözlerle örterek gerçekmiş gibi sunmaktan çekinmezler.”*⁸⁵

Kuşkugötürmez bilgiye yalnız sezgiyle ulaşabiliyorsak aynı zamanda sezgi matematik kanıtları ve kendi varlığımızı bilmek gibi birkaç temel şeyle sınırlıysa insan bilgisinin alanını daraltmış ve önünü kapamış olmaz mıyız? Elbette Descartes da bunun farkındadır. Sezgiyle bilebildiğimiz en basit doğaldır, ilkelerdir.* Bunlar ise bilgimizin çok ufak bir bölümünü oluştururlar. Ama önemleri çok büyüktür. Yapacağımız bilimin temeli ve güvencesi onlardan başkası değildir. Bilgimiz bu basit doğalar üzerine gelişir. *“Bütün insan bilimi bu basit doğalardan öbür şeylerin nasıl çıkarıldığını araştırmaktan ibarettir.”*⁸⁶

Filozof basit doğalardan öbür şeylerin çıkarılması işine tümdengelim(çıkartış) der. Tümdengelim sezgiyle bildiklerimizden zorunlu olarak çıkardıklarımızdır. İnsan zihni yalnız doğrudan doğruya gördüğü basit doğalarla uğraşmaz. Daha karmaşık, kendini doğrudan sunmayan ama dikkatli ve açık bir zihnin önünde sonunda ulaşacağı türden bilgiler vardır. İşte zihnimizin basitten karmaşığa giderken, şeyler arasındaki ilişkileri araştırırken ve en basit olanla sonuçta ulaştığımız karmaşık olanın ilişkisini görürken yaptığı şey tümdengelimdir. Böylesine uzun çıkarım zincirleriyle birbirine bağlı şeyler sezgiyle bir seferde görülemez. Ama şunu asla unutmamalıyız: bizi karmaşık olana götüren çıkış noktamız her zaman sezgiyle bildiğimiz basit doğalar olmak zorundadır. İlkelerimizin sağlamlığı

---

⁸⁵a.g.e., s.201.

⁸⁶a.g.e., s.200.

sayesinde tmdengelim, sezgideki gibi kolaylıkla ve apaıklıkla bilemediğimiz ama bir kere ulaştıktan sonra kuşku duymadığımız bir bilgi olur. *“Burada kuşkusuz sezgiyi tmdengelimden ayırıyoruz. Çünkü tmdengelimde sezgide olmayan bir sıra ve zincirleme vardır. Ayrıca onda sezgide olduğu gibi bir apaıklık gerekmez. O kuşkusuzluğunu bellekten alır.”*⁸⁷

Descartes'ın tmdengelimine yaptığı vurgu onun matematiğe olan inancından kaynaklanıyor. Matematikteki gibi şeyler arasındaki bağıntıları görerek, uzun kanıt zincirleriyle en karmaşık sorunların çok basit formllerle ifade edilebildiğini gören Descartes aynı güvenilirliği felsefede ve bilimde de uygulamayı arzulamıştır.

Descartes tmdengelimini belleğe dayandığını söylemişti. Birbirine bağı halkaları andıran önermelerin sırasını, birbirleriyle ilişkisini unutmamak tmdengelimde çok önemliydi. Yoksa bağı kaybedebilir, yanlış sonuca varabiliriz. Öyleyse belleğe büyük iş düşüyor. Fakat deneyimlerimizden gördüğümüz gibi belleğimiz yanılabilir. Yapılacak şey düzenli sayılarla - Descartes buna tümevarım diyor- onu desteklemek ve hiçbir şeyin gözden kaçmadığına emin olmaktır.

Tm anlattıklarımızdan Descartes'da üç çeşit bilgi edinme biçimi olduğunu göryoruz: Sezgi, tmdengelim(ıkarış), tümevarım(sayma). Üçncsnn Descartes'daki yeri aslında diğeri ikisi yanında daha önemsiz olsa da sayma yanılmamak için başvurmak zorunda olduğumuz bir zihin işlemidir. Bir şey ne sezgiyle ne tmdengelimle ne de sayma yardımıyla bilinemiyorsa o şey insan aklının sınırları dışındadır diyebiliriz.

Descartes'da fikirler üç kaynaktan geliyordu. İlki doğuştan fikirlerimizdi. Ben fikrinin, matematik kavramların böyle fikirler olduğunu söylemiştik. Fikirlerimizi edindiğimiz ikinci kaynak ise doğadır. Bu fikirleri yaşamımız boyunca dış dünyadan ediniyoruz. Bu anlamda bu fikirler bize yabancıdır. Doğuştan fikirlerde olduğu gibi apaıklılıkla bildiğimiz, bize doğal ışığın sunduğu fikirler değıllerdir. Doğduğumuz andan beri istemimize bağı olmadan duyular almaya, fikirler edinmeye başlıyoruz. Bizdeki sıcaklık ya da güneş fikri böyle oluşuyor. Descartes ilk başta bu fikirlerin gerçekliğinden

---

⁸⁷a.g.e., s.155.

kuşku duymuştu. Onları uydurduğumuzdan kuşkulanmıştı. Ama Tanrı'nın varlığını kanıtladıktan sonra şeyler dünyasının varlığından da emin olmuştu.

Tanrı'nın sonsuz gücü sayesinde emin olduğumuz şeyler dünyası bize fikirler verir ama biz onları olduğu gibi alamayız. Burada daha önce değindiğimiz gibi Aristoteles'çi bilgi kuramıyla Descartes'çi bilgi kuramı arasındaki fark belirir. Aristoteles'de biz bir şeyin fikrini gerçekte olduğu gibi edinebilirken Descartes'da şeyleri gerçekte oldukları gibi değil usumuzun ulaşabildiği kadarıyla bilebiliriz. Aristoteles'de nesne ve özne arasında ayırım yokken Descartes bu ayrımı belirginleştirir. Aristoteles'de bilgi nesnelliğin bilgisidir. Descartes'da ise bilgi görecelidir. Kendinin bilme koşullarına göre bilir insan. Böylece her şeyi bilebildiğine duyduğu temelsiz inançtan uzaklaşır. Nesneyi ancak kendi varlığının sınırları içinde kavrayabileceğini kabul eder. *“Nesnede gerçeklik biçimsel olarak bulunur. Ben nesnede biçimsel olarak bulunan bu gerçekliğe ondan sahip olduğum fikirde nesnel olarak sahip olurum ancak. Biçimsel gerçeklik fikrin sunduğu varlıkta varolan gerçekliktir, nesnel gerçeklik o varlıktan edindiğimiz fikirde bulunan gerçekliktir: öncesel olarak bulunan gerçeklik, bu varlığın gerçekliğini edindiği ilkede varolan gerçekliktir.”*⁸⁸

Buradan şeyler dünyasının varlığından emin olsak da onu olduğu haliyle bilemediğimiz için ondan edindiğimiz fikirlerin yanlış olabileceği sonucuna varırız. *“Uyanık olalım ya da olmayalım kendimizi ancak aklımızın apaçıklığına teslim edebiliriz. İmgelem veya duyumlarımız değil aklımız diyorum, buna dikkat edilsin. Her ne kadar güneşi pek açıkça görsek de güneşin o büyüklükte olduğu sonucunu çıkaramayız.”*⁸⁹ Duyumla güneş fikri ediniyoruz ama aklımızla bu fikri düzeltiyor, onun görüldüğü gibi küçük olmadığını anlıyoruz. Böylece duyumlardan edindiğimiz yanlış fikirler de aklın gücüyle doğrulanıyor.

Son olarak, ne doğuştan getirdiğimiz ne dış dünyadan edindiğimiz, nedeni yalnız kendimiz olan fikirlerimiz vardır. Kanatlı at ya da bin kenarlı bir şekil düşünürken olduğu gibi. Biz her ne kadar at ve kanat fikirlerini dış

⁸⁸ Timuçin Afşar, Descartes'çi Bilgi Kuramının Temellendirilişi, 1.b., İstanbul:Bulut Yayınları, 2000, s. 114.

⁸⁹ Descartes René, Philosophical Essays (Discourse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind), Discourse on Method, 12.b., Indianapolis:Bobs-Merrill Educational Publishing, 1980, s.30.

dünyadan ediniyor olsak da zihnimiz onları bambaşka şekillerde birleştirebiliyor, kurguluyor. Bunlar imgelemimizle edindiğimiz fikirlendir. Bunların gerçeklikleri yoktur ama bize zenginlik katarlar.

Descartes fikirlerde yaptığı ayrımı zihnimizin işlevleri için de düşünür. *Usun Yönetimi İçin Kurallar*'da şöyle der: *"Bilgide ancak iki şeyi göz önüne almak gerek: bilinen şeyler ve bilen biz. Bizim bu iş için kullanabileceğimiz dört yetimiz vardır: anlık, imgelem, duyum ve hafıza. Elbette anlık tek başına gerçeği kavrayabilir ama bilebileceğimiz hiçbir şeyin dışarıda kalmaması için öbür üç yetimizden de yararlanmak gerekir."*⁹⁰ Sezgi ve çıkarış anlığın işidir. Doğuştan gelen bilgilerimizi ne duyuma ne de imgeleme gerek kalmadan anlıkla biliriz. *"Anlık bir şeyi kavrarken kendi üzerine döner. Kendisinde bulunan fikirlere yönelir. İmgelerken ise bedene döner ve onda kendi oluşturduğu ya da duyular yoluyla edindiği fikirlere uyan bir şeyi görür."*⁹¹

Anlık bizi yanıltmaz. Yanılmamız diğer iki yetiyle edindiğimiz fikirleri kuşugötürmez bilgi sanmamızdandır. Anlık yanılmazlığıyla öbür iki yetimizin üstündedir. *"Ayrıca kendimde tamamıyla özel ve kendimden farklı olan iki yeti yani imgelem ve duyum almak yetilerini görüyorum. Bunlar olmadan kendimi açık ve seçik olarak anlayabilsem de onları ben olmadan yani bağlı oldukları ruhsal bir töz olmadan düşünemiyorum."*⁹² İmgelemden ve duyulardan edindiğimiz fikirler anlık tarafından değerlendirilir ve gerekirse değiştirilir. Son karar yeri anlığımızdır. Anlığın doğrulamadığı bir fikre bilgi diyemeyiz. *"Doğruluk ve yanlışlık yalnız anlıktadır ama kökleri çoğunlukla öbür ikisindedir."*⁹³ der Descartes. Anlık son karar yerimizdir ama duyulardan ve imgelemden kopuk, nesnellikten uzak bir yapı sergilemez. Kendi içinde doğuştan fikirler, her şeyimize ilke yaptığımız bilgiler barındırır da dış dünyaya yönelirken duyumlardan yola çıkar. Yine duyumlardan edindiği fikirlerle imgelem gücümüz harekete geçer. Anlık doğuştan fikirlere yönelirken elbette tek başınadır. Fakat insanın karşısında duran sınırsız dünyaya yönelirken öbür iki yetiden yardım almak zorundadır. Nihayet doğuştan sahip olduğumuz fikirler sayıca çok azdır. Bilgimizin genişlemesi anlığın dış dünyaya kendini açmasıyla olur. Yalnız burada dikkatli, yöntemli bir zihnin düşmemesi gereken bir durum var: her şeyin anlığın süzgecinden

⁹⁰ a.g.e., Rules for the Direction of Mind, s.188.

⁹¹ a.g.e., Meditations, s.127.

⁹² a.g.e., Meditations, s.132.

⁹³ a.g.e., Meditations, s.127.

geçmesi gerektiğini gözden kaçırmamak. *“Bu konuda şunu belirtmek gerekiyor. Anlık olduğu gibi kendine görünen şeyin açık sezisini edindiği sürece aldanmaz. Bunun dışında imgelemin duyulur şeyleri olduğu gibi gösterdiğine inanmadığı sürece ve şeyler dünyasının görüldüğü gibi olup duyuların onu olduğu gibi yansıttığını sanmadığı sürece de aldanması mümkün değildir.”*⁹⁴

Yanımlarımızın nedeni anlık olmadığına göre öbür iki yetimizdir. Öyleyse onların gereksiz hatta engelleyici şeyler olduğunu mu söylemeliyiz? Hayır. *“Öyle olsaydı, bütün dış dünya bilgisinden umudu kesmemiz gerekirdi. O zaman bende doğuştan olmayan gemi fikrini nasıl edinecektim? Bir orta yol bulmak ve duyulur dünya nesnelere için de doğru bilgi verebilme payı düşünmek gerekir. Madem ki bende duyulur dünya deneylerinden edindiğim fikirleri aşan doğuştan ilkeler ve fikirler var, öyleyse birincileri düzeltmek için bu ikincileri neden kullanmayayım?”*⁹⁵

Bilgide yanlışa düşmek hiçliğe katılmakla eşdeğerdir Descartes’a göre. Bu yüzden filozof doğuştan bilgilerle donanmış anlığın gücüyle kuşkusuzluğa ulaşmayı amaçlamıştır. Bunu ne kadar başarabildiği sorusuna gelince sanırız bu konuya iki türlü yaklaşmak yerinde olur. Descartes bir yönüyle her ne kadar doğuştan fikirler yanında edindiğimiz fikirleri de kabul ederek öznelciliğin dar kalıplarından sıyrılma da öbür yönüyle anlığa baş rolü vererek usçuluğunu öne çıkartır. Şeyler dünyasıyla hiçbir bağı olmayan, bizle var olmuş doğuştan fikirlerimiz nasıl olur da edindiğimiz fikirlerin doğrulayıcısı olurlar? Bu gücü nereden alıyorlar? Descartes’ın bu soruya yanıtı açıktır: onlar bize Tanrı tarafından verilmiştir, açık ve seçiktirler. Doğruluklarından kuşku duyulamayacağı için bilgimizin güvencesidirler. Fakat bu yanıt insanın öznelindeki dünyayla nesnel dünya arasındaki bağı nasıl kurulduğunu ya da öznenin nasıl olup da nesnenin üzerinde bir konuma geldiğini açıklamaya yeterli mi? Açıkçası Descartes’ın bu konuda açık olduğunu söyleyemiyoruz.

İmgelem, duyum, anlık diye ayrı üç yeti belirlemek bunların zihinde nasıl bir bütünlük oluşturduğu sorusunu da beraberinde getiriyor. *“Ona göre bazen zihin ya da genel anlamda ruh, en üst değerde bir anlayıcı ya da kavrayıcı olan anlıkla onun altına konabilen imgelem ve duyulardan bileşik olacaktır,*

⁹⁴ a.g.e., Rules for the Direction of Mind, s.197.

⁹⁵ Timuçin Afşar, Descartes’çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi, 1.b, İstanbul:Bulut Yayınları, 2000, s. 100.

hatta yalnızca onlarsız olabilen bir anlık olarak da düşünülecektir, bazen de bütün bu parçalar zihnin ya da ruhun bütünü içinde eritilecek, ya da zihnin yönelişlerine göre çeşitli adlar da alsa, bölünmez bir bütünlük olacaktır... Ruh tektir, bir bütünlüktür, tek başına bir kavrama gücüdür, onu doğal olarak parçalayamayız. Ancak işlevlerine göre tasarımsal olarak parçalı düşünebiliriz.”⁹⁶ Descartes zihni onun işleyişini daha iyi kavrayabilmek için parçalıyor sanki. Zaten parçalara ayırmak insan zihninin karışık şeyleri incelerken uygulamak zorunda olduğu bir yöntem. Parçalamak yetilerin birbirinden bağımsız olduğunu göstermek için değil parçalar arasındaki bağı görmek ve bütünselliğe ulaşmak için yapılır. Parçalar arasındaki ilişkinin illa eşit bir ilişki olması gerekmez. Zaten Descartes’ın bu üç yetiye biçtiği göreve baktığımızda şunu görüyoruz: anlık diğer iki yeti üzerinde egemen. Çünkü “Ben ancak arı anlıkla, varolmak ve eylemek için kendisinden başka bir şeye gereksinim duymayan bu anlıkla ben oluyorum. İmgelemek ve duymak gibi durumlar ben’in alt yanını belirler. Elbet onlar beni bir bakıma desteklerler. Onlar benim için zorunlu olmasa da gerekli sayılabilirler.”⁹⁷

Öyleyse şu sonuca varabiliriz: Descartes’çı bilgi kuramı öznenin belirleyiciliğinde olan ama öznenin dış dünyadan aldığımız izlenimlerle de koşullandığı, dengeli olmaya çalışan bir yapı sergiler.

---

⁹⁶ a.g.e., s. 105.

⁹⁷ a.g.e., s. 96.

SONUÇ

Descartes'ın bilgi kuramı Aristoteles ile daha doğrusu onu kendine göre yorumlayan Skolastik felsefeyle bir hesaplaşmadır. Descartes için Skolastik felsefe dogma niteliğinde olan kanıtlanmamış ilkelere yola çıkan, tartışmanın ve kuşkunun söz konusu olmadığı yineleyici bir felsefedir. Filozofun en çok eleştirdiği şey tek bir konuda, doğru olduğu iddia edilen bu kadar çok bilginin olmasıdır. Hepsini doğru olamayacağına göre ya biri doğru ya hepsi yanlış diye düşünür Descartes ve doğruyu bulmak için hepsini reddetmeye, hiçbir kuşku bırakmayacak açık ve kesin temeli bulana kadar hiçbir şey benimsememeye karar verir. Skolastik felsefenin düştüğü yanlışlardan kendini arındırılmış, ayağı sağlam temellere basan yeni bir felsefe kurmaya koyulur. Her şeyiyle eskiden kopma çabasıdır onunkisi.

Skolastik düşüncede beden her ne kadar ruhun Tanrı'yı kavramasında bir engel olsa da insan bu dünyada ancak bedenle bilebilir. İlk duyumda olmayan hiçbir şey zihinde yoktur. Oysa bildiğimiz gibi Descartes bundan tamamıyla farklı düşünüyordu. Ruh bedenden bağımsızdır ve ondan bağımsız bilme gücü vardır. Bu gücü ona veren doğuştan gelen fikirlerdir. İnsan kendini bedeniyle elde ettiği fikirlerle değil ruhundaki doğuştan fikirlerle bilir. Descartes felsefesinde özne etkindir. Skolastik düşüncede ise etkin olan nesnedir, özne ilk başta edilgidir. Nesnenin belirleyiciliğindeki özne sonra etkin duruma geçip edindiklerini biçimlendirir. Skolastik düşünceden farklı olarak Descartes felsefesinde özne nesneyi kendi bilme koşullarında bilir. Nesneden edinilen onun gerçekte nasıl olduğu değil bize göre nasıl olduğudur. Bu anlamda Descartes Skolastik düşünceye göre daha öznelci bir tutum içindedir diyebiliriz.

Kendini yepyeni bir bakış açısıyla kendi çizgisinde oluşturmayı hedeflemiş olan Descartes yine de zaman zaman eskinin izlerini taşımayı sürdürür. "... o skolastik düşüncenin etkisinden tam olarak kurtulabilmiş değildir. Bir yerde her şeyi uzun aramalardan sonra doğru diye sunarken bir

verde skolastiklerin yaptığı gibi acele çözüm yolları göstermekten geri kalmaz.”⁹⁸

Descartes mekanikçi evren kavrayışıyla, dünyayı evrenin merkezi olmaktan çıkararak görüşleriyle de Skolastik felsefeyle zıtlaşıyordu. Ama bu görüşleriyle Kilise’yi karşısına almayı değil onları ikna etmeyi seçmişti filozof. Bu yüzden fizikle ilgili kitabını bastırmaktan vazgeçmişti. İlk başta öyle bir metafizik kurmak istiyordu ki hem fiziğine temel olsun hem de en dar görüşlü çevreler bile karşı çıkmassın. Filozofun “... *fiziksel dünyaya ilişkin bilimsel bilginin, bedenden ayrı bir akla ve ruha, fiziğin temel yasalarını kavrayabilmek için öncelikle Tanrı’yi tanıması gereken bir akla ve ruha bağlı olduğunu* ...”⁹⁹ gösterirken yapmaya çalıştığı buydu.

Descartes Skolastik felsefe ile hesaplaşırken ilk başta onun ilkelerini hedef almıştır. O ‘Var olanın olmaması olanaksızdır’ şeklindeki önermeleri ilke olarak kabul etmez. Bu önermeler bize yeni bir şey öğretmez. Bildiğimizi açıklamamızı sağlarlar. Felsefeye temel olacak şey anlığa kendini doğrudan sunan bir sezgisellik olmalıdır. Bilim bize kendilerini apaçık sunan bu ilkelere dayanacaktır. Bir başka deyişle metafizik fiziğin temeli olacaktır. Aslında Skolastik düşüncede de metafizik en önemli yere sahipti ama onda somuttan soyuta, bu dünyanın bilgisinden Tanrı’nın bilgisine gidiyorduk. Descartes’da bu tersine çevrilmiştir. Biz bu dünyanın bilgisine ulaşmak için önce bize bu dünyanın varlığını kanıtlayacak metafizik ilkelere ulaşmalıyız. Fakat bu ilkeler Skolastik düşüncede olduğu gibi fiziğe buyuran nitelikte değildir. Descartes’ın metafiziği fizikle dizginlenmiş bir metafiziktir. “*Aristoteles’çi metafizik fizik alana yasalarını sunan bir metafiziktir. Descartes’çı metafizik dünyadan giderek doğrular kendini.*”¹⁰⁰ Elbette bilgiye yönelirken ilkelerimiz olacak ama bu ilkeler nesnel belirlenimden uzak, uydurduğumuz hayali şeyler olmayacaktır. “*Bu ilkelerin iki koşulu vardır. Birincisi, bu ilkeler o denli açık ve belirgin olmalıdırlar ki onları anlamaya çalışan insan doğruluğundan herhangi bir kuşkuya kapılmasın; ikincisi geri kalan tüm nesnelere olmamasına karşın ilkeler bilinebilmeli, ancak buna karşın ilkeler var olmadıkça başka nesnelere bilinmemelidir. Bundan sonra da ilkelere bağlı olan şeylerin bilgisini bu*

⁹⁸ Timuçin Afşar, Descartes’çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi, 1.b., İstanbul:Bulut Yayınları, 2000, s. 40.

⁹⁹ Sorell Tom, Descartes, 2.b., çev:Cemal Atilla, İstanbul:Altın Kitaplar, 2004, s.46.

¹⁰⁰ Timuçin Afşar, Descartes’çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi, 1.b., İstanbul:Bulut Yayınları, 2000, s. 41.

biçimde ilkelerden çıkarmalıdır ki yapılan tündengelimler devam ettiği sürece her şey açık olsun, açık olmayan hiçbir şeyle karşılaşılmasın.”¹⁰¹

Metafizik sınırsız bir uğraş alanı olan fiziğin kesinliğini, güvenilirliğini sağlar. Laberthonnière'e göre Descartes'ın asıl uğraş alanı metafizik değil fiziktir. Gerçi filozofun temel kitabı *Metafizik Düşünceler*'dir. Aynı zamanda felsefesini kilise çevrelerine benimsetmek için epeyce çaba harcadığını biliyoruz ama Descartes'ın asıl çabası metafizikle fiziğin temelini sağlamak olmuştur. Metafizik ağacın kökü, fizik de gövdesidir. Köksüz bir ağaç düşünemeyiz ama faydasını gördüğümüz, ürün aldığımız yer kök değildir. İnsan, yaşamını bu gövdenin; dalların kendisine sunduğu olanaklardan en iyi şekilde yararlanmaya adayacaktır. Böylece fizik ve diğer bilimler bir sınırsızlık alanı olur. Kendi varlığını ve Tanrı'nın varlığını kanıtlayan filozof bilime yönelir. İnsan biyolojisi, mercekler, hareket... Merak uyandıran ve insanın dünyasını zenginleştirecek o kadar fazla şey vardır ki. Filozof Skolastiğin kesinlikten uzak felsefesine karşın çok sağlam ilkeler getirdiğinden emindir.

İnsan bilgisi bir bütündür diyen Descartes her ne kadar yaşamının ilerleyen dönemlerinde metafiziğe ağırlık verse de hiçbir zaman bilim ve felsefeyi birbirinden ayırmadı. Bu biraz yaşadığı çağın bir özelliğiydi ama daha çok filozofun tutumundan kaynaklanıyordu. Ona göre felsefesiz bilim de deneyden kopuk felsefe de olamazdı. Kendisi her ne kadar yaşamını hem metafizikçi hem bilim adamı olarak sürdürmüşse de Descartes bugün bizim için daha çok bilgi kuramıyla önemlidir. Fizyoloji konusunda yaptığı çalışmalarındaki yanlışlıklar kanıtlanmış, başka alanlardaki katkılarının pek çoğu aşılmıştır. Yine de Descartes bilgi kuramıyla, bireyden yola çıkan felsefesiyle düşünce tarihinde bir mihenk taşı olmaya devam ediyor.

Filozofun bilgi kuramıyla getirdiği, ardından epeyce kendinden söz ettirdiği yenilik felsefeyi 'ben'den başlatmış olmasıdır. Descartes'da Tanrı tüm bilgimizin kaynağı olsa da 'ben'in bilgisine Tanrı'nın bilgisinden önce ulaşılır. Her şey Tanrı tarafından belirleniyorsa 'ben'den yola çıkmak neyi değiştirir? İlk bakışta görünenden daha çok şeyi. Her şeyin öncesine 'Düşünüyorum öyleyse varım' önermesini koymak bireyden yola çıkan yeni bir felsefenin anlatımı olmak açısından çok önemlidir. Descartes'dan sonra felsefe

¹⁰¹ Descartes René, Felsefenin İlkeleri, 4.b., çev: Mesut Akın, İstanbul:Say Yayınları, 1995, s. 34.

çağımıza kadar varlığı öznenin koşullarında kavramak çizgisinde ilerleyecektir. Hatta öznenin öne çıkışı kimi felsefelerde öznenin varlığından başka bir varlığı kabul etmeme noktasına kadar varacaktır. Bu herhalde Descartes'ın hiç öngöremeyeceği hatta istemeyeceği bir durumdur. *“Descartes'ın kendisi bu anlamda hiç de “idealist” değildi. Descartes'ın gerek tabiat felsefesinin gerekse metafisikinin iddiası, bize görüldüğü yahut düşünmede synthesis aktları ile kurulduğu gibi değil de, kendi başına ve kendinde var olduğu gibi, varlığa sokulmaktı.”*¹⁰² Descartes'ın aradığı, nesnelere bize göre bilgisiyle yetinmek değil nesnel gerçekliğe, kendinden açık olana ulaşmaktı. *“Descartes'ın çıkış noktası olarak “öznellik” üzerinde direktmesi (ki terim onun tarafından sonraları kullanılmıştır) öznelcilikle karıştırılmamalıdır. Matematiğin nesnel, kişisel olmayan gerçekliğine andırımlı bir şeye erişebilmek onun hedefi olarak kaldı.”*¹⁰³

Descartes ilk ilkelere yola çıkıp her şeyi bu ilkelere göre oluşturacağını söylüyordu. Onun bu tutumu bilimi masa başı kurgusalılıklara indirgemekle eleştirildi. Gerçekten Descartes'ın yazdığı bazı şeyler bu eleştirileri haklı çıkaracak nitelikteydi. Filozof deney tersini söylese bile usun dediğine inanmalıyız derken bu eleştirilere kapı açtı, bir şeyin düşüncesinden hareket edip o şeyin gerçekliğine varmakla eleştirildi.

Descartes'ı yalnız birkaç cümlesine bakarak değerlendirdiğimizde kuşkusuz onun gerçeklikten uzak kurgulamalarla felsefe yaptığı sonucuna varabiliriz. Ama Descartes bir dizge filozofudur ve kurmaya çalıştığı dizgede çok farklı yorumlanacak bölümler olduğu gibi birbirleriyle çelişen bölümler de vardır. Descartes'ı bu konuda daha iyi anlayabilmek için onun bir geçiş dönemi filozofu olduğunu unutmamak, eskiyle yeniyi felsefesinde barındırmasını doğal karşılamak ve belki de en önemlisi felsefesindeki eksik ya da çelişkili yanlara fazla kapılmadan filozofun asıl kurmak istediği yapıya odaklanmak gerek.

Bu açıdan baktığımızda Descartes'da iki farklı yan görürüz: ilki, Descartes'ın usa son yargı yeri olma üstünlüğünü verirken, duyulara pek güvenemeyiz derken bilimin kendisine çizdiği yolun biraz uzağına

¹⁰² Heimsoeth Heinz, Filozof Olarak Descartes, Felsefe Arkivi, cilt:4 sayı:1, çev: Nermi Uygur, İstanbul Matbaası, 1957, s.2.

¹⁰³ Copleston, Felsefe Tarihi-Descartes, 2.b., çev: Aziz Yardımlı, İstanbul:İdea Yayınları, 1997, s.151.

düştüğüdür. Descartes duyuların güvenilmezliğinden söz ederken haklıydı. *"Ancak bu durum, deneyci gözlemlerin, bilgi için güvenilmez bir temel olduğunu niye gösterebilir?... Burada yine Platoncu önyargıyla karşı karşıyayız - ancak ebedi ve değişmez özelliklerin gerçek ve doğru bilginin malzemesi olarak nitelendirilebileceği önyargısı... Balmumunun katılık özelliği gerçekten kısa süreli ve geçici bir özelliktir; ama on derece (Celsius) sıcaklığındaki özellik ebedi ve değişmez bir özelliktir. Başka bir deyişle, verilerin uygulanma koşullarını dikkatle belirledikten sonra, duyuların, şeylerin doğası hakkında bize güvenilir ve kalıcı bilgi veremeyeceğini düşünmek için hiçbir sebep yoktur."*¹⁰⁴ Descartes duyulardan edindiklerimizin sabitlenerek güvenilir kılınacağını göremediği için deneye dayanacak yeni bilimin uzağındadır. Ama filozofta diğer bir yön de vardır ki bu yönüne baktığımızda Descartes'a kurgusal demek ileri gitmek olur. Filozof yeni bilimin istediği kadar deneye yönelmiş bir tutum sergilemese de yeni bilimin kuramını yapmıştır. Filozofun ilkelerden yola çıkacağız derken kastettiği bilimsel kuram oluşturmak için kabul edilmesi gereken ön koşullardır. Yoksa Descartes her şeyi usumuzla bilebileceğimiz savında değildir. Bilimin üzerine kurulacağı ilkelerin deneyi yapılmaz. Onlar olsa olsa düşünce deneyine tabi tutulurlar ve deneyde doğrulanabilirler. Ama biz o ilkelere deney yaparak ulaşmayız, aksine deneyi onlar sayesinde yaparız. Tom Sorell'in de belirttiği gibi *"Descartes'ın, deney ile gözlemin fizikte herhangi bir rolü olmadığına inanmış olması tümüyle yanlıştır. Fizikte 'en genel' olan her şeye deney olmaksızın ulaşılabileceği düşünülürken, başka pek çok şeyin, örneğin özgün fenomenleri açıklamak üzere önerilen koca bir hipotezler yığınının deneye ve gözleme tabi tutulması gerekiyordu."*¹⁰⁵ Hegel de Descartes üzerine yazdığı bir makalesinde Descartes felsefesinin kurgusallıkla nitelendirilemeyeceğini belirtiyordu: *"René Descartes, her şeye baştan başlayıp felsefenin temellerini yeniden kuran cesur biriydi. Onun önemi, önceki bütün varsayımları bir tarafa bırakıp Varlığı yeni, basit, herkesin anlayabileceği bir düşünme tarzıyla ve basit önermelerle açıklamasında ve bunu düşüncenin karşıtı olarak onun karşısına koymasında yatar. Bu basit düşünce belirli, açık bir anlayış şeklinde ortaya çıkar, bu yüzden ona spekülatif düşünce ya da spekülatif akıl denemez."*¹⁰⁶

¹⁰⁴ Cottingham John, Akılcılık, 1.b., çev: Bülent Gözkan, İstanbul:Sarmal Yayınevi, 1995, s.51.

¹⁰⁵ Sorel Tom, Descartes, 2.b., çev: Cemal Atilla, İstanbul: Altın Kitaplar, 2004, s.107.

¹⁰⁶ Cogito, Öyleyse Descartes, sayı:10, F. Georg Wilhelm Hegel, Descartes, 3.b., çev: Doğan Şahiner, İstanbul:YKY, 1997, s.135.

Öyleyse şu sonuca varacağız: Descartes bu özellikleriyle önümüze bir varsayımın doğrulanmasına yaşamını adayan bir bilginin sabrıyla çıkmıyor. O ne tam olarak bizim anladığımız anlamda bir bilgin ne de oturduğu yerden fikir üreten bir metafizikçidir. Laberthonnière'in sözleriyle o fizikçi bir metafizikçidir. Yükselen bilimin ışığını çok iyi görmesine karşın usçu yönü ağır basar. Deneyin bilgisini yok saymasa da ona güvenemez. Bilmek onun için gözlemlemek, bilmekten zevk almak değil doğaya egemen olmaktır. Bu yönüyle modern bilimin bir savunucusu olan Descartes deney bilgisinin usun ışığıyla düzeltilmesi gerektiğini söylerken ondan biraz uzak düşer.

Descartes insanın, dünyayı değiştirmek konusunda kendine o güne kadar hiç olmadığı kadar inanç beslediği bir çağın felsefesini yapmıştır. Hemen her gün yeni bir buluşun gerçekleştiği, bir zamanlar hayal bile edilemeyecek şeylerin gerçek olduğu bir dönemin insanları olan Descartes ve çağdaşları doğaya, insanın daha iyi bir yaşam kurması adına yararlanacağı koca bir düzenek olarak bakıyorlardı. Kuşkusuz büyük bir bilme arzusuyla doğaya yönelirken bugün teknolojinin alıp başını gitmesiyle ve doğal dengenin bozulmasıyla yaşanan sorunları öngörmekten çok uzaktılar. Descartes bilmek istiyordu. İnsana daha uzun ve daha nitelikli bir yaşam sunacak olanakları yaratmak istiyordu. İsterken de bunun insan için çok yararlı bir şey olacağından emindi. Doğaya hesapsızca müdahale etmenin doğuracağı sonuçları öngörmesi beklenebilir miydi?

Burada özellikle Descartes'ın ve daha genel bir anlatımla onun çağının bakış açısının modernliğin getirdiği sorunların başlatıcısı olarak görülmesi konusunu tartışmak istiyoruz. Hepimizin bildiği gibi insanın modern çağla birlikte doruğa ulaşan bilme isteği bugün doğa üzerindeki bilgi tiranlığına dönüşmüş bulunuyor. 'Ben'e duyulan inanç artık 'ben'in bencilliği durumuna geldi. Ama bugünkü birikimimizle dört yüz yıl öncesini mahkum etmek ne kadar doğrudur? Modernliğin getirdiği sorunları tartışırken geçmişte bir günah keçisi aramak yerine onun hem kazandırdıklarını hem kaybettirdiklerini değerlendirmek gerekir. Bu açıdan bakarsak Descartes ve onun çağını mahkum etmek kolaycılığa kaçmak olur. Evet onlar doğaya egemen olmak istekleriyle sonraki dönemlerde yaşanan doğa katliamının tohumlarını atan kişiler oldular. İnsan için iyiyi isterken bunun doğa için kötü olabileceğini düşünemediler. Ya da bilme tutkusunun verdiği atılganlıkla bunu fark edecek sağduyudan yoksundular. Yine de bilginin egemenliği derken herhalde bugün

gelenen noktayı savunmazlardı. Bugün geldiğimiz noktadan, daha iyi bir yaşamı isteyen XVII. yüzyıl düşüncesi değil bilmek gücünü hem diğer canlılar hem de kendi türü için vahşete dönüştüren insanlık sorumludur.

Descartes felsefesinin bugün bizim için taşıdığı bir başka önem onun dinbilimden uzaklaşıp doğaya yönelmiş bir felsefe olmasıdır. *“Bu bakımdan Descartes’ın bütün felsefesi, kelimenin tam manasıyla, ilmin müdafasıdır; düşüncenin muhtariyetini elde etmek ve dünyayı fethetmek olarak anlaşılan ilmin müdafasıdır.”*¹⁰⁷ Dünyayı matematiksel kavramlarla anlayan bu felsefede mucizelere yer yoktur. Her şeyin yaratıcısı bir Tanrı vardır. Bu Tanrı sonsuz güçlü ve özgürdür de. Ama Tanrısal özgürlük onun istediği gibi evrenin işleyişine karışacağı anlamına gelmez. İstese kuşkusuz yapardı. Ama Tanrı evreni kurarken en iyiyi istemiştir. Öyleyse en iyiyi bozmayı neden istesin ki? Tanrı’nın sonsuz gücü ve iyiliği sayesinde matematiksel kavramların güvenilirliği, evrensel yasaların sürekliliği sağlanır. Bilim yapmanın önü açılmış olur. Descartes’ın Tanrı’sı bilimin önünde engel değil aksine onu güvence altına alan kaynaktır. Evrene yasalarını koyan Tanrı işleyişini evrensel sakınımla sağlamak dışında ona karışmaz. Her şey maddenin kanunları çerçevesinde gerçekleşir. Böylece evrenin işleyişini Tanrı’nın müdahalesine gerek kalmadan sadece mekanik süreçlerle anlamak mümkündür.

Descartes bu dünyayla öteki dünyayı ayırmakla dinin bilimin önünde engel olmasının önüne geçmeyi amaçlıyordu. İnsanın amacı dünya deneylerinden yola çıkarak soyuta ulaşmak ve böylece Tanrı’ya yaklaşmak değil, daha çok bilmek ve bu dünyada daha iyi bir yaşam sağlamaktı. Tabii buradan Descartes’ın Tanrı inancını dini çevrelerin tepkisini çekmemek için bir maske gibi kullandığı sonucuna varmak doğru olmaz. Skolastik eğitimden geçen Descartes’ın inançlı bir Hıristiyan olduğunu söyleyebiliriz. Ama o inançla usu birbirinden ayırmak istemiştir. Bilimin önünü açmak için bunun yapılması zorunludur. Bilim ve dinin yollarını ayırırken dinle çatışmak yanlısı olmamıştır. Aksine Descartes düşüncelerinin resmi çevrelerce desteklenmesi için uğraş veriyor, felsefesinin dinsizlik olmadığını anlatmaya çalışıyordu. *“Mekanist doğa tasarımıyla Tanrı’ya inancın neredeyse sorunsuz, hatta büyük bir uyum içinde yaşanan bir aradallığının Lenoble ilk (belki de son)*

¹⁰⁷ Laberthonière, Descartes Üzerine Tetkikler, çev: Mehmet Karasan, Ankara:Maarif Basımevi, 1959, s.17.

örneğin 17. Yüzyılda yer aldığını düşünür... Lenoble'a göre, bu olağanüstü durumu hem açıklayan hem de zaten onun oluşmasına neden olan öğeler, Descartes'ın söyleminde yer almaktadır. Eskiden düşünürün Tanrıtanımaz ya da dindar olması onun doğa anlayışına bağımlı bir şeyken, yani onun doğayı kavrayış tarzı din konusundaki tutumunu belirlerken, şimdi Descartes, doğanın bir mekanizma olmasının ruhu ilgilendirmediğini dile getirmektedir."¹⁰⁸

Felsefenin dinden uzaklaşması nasıl büyük bir başarıysa evrenin koca bir matematik formülüyümüş gibi bilinebileceği düşüncesi de o kadar gerçek dışı bir şeydi. Descartes ile kendini duyuran matematik hayranlığı Leibniz ve Spinoza felsefelerinde de sürer. "Descartes'ın metoda, bütün bilim kolları için, bilhassa felsefe için, sağlamca ortaya konacak olan bir araştırma ve güvenlik yoluna bağladığı sonsuz umut doğru çıkmamıştır... Buna yakından bağlı olarak, Descartes'ın bir planı, kendisinden sonra Leibniz'in büyük bir gayretle ele alıp ileri götürdüğü 'mathesis universalis', matematik bir modele göre kurulmuş olan universal bilim planı da yıkılmıştır."¹⁰⁹ İnsan zamanla karşısına çok değişik görünüşler altında, sınırsız çeşitlilikte çıkan maddeyi böylesine kolay bir şekilde formülleştiremeyeceğini anlamıştır.

İnsanın evreni avucunun içindeymişcesine bilebilmesi bir düşünce olarak kalsa da insanlık hala Descartes felsefesinin getirdiği kazanımlardan yararlanmayı sürdürüyor. Bugün bizim için Descartes öncüsü olduğu yeni bakış açısı bakımından, yani kuşkuyu her şeyin önüne koyan, yöntemli olmayı temel ilke sayan tutumuyla önemlidir. Descartes'ın bilime kazandırdıklarının aşıldığı öne sürülse bile yöntem anlayışı, kuşkucu bakış açısı Descartes'tan beri bizim için temel ölçüt olmuştur. Kuşkusuz Descartes'tan önce de kuşkuyu öne çıkaran düşünürler vardı. Biz Descartes'ın kendi kendine oluştuğunu iddia etmiyoruz. Onu önceleyenler, hazırlayanlar elbette olmuştur. Fakat kuşkucu bir bakış açısıyla dünyaya yönelmek başka bir şeydir, kuşkudan yola çıkıp bütünsel bir yapı oluşturmak başka bir şeydir.

Descartes yalnızca yöntem anlayışıyla değil bilgi anlayışıyla da öncüdür, yenilikçidir. Toplumsal sorunlardan, ahlak konularından hep uzak kalmış bu

¹⁰⁸ Bumin Tülin, Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza, 2.b., İstanbul:YKY, 2003, s.36.

¹⁰⁹ Heimsoeth Heinz, Filozof Olarak Descartes, Felsefe Arkivi, çev: Nermi Uygur, cilt:4 sayı:1, İstanbul Matbaası, 1957, s.2.

bireysel felsefe, kendi dünyasında tek kişilik bir devrim yapar. “O, felsefenin “Gerçekten var olan nedir?” veya “Dünya nasıldır?” sorularından ziyade, “Neyi bilebilirim?” sorusuyla başlamasını sağlamıştır.”¹¹⁰ Felsefeyi ‘ben’den başlatarak yaptığı büyük yenilikle, hiçbir şeyi ezbere benimsemeyen köktenci tutumuyla ve yöntemliliği baş tacı yapan anlayışıyla Descartes felsefesi kendini insanlıktan sorumlu duyan herkesin başvuracağı bir kaynak olmaya devam ediyor. Yapmamız gereken bize bırakılan bu mirasın bilincinde olmaktır.

---

¹¹⁰ Magee Bryan, Büyük Filozoflar, 1.b., çev: Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma, 2000, s.88.

DOĞRUDAN DOĞRUYA YARARLANILAN YAYINLAR

1. Adam Charles, **Descartes Hayatı ve Eserleri**, çev: Mehmet Karasan, İstanbul: MEB Yayınları, 1952
2. Bacon Francis, **Novum Organum**, çev: Sema Önal Akkaş, Ankara: Doruk Yayınevi, 1999
3. Bumin Tülin, **Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza**, İstanbul:YKY, 2003
4. Cogito, **Öyleyse Descartes**, İstanbul: YKY Yayınları, sayı:10, 1997
5. Copleston, **Felsefe Tarihi-Descartes**, çev: Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 1986
6. Cottingham John, **Akılcılık**, çev: Bülent Gözkan, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995
7. Descartes René, **Philosophical Essays (Discorse on Method, Meditations, Rules for the Direction of Mind)**, Indianapolis: Bobbs-Merill Educational Publishing, 1964
8. Descartes René, **Meditations and Other Methaphysical Writtings**, London: Penguin Boks, 1998
9. Descartes René, **Metafizik Düşünceler**, çev: Mehmet Karasan, İstanbul: MEB Yayınları, 1998
10. Descartes René, **Felsefenin İlkeleri**, çev: Mesut Akın, İstanbul: Say yayınları, 1995
11. Descartes René, **Tabiat Işığı ile Hakikati Arama**, çev: Mehmet Karasan, İstanbul:MEB Yayınları, 1988
12. Descartes, **Ruhun İhtirasları**, çev: Mehmet Karasan, İstanbul: MEB Yayınları, 1991
13. Gökberk Macit, **Felsefe Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996
14. Guérard Albert, **France (a short story)**, New York:W. W. Norton Company, Inc., 1946
15. Hatfield Gary, **Descartes and the Meditations**, London and New York: Routledge Philosophy Guide Books, 2003
16. Heimsoeth Heinz, **Filozof Olarak Descartes**, Felsefe Arkivi, cilt:IV, sayı:1, İstanbul:İstanbul Matbaası, 1957
17. Jaspers Karl, **Descartes ve Felsefe**, çev: Akın Kanat, İzmir: İlya Yayınevi, 2005
18. Kenny Anthony, **Descartes**, London: Random House Inc., 1968
19. Laberthonnière, **Descartes Üzerine Tetkikler**, çev: Mehmet Karasan, Ankara: MEB Yayınları, 1959
20. Magee Bryan, **Büyük Filozoflar**, çev: Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma, 2000

21. McNeil H. William, **Dünya Tarihi**, İstanbul: İmge Kitabevi, 2005
22. Plehanov G. V., **Marksist Düşüncenin Temel Meseleleri**, çev: S. Hilav, E. Buri, N. Burhan, S. MIMOĞLU, İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1964
23. Savran Gülnur, **Düşünüyorum Öyleyse Varım**, Felsefe Arkivi, sayı:21, İstanbul:Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978
24. Smith Norman Kempt, **New Studies in the Philosophy of Descartes**, New York: Russel and Russel Inc., 1963
25. Sorel Tom, **Descartes**, çev:Cemal Atilla, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2004
26. Timuçin Afşar, **Descartes'çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi**, İstanbul: Bulut Yayınları, 2000
27. Timuçin Afşar, **Descartes Felsefesine Giriş**, İstanbul: Bulut Yayınları, 1999
28. Yıldırım Cemal, **Bilimin Öncüleri**, Ankara: Tübitak, 2001
29. Weitch John, LL.D, **The Method, Meditations, and Selections from the Principles of Descartes**, Edinburgh and London: William Blackwood and Sons, 1907

DOLAYLI OLARAK YARARLANILAN YAYINLAR

30. Akyürek Engin, **Ortaçağ'dan Yeniçağ'a Felsefe ve Sanat**, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1994
31. Cevizci Ahmet, **Felsefe Ansiklopedisi (1,2 ve 3. ciltler)**, İstanbul: Etik Yayınları, 2003 ve 2005
32. Cevizci Ahmet, **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2002
33. Cottingham John, **Descartes Sözlüğü**, İstanbul: Sarmal Yayınları, 1996
34. Descartes René, **Aklın İdaresi İçin Kurallar**, çev: Mehmet Karasan, İstanbul: MEB Yayınları, 1989
35. Descartes René, **Metod Üzerine Konuşma**, çev: Mehmet Karasan, (y.y): MEB Yayınları, (t.y)
36. Koyre Alexandre, **Bilim Tarihi Yazıları I**, çev: Kurtuluş Dinçer, Ankara: Tübitak, 2000
37. Lewis Genéviève Rodis, **Descartes ve Rasyonalizm**, İstanbul: İletişimYayınları, 1993
38. Naussbaum Frederick L., **The Triumph of the Science and Reason 1660-1685**, New York and Evanston: Harper and Row, 1953

39. Soykan Ömer Naci, **Arayışlar Felsefe Konuşmaları I 'Bilimlerin Birliğini Temellendirmede Descartes'ın Intuition Kavramının Yeri'**, İstanbul: Küyerel Yayınları, 1998
40. Timuçin Afşar, **Ölesiye Sevmek 'Modern Düşüncenin Başlangıç Koşulları'**, İstanbul: Bulut Yayınları, 2003
41. Timuçin Afşar, **Felsefe Bir Sevinçtir 'Descartes'ın Çekinik Dünyası'**, İstanbul: Bulut Yayınları, 2002
42. Timuçin Afşar, **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Bulut Yayınları, 2002
43. Timuçin Afşar, **Özgür Prometheus, '400. Doğum Yıldönümünde Descartes'ı Düşünürken'**, İstanbul: Bulut Yayınları, 2002
44. Timuçin Afşar, **Düşünce Tarihi**, İstanbul: İnsancıl Yayınları, 1997
45. Ural Şafak, **Bilim Tarihi**, İstanbul: Alternatif Üniversite, 1994
46. Westfal S. Richard, **Modern Bilimin Oluşumu**, çev: İsmail Hakkı Duru, Ankara: Tübitak, 1998
47. Willey Basil, **The Seventeenth Century Background**, London: Chatto and Windus, 1950

ÖZGEÇMİŞ

Ebru Aktel, 1975 yılında İstanbul'da doğdu. Orta öğrenimini Bakırköy Lisesi'nde tamamladı. 1997 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü ve 2005 yılında Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği Bölümü'nü bitirdi. Halen Kaya Sebati Tuncay İlköğretim Okulu'nda İngilizce öğretmenliği yapmaktadır.